

naše planine

11-12
1969

naše planine

REVIJA PLANINARSKOG SAVEZA HRVATSKE
I PLANINARSKOG SAVEZA BOSNE I HERCEGOVINE

le nostre montagne

nos montagnes

the mountains

unsere berge

Redakcijski odbor PS Hrvatske: Blašković dr Vladimir, sveuč. profesor; Božičević Srećko, dipl. ing. geologije; Pražić dr Mihajlo, sveuč. profesor i Verić Ljerka, profesor.

Glavni i odgovorni urednik: Dr Željko Poljak,
Zagreb, Cesarčeva 5/II

Pretplata iznosi godišnje 20 nd. Cijena pojediniom dvobroju 4 nd. Uplate se šalju čekom na tekući račun PS Hrvatske (301-8-2231). Na poledini treba naznačiti: »Za Naše planine« i ispisati čitku adresu pošiljaoca. Rukopisi se šalju Planinarskom savezu Hrvatske, Zagreb, Gajeva 2a i Planinarskom savezu Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Sime Milutinovića 10. Izlazi u šest dvobroja godišnje. Izdavač: Planinarski savez Hrvatske. — Tisak »Vjesnik« — Zagreb.

GOD. XXI NOVEMBAR-DECEMBAR 1969. BR. 11-12

S A D R Ž A J

Beširović U.: Dojmovi s Velebita	241
Ribarov T.: Bistra planina — neiskorišteno bogatstvo	243.
Svoboda dr Lj.: Slavonske planine	245
Jovanović V.: Kako sam doživio slet na Radanu	247
Juričan T.: Izlet	251
Truhelka A.: Na Pokljuki	252
Beširović U.: Stećci	253.
Beširović U.: Džidžine stijene	254
Tabak P.: Biokovske putosvitnice	255.
Knežević ing. S.: Nacionalni park Sutjeska . .	258
Kapor I.: Troglav Troglav	261
Donadini F.: Velika »fešta«	262
Hofer V.: Planinarski memoari jednog penzionera	263
Kopić J.: Okić i Lipovac u Samoborskom gorju	265
Pražić prof. dr M.: Poljakov »Velebit«	267
Slaviček I.: Planine u pjesmama I. Česmičkog	272
Miroslav Rotschild 1916—1969.	273:
Perić Đ.: 70 godina planinarstva u Zadru . . .	275
Jakčin D.: Kultura ponašanja u planini	277
Hofer V.: Još o krizi planinarstva	278
Božičević S.: Speleologija u »Našim planinama« 1949—1969.	279
Orijentacijski sport	283.
Vijesti	287

Riješ planine

GODINA XXI NOVEMBAR-DECEMBAR 1969 BROJ 11-12

UZEIR BEŠIROVIĆ, Sarajevo

Dojmovi s Velebita

PRILAZ ZAVIŽANU

Od Zagreba do Zavižana na Velebitu vožnja autobusom trajala je nešto više od šest sati. Za to vrijeme smo prošli kroz Jastrebarsko, Karlovac i bezbroj manjih naselja.

Razgledali smo hučne slapove i Plitvička jezera, čudo prirode i jedinstvene ljepote. Divili se planinskoj visoravni od Plitvica do Otočca, te prošli kroz naselja čudnovatih naziva: Švica i Krasno, dok smo došli u gустe šume sjevernog Velebita.

Na Zavižan nas je dovela jedna od niza novoizgrađenih cesta, kojima je Velebit išaran u svim mogućim pravcima, po dužini i širini.

Zavižan. Ljetni sparni dan. Čudan lom sunčevih zraka. Primjećujemo titraj jare, a u njoj ljubičastu izmaglicu. Vjetar je stalno prisutan, pa se njišu i grle visoke jele. Jure oblaci, tamni i bijeli, kao skupine ovaca. Plove na sve strane i nestaju tamo negdje iza morske pučine. Čini nam se da ih mame, a potom gutaju morske dubine. A mi — osvajamo visinu na putu prema dominantnom vrhu Vučjaku...

SUSRETI

Na nevelikoj zelenoj zaravni, između Modrić-dolca i vrha Vučjaka nailazimo na malo naselje. Ovo je jedinstveno ljudsko naselje. Podignuto je jučer i danas na livadi šarenoj od raznbojnog planinskog cvijeća, sa još šarenijim malim platnenim kucicama — šatorima. Ovo slikovito i živopisno naselje nema imena niti će biti ubilježeno u geografske karte, jer je postojalo samo dva dana, a trećeg je nestalo. Ipak, u njemu su ljudi veoma udobno živjeli. Zabilježile su to naselje samo filmske trake i registrirala srca veselih planinara.

Zagrebački planinari, privremeni stanovnici ovog platnenog gradića koji nam prirediše srdačan i topao doček, ponijeli su nezaboravne utiske u improviziranom gradiću u srcu Velebita.

Pred renoviranim i proširenim planinarskim domom na Zavižanu lepršaju zastave, a ispod njih je mnoštvo planinara svih mogućih zanimanja i doba uzrasta. Oko četiri stotine planinara iz svih krajeva Hrvatske u svečanom raspoloženju srdično su pozdravili nas, predstavnike planinara Slovenije i BiH, i uputili riječi dobrodošlice sa željom za što ugodniji boravak u njihovoј sredini i lijepom Velebitu.

Övdje smo susreli poznata i nepoznata lica, drage likove prijatelja-planinara sa kojima nas veže dugogodišnje drugarstvo i planinarsko prijateljstvo. Jer, planinarstvo, kako je poznato, nema državnih niti republičkih granica, ne poznae klubaštva, isključuje rasnu, nacionalnu, socijalnu i svaku drugu netrpeljivost. Jednostavno rečeno: po načinu ophodenja, ljudske brige, pažnje i života, planinari su najdosljedniji sljedbenici partizana. Ova svečanost na Zavižanu, priređena u čast Dana borca, bila je snažna manifestacija bratstva i jedinstva naših naroda.

U okviru svečanosti, pored ostalog programa, prisutne planinare je pozdravio prigodnim kraćim govorom predsjednik Planinarskog saveza Hrvatske.

Velebitski planinarski put proglašio je otvorenim osobno ing. Ante Premužić, inicijator i graditelj Premužićeve staze po Velebitu. Ovaj danas osamdesetogodišnjak, još uvijek vitalan i lako pokretan starac, drhtavim i uzbuđenim glasom rekao je pored ostalog, da je srećan da planinari i ostali ljubitelji prirode mogu nesmetano stazom njegovog imena ići i upoznati najljepše predjеле ove prostrane planine.

Nezaboravne uspomene smo ponijeli iz botaničkog vrta u Modrić-dolcu. Naime, toga dana u predvečerje smo bili gosti u maloj vikendici prof. Frana Kušana, rođenog sugrađanina autora ovih redaka. Ovaj profesor Sveučilišta u Zagrebu, simpatičan, gostoprimaljiv, pažljiv i veselo, održao je »predavanje« pod vrednim nebom. Nas desetak smo mu bili zahvalni auditorij. Saznali smo da je dugogodišnjim radom entuzijaste sakupio na jedno mjesto brojne primjerke biljnog svijeta Velebita. Tu u uvali Modrić-dolca svaka biljka ima svoj naziv isписан na limenoj pločici. Ovaj dol ima još jedan raritet: postoji izvorska voda! Dakle, u Modrić-dolcu svakog posjetioca čeka prijatno iznenadenje, impresivne slike i utisci koji se dugo pamte.

PJEŠAČENJE

Na pješačkoj turi od Zavižana do Alana Premužićevom stazom, dugom 6—7 sati pješačenja, nailazili smo vrlo često na zasjede ugodnih iznenadenja, koje nam je pravila priroda. Staza, kao i botanički vrt, djelo ljudskih ruku, vrijedni su najljepših riječi hvale. Ovakva djela na planinama i bespućima se samo poželjeti mogu. Put je tako dobar da bi se, izuzev manjih mjestimičnih dijelova mogao proći biciklom ili mopedom.

Bijele stijene liče na makete ili kulise fantastičnih oblika i figura. Zaista, takvu sliku pružaju. Tako se doima čovjeku, posebno u onim predjelima gdje oko stijena nema rastinja, mahom crnogorice.

Piroda, taj nenadmašni umjetnik i kreator, sa puno duhovitosti, mašte i istanicanog estetskog smisla, izvajala je skulpture pojedinih stijena i dala im oblike i figure da se ljudskom oku nameću kao u nekoj izložbenoj dvorani ili muzeju. Ustvari, to i jeste svojevrstan muzej pod otvorenim nebom. Muzej čije su slike i skulpture izložene bez okvira, vitrina i određene sistematike, pa u tome i jeste čar i ljepota, te neodoljiva privlačnost Rožanskih kukova, Hajdučkih kukova, Varnjače, Crikvene, Pasarićeva kuka itd.

Na ovom putu, na više mjesta, medvjedi su iza sebe ostavili vidne tragove, kao da su nam željeli dati do znanja da su tu njihova vječita staništa. Iz gustih šuma čuli smo riku srndača, a iznad nas cvrkut i pjev ptica, pa lako zaključimo da su to jedini živi stanovnici ovog kraja. Stočara i njihovih stada, kao na drugim ovakvim i sličnim planinama, ovdje nema, iako za pašu postoje uvjeti, izuzev nedostatka tekuće vode.

Donji i Gornji Božin doći, kao jed travnate zelene oaze u bijelom kamenu, izgleda da ne čeznu za klokotavim i hladnim izvorima. Vode ovdje ne teku, samo kiše plaču, a snjegovi mrznu. Suša je vječno prisutna, premda kiša i snijeg nisu rijetkost.

Mnogobrojne dulibe, livade i proplanci, što se prostiru u ovom dijelu Velebita, nemaju izvora. Njihovim travnatim dolinama ne klokoču raspjevani planinski potoci.

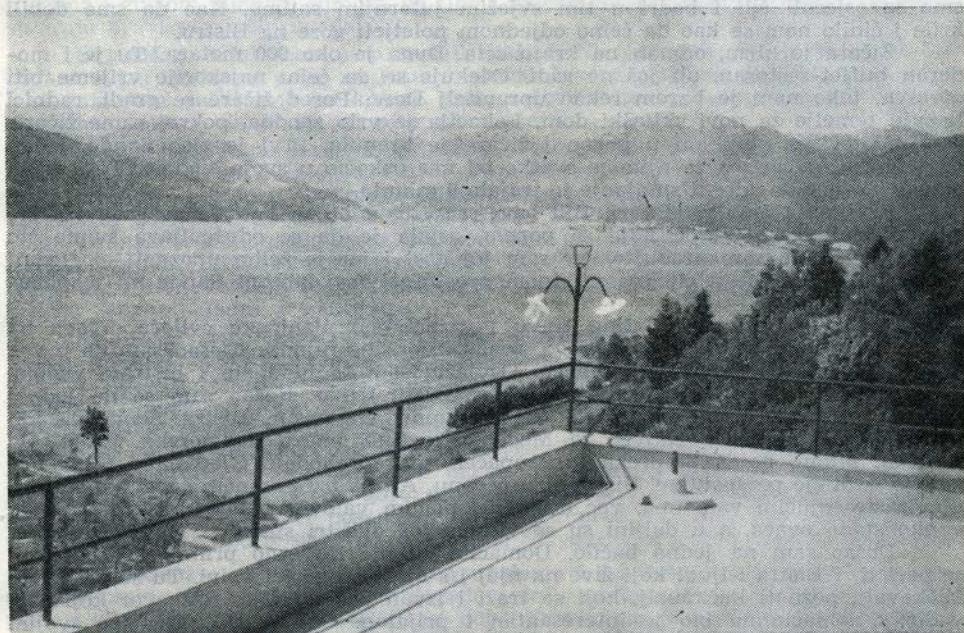
Ovdje nema zadihanih ni žuboravih planinskih rijeka niti jezera. Čatrnje sa kišnicom jedini su »izvori« vode. U tome i jeste veliki nedostatak ove planine, posebno u ljetnim danima. Ipak, ovaj nedostatak je i suviše neznatan da bi mogao zasjeniti prirodne ljepote i bogatstvo Velebita.

TRAJKO RIBAROV, Skopje

Bistra planina - neiskorišteno bogatstvo

»Autobus za Tetovo, Gostivar, Mavrovo i Debar je postavljen na petom peronu. Polazi u sedam sati. Umoljavaju se putnici da zauzmu svoja mjesta. Želimo sretan put.« — najavio je simpatični sopran preko zvučnika autobusne stanice u Skopju.

Pošli smo. Autobus je pun, sva su mjesta zauzeta. Napustili smo grad. Napustili smo i posljednja gradska naselja. Za nama su ostale i visoke orlovske stijene iznad rijeke Matke. Nigdje se nismo zaustavljali i u određeno vrijeme smo stigli u Tetovo. Mali predah. Jedni su sišli, a drugi zauzeli njihova mjesta. Producili smo po ravnoj cesti i za čas smo bili u Gostivaru. I tu smo se na kratko zaustavili.

Pogled od motela u Mavrovim Hanovima na Mavrovsko jezero i Bistru

Zatim smo ostavili staru, i skrenuli u lijevo po novoj, širokoj i asfaltiranoj cesti. S desne strane su hidrocentrala i selo Vrutok. Jedan od putnika glasno objašnjava: »Pogledajte, tamo je izvor našega Vardara«. Autobus nije žurio, već je sigurno savladavao uspon i blage zavoje. Brza kola su nas pretjecala. Odozdo, s desne strane, neprestano nas je pratila stara cesta, kao da je bila tužna i kao da je zavidjela novoj cesti. Ispod nas se pružila i kestenova šuma kroz koju se više ne prolazi. I ona kao da je tugovala za svojim putnicima. Iako bolja i sigurnija, nova cesta nije lišena lijepih vidika koji se šire po planinskim vrhovima. Evo nas na najvišoj tački Vlajnice! Po prvi put se otkriva Mavrovsko jezero sa svojim srebrnozlatnim treperenjem u prijepodnevnom suncu. Pogled je prekrasan. Autobus ubrzo staje. Došli smo u Hanove, ali ne u Stare koji se sada nalaze u vodama jezera. Ovo su Novi. Silazimo, a autobus nastavlja svoj put.

Cilj našeg putovanja je Mavrovo. Redovne prometne veze do njega nema, već treba ići pješice. Jedan se šofer smilovao i prevezao nas je svojim kamionetom, ali to nas je skupo stajalo. Smjestili smo se u skijaškom domu, sada nekakvom hotelu-pansionu.

Dom se nalazi na jugozapadnom kraju jezera, oko 200 metara od njega, takoreći usred sela Mavrova. Selo se prostire po dužini sve do kraja doline. Kroz nju teče rijeka Mavrovka koja svojom vodom napaja jezero. Samo jezero se prostire prema sjeveroistoku.

Dan je sunčan i topao, ali planinski svjež. Nalazimo se iznad 1200 metara nadmorske visine. Unaokolo se nalaze šume i zelene livade kao u Sloveniji. Od kraja doline, gdje se završava kitnjasto selo, uz brije se penje velika šuma. Iznad nje, u daljini, vidi se velika visoravan sa zelenozlatnim pokrivačem. To je Bistra, čuvena planina Bistra. Nalazimo se u njezinom zaklonu, u njezinoj dolini, u njezinom zagrljaju.

»Neka teče voda, ne plaćamo je« kaže Trajanka, djevojka koja polijeva i čisti veliku terasu doma. Ona je tu »djevojka za sve«, ona je posvuda u domu-hotelu, nastoji mnogo uraditi, da sve bude u redu, ali...

Sunce se još nije pojavilo. Ono je svoje crvenozlatne zrake pokazalo iznad visoravn Bistre. One su postajale sve svjetlijе i zasljepljivale su svojim bljeskom. Prozirno kristalni zrak je treperio i prelijevao se u jutarnjim zrakama. Kako li smo se osjećali čili i bodri u tim svježim jutarnjim satima. Kao da smo dobili krila i činilo nam se kao da ćemo odjednom poletjeti gore na Bistru.

Žičara je blizu, odmah na kraju sela. Duga je oko 900 metara. Tu je i modern buffet-restoran, ali još ne radi. Očekuje se da će u najskorije vrijeme biti otvoren, tako nam je barem rekao upravitelj Dore. Pored žičare se gradi, radnici kopaju temelje za novi skijaški dom. Lokacija je vrlo zgodna, pokraj same žičare.

Motori su stavljeni u pogon i žičara je krenula. Prvi je sjeo Sande, jedan od tehničara žičare, a za njim je svatko od nas uskočio u svoje sjedalo. Toga dana mnogo nas je išlo gore. Uspinjanje je trajalo 9 minuta.

Prvi puta smo na Bistri. Bili smo radosni, a i ona kao da se radovala što smo njezini gosti. Grupa koja se popela, ostala je da se oduševljava svime što Bistra pruža. Ja sam produžio, jer sam joj gost i jer je želim upoznati, pogledati je i približiti joj se u cijelom njezinom prostranstvu. Ljubezni Sande mi je pokazao staze.

Staza je vodila niz bujnu travu i raznobojno planinsko cvijeće. Trava na Bistri ima čudnovat miris i prelijeva se u raznorazne nijanse. Došao sam do prvog izvora, kakvih na Bistri ima mnogo. Osvježio sam se hladnom i bstrom vodom. Produžio sam preko blage uzvisine i kroz gustu travu. Našao sam se na jednoj uzvisini. S tog mjeseta puca vidik na ogromnu visoravan. Bistra nema visokih nepristupačnih vrhova. Najviši je Medenica s 2163 metra nadmorske visine. On je blag, pitom, nema prepreka, pristupačan je i prohodan. Gledana s te visine, gotovo iz ptičje perspektive, Bistra sliči oceanu. Ali ne uzburkanom oceanu s огромnim zastrašujućim valovima, već oceanu s blagim valovima. Poda mnom je paslo veliko stado ovaca, a u daljini su se vidjela još dva-tri stada.

Došao sam na jedno bačilo. Domaćini su me ljubezno primili i obradovali se posjeti. I Bistra i ljudi koji žive na njoj i s njom su gostoljubivi. Tu se proizvodi kačkavalj, poznati kačkavalj, koji se traži i izvan naše zemlje. Razgovor koji sam vodio s domaćinima bio je interesantan i prijatan. Oni su mi pričali o svojim stadima, o svojim ovcama i jagancima, o svojim šarplaninskim čuvarima, duboko zainteresirani, srođeni i zaljubljeni u život svojih stada i svoje planine. Sa sjetom su podvalčili da još nije postignut broj stada i ovaca koji omogućuje kapacitet Bistre sa svim svojim prostranim pašnjacima. Susretljivi domaćini su me počastili s odličnim kiselim mlijekom. Na rastanku smo si obostrano rekli doviđenja.

Popeo sam se na još jednu uzvisinu. I od tamo se pružao pogled na valovito more obrazlo zelenozlatnom travom. Valovi su bili negdje niži, negdje viši, ali nisu nigdje bili zastrašujući. Stajao sam na jednom od tih valova; čulo se samo njihanje visoke trave i dovijevanje pastira iz svojih stada. U takvoj tišini sam se zamislio o svemu što sam bio toga dana vidio, čuo i osjetio: »Danas sam po prvi put na Bistri. Ona me je oduševila svojom privlačnom ljepotom, svojom pitomošću i blagošću i svojim specifičnim osobinama i bogatstvima. Ona nam pruža sve. Idealni tereni za visoko stočarstvo, za turizam, za rekreaciju, za skijaštvo vrhunskog značaja. Mnogobrojne su njezine mogućnosti i velika su njezina materijalna bogatstva — neiskorištena bogatstva«. Tako sam sâm sa sobom razgovarao. Moje misli, moje razmišljanje, kao da je tih vjetar prenio prostranstvima Bistre. Jeka mojih misli vratila mi se:

»Da, da, još nisam iskoristena.«

To je bila Bistra, to je bio njezin odgovor...

Dr LJUBICA SVOBODA, Zagreb

Slavonske planine

Zdravo! cijelom ovom kristalnom pejzažu mog djetinjstva.

M. Peić

Velika svijetlo-modra kupola natkrila je beskrajnu ravnicu, jedino se na dalekom horizontu vide obrisi niskih planina. To je najviše slavonsko gorje koje okružuje zlatnu požešku kotlinu. Mada nije impozantne visine i nema kamenih stijena bizarnih oblika, ono je ipak lijepo i privlačivo. Vrhunci su gora oblik forma, ali duboko usjećene doline s bučnim potocima, s obroncima obraslim travnjacima i gustom mladom šumom, pa tihe i daleke gorske staze po debeloj mahovini stvaraju pravi planinski ugodaj.

U gorskoj tišini često smo sretali divljač. Na putu na Petrov vrh kod Daruvara, blizu Brezovog polja na Psunj, podno Ivačke glave na Papuku, pa i nedaleko Jankovca našli smo na koštute, srne, zečeve i lisice. Noću odjekuje šuma od »smijeha« sove, a danju se ori pjev ptica pjevica.

Papuk je planina mračnih provalija, Psunj (989 m) nekada nazivan Sujnik gora, dugačka Krndija, oniska Dilj i Požeška gora ostaci su starog Panonskog gorja. Naslage posebno kockasto kristaliziranog andezita blizu Voćina pokazuju vulkansko porijeklo. Sovsko jezero (300 m) u Dilj gori, okruženo šumama i liva-dama, ostatak je Panonskog mora. Na podnožju tih planina ima termalnih i rudnih izvora: Daruvar, Lipik, Velika, Dakovačka Breznica i Duboka. Ovo je gorje prava blagodat za stanovnike Slavonije, zemlje ravne, žitorodne i plodne, ljeti žarko vruće i sušne, a zimi hladne i vjetrovite.

Mnogo je toga skriveno u šumama slavonskih gora. Najmanje su poznati stećci, prastari nadgrobni spomenici. Domovina stećaka je Bosna i Hercegovina, ali i u južnom srednjem dijelu Slavonije ima takvih nadgrobnih spomenika po nizinama i brdima. Mnogi su danas porazbijani, neki su utonuli u zemlju ili su zarasli bujnom vegetacijom. Narod misli da su to muslimanski nišani, jer su neki valjkastog oblika, visoki do dva metra. Najviše ih se sačuvalo u slavonskim brdima — više od stotine, svi bez uklesanih ukrasa i natpisa, u predjelu između Papuka i Psunja na podnožju Ravne gore u gustoj i mračnoj šumi, podalje od glavnih puteva. Da li su to stećci bosanskih bjegunaca pred Turcima ili su takav način pokapanja preuzeuti od doseljenika stanovnika Slavonije, arheolozi još nisu ustanovili.

Na podnožju planina, u dubokim uvalama i još češće na istaknutim vrhuncima i kosama stoje ruševine starih sredovječnih gradova. Podno Papuka u Velikoj postoji samostan već u 12. stoljeću, u doba Turaka on je sjedište vjerskog života zapadne Slavonije. Još i danas crkveni toranj u Velikoj, namjesto prozora ima puškarnice. Nedaleki Velički grad (447 m) na Lapjaku potječe iz 14. stoljeća. Jedan od naših najvećih starih gradova, Ružica u Krndiji, bio je tvrđava, grad i konačno dvor. Kamengrad (612 m) na Papuku obrasio je šumom, Bedemgrad je pripadao Gorjanskima. U Čečavcu podno Papuka su ostaci opatije Rudina s kamenim ulomcima ukrasenim pleternim ornamentom. Rudina je otvorila vrata svijetu gonjenom turskim osvajačima. Ranjenici i progonjeni našli su ovdje zaklonište. Ona je postala i hajdučko sklonište i napokon razvalina. Dobra Kuća leži povisoko u osamidesetako Petrovog vrha, bila je vlasništvo porodice Nelić. Starigrad iznad Ružice, Stražengrad, Čaklovac, Gračanica, Stupčanica, pa Vrhovački i Viškovački grad stare su gradine u ovim planinama.

Brojne priče o sudbini i o sablastima njihovih bivših vlasnika još uvijek kolaju tim krajevima. Doba ratovanja s Turcima i doba hajdukovanja duboko se usjeklo u narodnom pamćenju.

Jedne smo proljetne nedjelje nakon silaska sa Psunja, kad nije vozio autobus, čekali u Baćin-dolu da upregnu kola i da nas odvezu u Slavonsku Požegu. Kad smo krenuli, već se zamračilo, a gazda koji nas je vozio često nam je putem, malo uzremireni, pokazivao kod zavoja ceste ili kod kojeg mosta mjesto gdje su nekada hajduci napali putnike. Nas nije zaplašio svojim pričama, ali njega samoga su prilično uzbudile.

Krvavo i nesigurno doba traje u Slavoniji skoro tri stotine godina. Stanovništvo okolice Daruvara, nekad zvanog Podborje, bilo je skoro čitavo odvedeno kao tursko roblje, a godine 1536, kad su Turci provalili u požešku kotlinu, odveli su u rastvrtu 60.000 stanovnika. Ovdje je osnovan sandžak koji je politički bio pripojen Bosni. Narod je bježao u šume da se zaštiti od turskih nasilja: sjećanja glave i nabijanja na kolac. Zbog krvoproljeća i zuluma bili su azijski osvajači u Slavoniji toliko omraženi, da su ih u drugoj polovici sedamnaestog stoljeća, kad su se vodile borbe za oslobođenje zemlje, čak i žene napadale i gonile vilama, kosama i motikama.

U to teško doba turske okupacije narod traži zaklon u planini. Hrabri postaju hajducima, brane raju i napadaju turske siledžije. Poslije turskog povlačenja hajdukovanje se zadržalo i s vremenom prešlo u razbojništvo. U prvoj polovini 19. stoljeća poznat je u ovom kraju hajduk Maksim Bojanić, a razbojnik Čaruga je posljednji koji ugrožava Slavoniju još u prvoj polovici 20. stoljeća.

U dugogodišnjim ratovima izginulo je mnogo svijeta, a pustu zemlju nasejavaju razni došljaci kao Česi, Slovaci, Ukrnjaci, Madari, Njemci i ostali, dok bogati zemljoposjedi dolaze u ruke strang plemstva. Tako je Franjo Trenk, porijeklom Prus, bio u prvoj polovici osamnaestog stoljeća vlasnik velikih posjeda u Velikoj, Pleternici, Brestovcu, Pakracu i Nuštru. Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka on hvata hajduke po šumama i najzdravije uvrštava u pandurske čete s kojima ratuje u korist Marije Terezije. U Češkoj su te pandurske čete potukle Pruse, uništile pruski tabor, zaplijenile šator pruskog kralja Fridrika II, njegovu prtljagu, oružje i šah, koji se još i danas čuva u zagrebačkom muzeju.

Hrvatski je narod stoljećima bio u tim krajevima bezobzirno tlačen, izrabljivan i istrebljivan. Nevolja, nasilje i nepravda tjeraju i u kasnijim vremenima stanovnike Slavonije u šume i planine. Svi znademo za zeleni kadar u doba Prvog svjetskog rata kao i za partizane u Drugom svjetskom ratu. U doba NOB slavonske su planine dale zaklonište borcima. Ovdje su bili izgrađeni vojni tabori, skadišta, slagališta, bunkerji, bolnice i sjedište 6. slavonskog korpusa.

Ovdje je narod do nedavna palio vatru kremenom, a porez plaćao krznom zvjeradi. Za ovu rodnu i bogatu zemlju plaćao je najteži danak u krvi. Slavonac je srdačan, gostoljubiv, širokogrudan, pametan, radin, uporan i izdržljiv, ali je i napasit, silovit, prkosan, objestan i rasipan uzalud koren i poučavan od Reljkovića i Kozarca.

Nije tome davno kad su naši stari putovali kolima ovim planinama. Iz Požege do Osijeka putovalo se dva dana. Negdje na prevoju Krndije utaborilo se nekoliko kola pod starim hrastom, tu se noćilo, a tek slijedeći dan predvečer stiglo se u Osijek. Danas šumske ceste prodiru u najjudaljeniju unutrašnjost brda. Za planinare i izletnike izgrađeni su mnogi planinarski domovi i odmarališta kao dom u Velikoj (335 m) iznad lijepih bazena s termalnom vodom, u Jankovcu (475 m) uz jezero, na Omanovcu (654 m) u Psunju, na Petrovom vrhu (615 m), Zvečevu (420 m) i Strmcu blizu Šumetlice.

Prostrano je ovo gorje, naselja nema na daleko, ovdje prevladava potpuna tišina. Kako je prekrasan Jankovac s prastarom šumom, slapom Skakavac i jezerom. Grobnica osnivača, čudaka i samotnika, vlastelina Jankovića kao i pećina hajduka Maksima, nalazi se povisoko u okomitoj stijeni iznad jezera. Romantičan je ovaj kutak u toj gorskoj osami.

S Petrovog smrta vrha jednog proljeća promatrali u večernjem sumraku neviđeno jarko rumenilo na sjevernom nebu. Kao neke fantastične draperije žarko su se crvenile na nebu. Šta je to? Nismo shvatili da je to polarna svjetlost, koja se rijetko viđa u našim krajevima. S Papuka i Krndije otvaraju se daleki vidici u Podravini sve do udaljene mađarske nizine. Po obroncima i čistinama slavonskih planina bijele se kuće. U tom gorju nema teških i napornih uspona, ali udaljenosti su velike, treba izdržljivosti da se svladaju te daljine kroz duboke doline, preko kosina i dalekih hrptova. Slavonci nisu prijatelji hodanja, a pogotovo ne verenja po brdima, pa ipak, već odavno postoji ovdje organizirano planinarstvo. Uvijek će biti pojedinih oduševljenih i požrtvovnih planinara koji će pohadati planine u svako godišnje doba, a nedjeljni izleti gradskog stanovništva Osijeka, Požege, Daruvara i ostalih bližih gradova, tražiti će ljeti odmor i osvježenje u tim čarobnim i privlačivim slavonskim planinama.

Kako sam doživio slet na Radanu

Preko štampe i radija saznao sam da će se od 4. do 7. jula održati slet planinara Srbije i planinara željezničara sa teritorije čitave Jugoslavije. Odmah sam se uputio drugu Raki koji je ranije vodio planinarsko društvo u mjestu. Hto sam nešto više da saznam od njega o sletu. Međutim razočarao me je. Jasno mi je stavio da znanja da je rad u društvu zamro i da kao takvo ne preduzima već više godina nikakve akcije. Ono malo ljubitelja prirode ide na izlete samostalno i da društvo i ne postoji. Nemaju više nikakve veze sa republičkim Savezom, ne dobijaju markice za članove, niti više vode evidenciju o članovima koji su se povukli.

Ostalo mi je, znači, da se sam snalazim kako znam. Žao mi je bilo da ne učestvujem na ovoj najvećoj planinarskoj manifestaciji. Prionuo sam da se uključim u neko drugo društvo van Arandelovca. Iskoristio sam posao u Beogradu da se učlanim u Planinarsko-smučarsko društvo »Zlatara« iz Beograda. Tako sam osigurao učešće na Sletu.

Otpočeo sam sa pripremama. Nastojao sam da privolim neke svoje mlade prijatelje, nazovi-planinare, koji su voljeli da ponekad pješice izidu do Bukulje i prošetaju livadama i šumama ove lijepе planine Šumadije, ali svi su se izgovorili ovim ili onim. Rješio sam, onda, da krenem sam odavde. Uostalom, steći ču nove prijatelje, prave, istinske ljubitelje planina.

Vrijeme do Sleta, to jest do 3. jula kad je trebalo krenuti na Radan, proteklo mi je jako sporo. Svaki dan se odužio kao mjesec. Brine me još i vrijeme koje je jako nezgodno. Svaki dan kiša. Čim ujutru ustanem iz postelje, prvo mi je da bacim pogled na nebo. Oblaci, i samo oblaci. A preko dana kiša. Ipak, u sebi se nadam da će se bar početkom jula promjeniti na bolje.

Vijesti meteorologa da će za praznik Dana borca biti lijepog vremena, obrazovalo me više nego išta. Ma da ne vjerujem uvijek prognozi, ovog puta im vjerujem. I radujem se tom izvještaju.

Došao je i taj dan 3. juli. U 15 časova polazim iz Arandelovca za Beograd. Sa svojom planinarskom opremom izazivam pažnju putnika u autobusu. Vrijeme je kako se samo poželjeti može. Sunčano i toplo.

Po dolasku u Beograd odmah odlazim u Planinarski savez Srbije. Tamo je službenica Saveza drugarica Nega i još nekoliko drugova koji idu na Slet. Upoznam se s njima. U prostorijama odjekuje smijeh. Padaju šale. Ozivljavaju se uspomene sa ranijih sletova i drugih planinarskih akcija.

Sastanak na željezničkoj stanici zakazan je za 23 časa. Pred glavnom ambulantom na peronu — gužva. Planinari cijele Srbije i gosti iz ostalih republika skupljaju se. Rukuju se poznanici sa izleta. Rančevi i torbe na sve strane. Spikerica na stanicu objavljuje da će za nas biti postavljena posebna kompozicija. Čekamo da čujemo na kome će peronu biti naš voz. Upoznajem se sa drugovima iz novog društva. Sekretar Beogradskog saveza drug Sekula preko zvučnika daje obavještenje.

Najzad kompozicija je formirala. Zauzimamo mesta. Čekamo da naš voz krene. Pored nas polako, pa sve brže odmiču vozovi u raznim pravcima. Računamo u koliko sati treba da budemo u Leskovcu. Prošla je ponoć kad smo napustili Beograd.

Voz odmiče Moravskom dolinom. Čuprija. Već je svanulo. Gledam kroz prozor stanicu gdje duže stojimo čekajući ukrštanje, i kažem drugu do sebe koji također ne spava:

»Eh, ovde u Čupriji sam prije 25 godina ostavio dobar dio svoje mladosti. Ovdje je bila moja četa kad sam bio u partizanima.«

»Čekajte, molim vas — reče mi ovaj — pa i ja sam tada bio u četi KNOJA u Čupriji. Nosio sam partizanski nadimak »Sremac«.

Padamo jedan drugom u zagrijaj. Rekao sam mu ko sam i šta sam bio u jedinici. Sve do Leskovca prepričavamo uspomene na dane provedene zajedno na terenu istočne Srbije, goneći razbijene bande četnika po Beljanici, Kučaju, Deli-Jovanu, Homolju i drugim bespućima. Upoznali smo s ovim iznenadnim susretom dva ratna druga poslije 25 godina i ostale iz našeg društva. Svi nam se pridružuju u radosti.

Leskovac. Čekamo da se ukrcamo u autobuse koji će nas prebaciti do Radana. To se oteže više od sata. Tek poslije 8 sati polazimo za Radan. Vozimo se lijepim asfaltnim putem do Bojnika, centra Puste reke. Odatle put je već lošiji. Prilično razvoren makadamski drum penje se uz Radan da bi se završio kod osnovne škole u selu Magašu. Odatle nastavljamo pješice do sletišta. Sa rančevima na ledima prevaljujemo više od 5 kilometara. Pored nas prođe, ljudajući se na točkovima po blatinjavom seoskom putu, »Landrover« sa stvarima štaba sleta.

Grad šatora je pred nama. Ulazimo u logor. Radio-Radan nas pozdravlja muzikom i dobrodošlicom. Sačekujemo da se iskupe svi iz društva. Odlazimo da nam daju mjesto u logoru. Mi »stari« smo zauzeli poseban šator. Ima nas petoro pod njim. Veteran u cijelom društvu je čika Đoka Ilić, bliži se sedamdesetim godinama ali je još čio i nevjerojatno vitalan. S lijeve strane su šatori mlađih članova, a s desne drugarica.

Donosimo slamu i rasprostiremo po šatoru. Navukli smo dobar navaljak i napravili ugodne ležajeve. Šator smo odmah ukrasili zelenim grančicama i počistili prostor pred njim. Nabavili smo i budačić i opkopali jarak za slučaj kiše.

A ona, kao da prijeti. Oko 3 sata po podne počinje da pada. Traje čitav sat. Sada, po ovakvom vremenu, vidimo da nismo izabrali baš najbolji šator. Ostali su imali više sreće. Solidniji su im. Ipak, ne pravimo mnogo pitanja. Podsjecamo se na momente kad smo, kao planinari, bivali u mnogo težim situacijama od ove. Moj ratni drug »Sremac« je najveća žrtva, jer na njega najviše kaplje. On se kiselo smije i traži da mu pozajmimo porciju, jer će svoju morati da angažira za skupljanje kišnice. Kažemo mu da je to dobro, jer se kišnicom bolje peru porcije, poslije dobrog vojničkog pasulja što smo dobili za ručak.

U šali nam prolazi vrijeme do časa kad treba da se otvori slet. Navlačimo vjetrovke jer napolju još uvijek po malo rominja, a vjetar probija i bocka svojim dahom.

Na sredini logora, na prostranoj livadi, podignuta je tribina. Govori drug Rake Kušić, predsjednik Planinarskog saveza Srbije. Pozdravlja nas i predsjednik općinske skupštine Bojnik. Citaju se pozdravna pisma drugih saveza i organizacija.

Brzo se spustila noć pod Radanom. Prostruјala je svježina sa Ivanjskih livada, zaogrnuła hladnoćom i naježila kožu, a sa planine doletio je krik usamljene grabljivice.

Odjednom planu vatru i osvjetli razdragana lica planinara okupljenih oko. Radosni uzvici propratiše paljenje logorske vatre čiji plameni jezici visoko liznuše u vis razbacujući na hiljade užarenih zvjezdica.

Zatim gromko poleti pjesma kao ptica u noć i izgubi se u krošnjama drveća planine koja je pružila gostoprимstvo onima što svoje slobodne časove provode u njenim predjelima, pod tamnom sjenkom guste bukove šume ili na kamenom šiljku sa koga se do malo čas nemirna ptičica odmarala, i mjerila bistrim okom nizine obasjane suncem.

Uhvatismo se u kozaračko kolo. Razlijegoše se zvuci harmonike. Pridružiše se i nekolicina sa gitarama. Stvor se hor. Oko vatre su se okupili i oni koji su tek počeli da utiru put planinarske aktivnosti i oni što su svoje šešire okitili desetinama znački sa oslovenih vrhova i pređenih transverzala.

Smjenjuju se pjesme. Pa se razvije narodno kolo. Ne gleda se da li ko zna da igra u njemu. Samo neka je srce veselo.

Vatra više ne baca tako visoko svoje jezičke. Krug oko nje se sve više zbij. Ali ima dovoljno prostora za one koji još hoće u kolo. Struji svježina sa planine poslije kišnog dana, zavlaci se u rukave i otvore na bluzama, bocka svojim iglama kožu i tjeru na pocupkivanje. Ali pjesme, igra i šale ne prestaju.

Skoro je bila ponos kad smo otišli pod šator na počinak. Vjetar šeta šumom, iznad livada, i stražari nad logorom, dok se tijelo odmarala. Tišina se spustila na Ivanjske livade. Samo s vremenom na vrijeme Bata-Rade, što spava do mene, zahrče i zaštišti kroz nos.

* * *

Budim se rano. Samo što je prošlo 5 sati. Izvlačim se iz šatora i odlazim na česmu da se umijem. Oko organiziranja sleta na Radanu mnogo su pomogle i jedinice JNA. Sa izvora, udaljenog od logora skoro kilometar, sproveli su vodu plastičnim cijevima i postavili nekoliko česmi. Sa njihove kuhinje dobijamo hrancu. Spremaju nam dobre kalorične obroke: pasulj, pirinač, paprikaš, gulaš. Hljeba više nego što smo naučili da pojedemo. Uvijek nam preostane.

Dolaze i ostali na umivanje. Poslije toga počinjemo sa namještanjem šatora. Preko zvučnika smo obaviješteni da će biti takmičenje u uređivanju šatora i prostora pred njima. Društvo čiji su šatori najuredeniji dobit će na kraju sleta posebnu nagradu. Nastojimo da to budemo baš mi. Zatežemo ivice, pred ulazom zabadamo jelove grančice.

Uzgred se dogovaramo na koju stranu da krenemo na izlet. Predviđena su tri pravca. Željeli bismo da podemo do Đavolje Varoši, gdje je priroda izgradila čitav grad u kamenjaru: kule i stražarnice — čitave dvorce. To bi svakako trebalo vidjeti. Samo, treba mnogo pješačiti — 12 sati tamo i natrag. Ni vrijeme ne obećava ništa dobro. Tmurni oblaci puni kiše kovitlaju se iznad visova Radana. Zato rješavamo da podemo na vrh Radana, Šapot, visok 1409 metara. Pored nas starijih polaze i drugarice Ruža i Zora.

Odlično raspoloženi, umorni, puni utisaka sa puta do Šapota i nazad, stigli smo na sletište za ručak. Dočekao nas je ukusan pirinač spravljen u vojničkom kazanu, sa dosta mesa i dobrim komadom hljeba. Poslije objeda iznosimo čebad i vreće iz šatora i lijegamo u hladovinu da odspavamo koji čas. Tako nas zatiče i nevrijeme, koje se spremalo cijelo prije podne. Bježimo u šator da tamo nastavimo sa spavanjem. Kiša dobuje, ali sada nam ne kisne. Čika Đoka se snašao, pronašao negdje plastičnu foliju pa smo prekrili krov od šatora.

Uveče smo opet kraj logorske vatre. Ponovo pjesma i kolo i oživljavanje uspomena na dane, kada su se ovim stazama kretale kolone Jablaničkih, Pustorečkih i Topličkih partizana. Na Ivanjskim livadama, gdje je sada logor planinara Srbije i planinara željezničara Jugoslavije, bio je pomoćni aerodrom sa koga su ranjeni borci otpremani na liječenje u Bari u Italiji. Tu su saveznici pred kraj rata bacali oružje i opremu partizanima. To smo saznali od boraca Južnomoravaca, koji su ratovali na terenu Jablanice, Puste reke, Toplice i Crne Trave. U ovom kraju formirane su dvije slavne udarne brigade — I i II južnomoravska. Tako se i Radan uvrstio u red planina sa slavnom prošlošću.

Ostali bismo i ove večeri dugo oko logorske vatre da nas nije kiša otjerala. Pada skoro cijele noći. Kišne kapi dobuju po šatoru i lišću u šumi nedaleko od logora, a vjetar huji u granama.

Jutro je osvanulo tmurno i maglovito. Jako je hladno. Nije ni čudo, jer smo na visini od blizu 1.000 metara. Svi smo nekako mrzovoljni. Vrijeme utiče na raspoloženje. Jučerašnja kiša upropastila je planove većine iz društva. Namjeravali smo da grupno odemo do Bolničkog potoka, tri i po sata udaljenog od sletišta. Izuzev nas šestorice, ostali ostaju u logoru. Imamo dobru obuću, gojzerice sa dubokim gumenim kramponima, pa nam blato i nepogodan put neće smetati.

Za ručak smo zakasnili, ali smo ipak nekako privoljeli magazionera da nam da po dvije konzerve paštete i kačkavalj. Oni što nisu isli sa nama, peckaju nas i kažu, da je za ručak bio bogovski gulaš. Prste po poližeš. Ipak smo lijepo ručali. Ako nam bude malo, tu su i prodavaonice sa burekom, jogurtom, pečenjem, pa ćemo nadoknaditi propušteno.

Planinari željezničari završili su svoj program. Oni danas odlaze. Za njih je slet završen. Ostat ćemo mi iz Srbije i naši gosti iz drugih republika. Prisustvovat ćemo velikom narodnom zboru na Dan ustanka naroda Srbije — 7. jula.

Takmičari u orientaciji stižu u logor. Okupljamo se oko naših mladića i raspitujemo se kako su prošli i da li očekuju nagradu. Slijedež ramenima i odgovaraju da će se to sutra vidjeti.

Šetamo po sletištu. A ono vrvi od planinara. Na sve strane se bijele kape sa sunčobranom. Kupuju se u prodavaonici suvenira, zajedno sa znackama Planinarskog saveza Srbije. Cijena kape je niska — jedan novi dinar, pa skoro nema toga koji je nije nabavio. I razglednice Radana i Đavolje Varoši se kupuju na veliko. Pred sletskom poštrom redcvi za pećate Šapota, Planinarskog saveza Srbije, Radana i Sleta željezničara. Njih sam još prvog dana utisnuo u svoju knjižicu.

Ekipe nogometnika, odbojkaša, strijelaca i rukometnika raspodijeliše se po travnatom prostoru logora. Najviše navijača je, razumljivo, na nogometnom »igralištu«. Takmičiće se ekipe beogradskih planinara »Akademik« i pripadnici JNA. Vojnici su odnjeli pobedu. Publika je više naklonjena momcima u uniformama i njihovu pobjedu bučno pozdravlja.

Vrijeme neosjetno prolazi. Spušta se veče. Pale se logorske vatre. Oko naše je velika grupa boraca iz ovog ustaničkog kraja. Pričaju nam uspomene kada su čitava Pusta reka i Jablanica bile front. Po Radanu je svoje jedinice vodio proslavljeni komandant Južnomoravskih partizana, španski borac i heroj, Ratko Pavlović-Ćićko. Tu su ponikli, živjeli i borili se narodni heroji Stanimir Veljković »Zele« i Božidar Stojanović »Drenički«. Svako selo pod Radanom dalo je doprinos Narodnoj revoluciji. Pokolji i paljenja nisu mogle da odvoje narod od oslobođilačke borbe. Centar Puste reke, Bojnik, postao je 1942. godine krvavo razbojište ostrvljениh bugarskih fašista. Samo u jednom danu pobili su preko 800 žena, staraca i nedužne djece. Selo Gajtan je moralo da bude potpuno obnovljeno, jer nije bilo kuće koja je ostala pod čitavim krovom. Sve je progutala vatra. Ali se narod nije predavao. Omladinke su nalazile i posljednji pramen vune da partizanima ispletu čarape, šalove, rukavice i đempere. Udavače su davale svoju spremu za zavoje, a svaka bogatija kuća ustupila je najveću prostoriju za prihvaćanje ranjenika. Sve je narod Puste reke i Jablanice dijelio sa svojim borcima: progone fašista, glad, gamad, bolesti ali i radost pobjeda nad mrškim osvajačima i narodnim izrodima.

Ja i »Sremac« smo svuda zajedno. Dok slušamo pričanje prvorobora sa Radana koji evocira događaj u blizini Ivanjskih livada, kada je šačica partizana i naoružanih odbornika satima branila i odbila napad Bugara na bolnicu, šapatom prepričavamo kako smo poslije jedne borbe sa ostacima četnika na Beljanici, satima nosili ranjenog druga, bricu iz čete, i kako smo pod njim posrtali po oštrom, ljutom kamenju, da bi što prije stigli do bolnice u Despotovcu.

I još dugo pod šatorom ne možemo da prekinemo sa razgovorom iako nas drugi opominju na tišinu. Sve dok nam san nije sklopio oči.

* * *

Pred zoru me budi jaka hladnoća. Provirujem iz šatora i vidim da je vidik sav u magli. Znači i danas će biti loše vrijeme.

Polako, da ne probudim, izvlačim iz ranca vjetrovku i krećem u restoran na kavu. Pored štednjaka, na kome se grije voda za kavu, je najpriyatnije. Gledam u nebo i nešto mislim, kad li će da ospe kiša.

Dolaze i ostali »stari« iz šatora. I njih je probudila hladnoća. Naručujemo kavu. Bata-Rade kaže da će žrtvovati čaj i kačkavalj za jednu ovčiju glavu sa ražnja. Ovca je stavljena da se peče i sin kafedije je okreće nad vatrom. Širi se ugodan miris pečenog mesa. Stolovi se pune.

Danas treba posebno da udesimo šator i prostor pred njim, jer će oko 10 sati biti glavna smotra. U 11 će biti proglašen pobjednik. Bez sumnje će ta čast pripasti našem društvu. Saznali smo da je dio »Zlataraca« bio do sada najbolji.

Narod iz sela Puste reke i Jablanice hita na Ivanjske livade. Ratnici sa odlikovanjima i spomenicama, ljudi sa porodicama, omladina. Citav logor pritisnuo je svijet. Došli su i svirači. Kod restorana se čuje bleh-muzika. Radio-Radan grmi od marševa i revolucionarnih pjesama. Prava praznična atmosfera.

Sav slobodan prostor iza šatora do šume zaposjednut je ljudima. Prostrli su svoje seljačke šarenice i izvadili pripremljenu hranu. Tu su i boce sa pivom i rakijom. Na travnatoj trpezi su opet čuvene pustorečke gibanice, pogače-kravajći, maslo i sir, piletina i slatke pite.

Očekujemo veliki narodni miting. Stigao je i drug Petar Stambolić i drugi rukovodioči i organizatori ustanka u ovom dijelu južne Srbije.

Saznali smo, s priličnom dozom tuge, da se ekipe našeg društva u orijentacionom takmičenju nisu plasirale baš najbolje. Dobile su utješnu nagradu, ali je pehar pripao ekipi PSD »Akademiku«. Kao što smo i predviđali, dobijamo nagradu za najbolje uređivanje šatora — dvije čokolade od po 1 kilogram. Svakom članu pripast će bar po dva komadića.

Kiša kvare to naše raspoloženje. Spušta se silna, nezadrživa. Bježimo pod šator žestoko psujući uz put. Vidik je prekriven kišnom koprenom. Lije kao iz kabla. Čitav sat. Primamo pod šator i trojicu seljaka iz okoline. Šta li je sa onolikim narodom što je došao na Ivanjske livade? Gdje li se taj svijet sklonio od nepogode? Sigurno pod šatore drugih ili pod drveće.

Kasnije kao da malo utiša. Nije tako jaka, ali još uvijek sipa. Dobijamo obavijest da je miting odložen i da planinari moraju da krenu ranije, pošto voz iz Leskovca kreće oko 17 sati. Treba stići do autobusa koji čekaju kod škole u Magašu.

Čim je kiša malo prestala, pritom rančeve. Čeka nas pješačenje po blatnjavom seoskom putu. Zemlja crna, ljepljiva. Najgore prolaze oni što su pošli u lakoj, platnenoj obući. Iz cipela im šljipka voda.

Negdje na sredini puta do parkirališta nailazi nov talas pljuska. A zaklona ni za lijek. Zato, hrabro naprijed! Noge klize po ljepljivoj zemlji. Nogavice od butina pa na niže skroz mokre. Sa kapuljače voda u mlazevima teče ispred očiju. Ne znam gdje je teže ići? Skrenemo livadom, noge do članaka upadaju u vodu i raskvašenu travu, izidemo na put — tamo još gore: blato i duboke bare.

Najzad ispred nas je drum i tri autobusa puna pokislih planinara i mještana okolnih sela koji su pošli na zbor. Mokri smo kao miševi.

Kiša prestaje poslije jednog sata. Sveti koji se sklonio u autobuse odlazi na Ivanjske livade. Pored nas promiču automobili, motocikli i pješaci sa korpama i torbama punih ponuda. Sve to gura na miting.

Krećemo za Leskovac. Sada se spuštamo niza stranu, pa mnogo brže stižemo. A grad nas dočekuje obasjan suncem. Onako planinarski opremljeni, uz to svi blatnjavi i mokri, osjećamo na sebi začudene poglede putnika na željezničkoj stanicici. Ubacujemo se u voz. U kupeima vedro raspoloženje. Čuje se pjesma, padaju šale.

U Nišu, Stalaču, Markovcu i Velikoj Planini kompoziciju napuštaju članovi društava koji produžavaju drugim linijama. Pozdravljamo ih i mašemo im kroz prozore dok se voz ne izgubi iz stanice.

Ponovo smo u Beogradu.

Srdačan stisak ruke, pozdravi. Stanica i ovog puta prepuna planinarskih odora. Sada je oni napuštaju, vraćajući se svojim domovima poslije četiri dana zajednički provedenih na Radanu, gdje su upoznali još jednu divnu planinu na nezaboravnom planinarskom sletu.

IZ PERA Mladin

I Z L E T

Jutro je. Magla se polako diže prema visokom i nedohvatljivom sivom nebu u kojem se gubi. Sunce kao da je probada svojim oštrim zrakama. Na lištu se još blistaju biserne kapi rose. Sjedeći u autobusu kroz prozor sve to promatram. Autobus juri valovitim brežuljcima Hrvatskog zagorja. Magla se već posve digla. Sad jasnije vidim. Kapljice rose kupaju se u zrakama sunca i slijevaju s lista na list. Najednom autobus je stao. To još nije bio cilj našeg puta. To je tek podnožje Greben-grada. Dalje moramo pješke. To je jedan od mnogih bregova Zagorja. Polako se penjemo uz njegove strme strane. Polako i osvajamo svaki metar našeg puta. Promičemo pokraj zelenih borovih stabala čije se grančice njišu na laganim pirkanju povjetarca. Tišina je. Najednom tu tišinu prekine živahno cvrku-tanje vrapca koji nije daleko od nas. I opet tišina. Javi se kukavica. Za njom zabagliše slavuj i začas se stvori šumski koncert. Već smo skoro na cilju našeg puta. Hodamo po kaljavom žutom blatu koje je još mekano od jučerašnje kiše. Cijela Šuma udiše miris borovine i smole. Najednom ipak stigosmo na cilj. Dočekuju nas domaćini doma na Grebengradu. Uveli su nas u kuću ali je ona bila pretjesna za nas sve pa smo ostali vani sjedeći na travi. Uživali smo u prekrasnoj prirodi tog lijepog kraja.

Prošetali smo se i do drugih viših vrhova. Popeli smo se i na greben — stari grad. To je vrlo stari grad pa tu vręba opasnost od rušenja. Otuda se vidi brežuljkasti reljef Zagorja. Skoro na svakom brežuljku vidi se zagorska klet, a oko nje plodni vinogradi i njive.

Već se polako spušta mrak, a izgleda nam da smo istom stigli. I opet polako počeli smo se spuštati niz padine Grebengrada. Bilo nas je i malo strah po tako gustoj šumi, ali i to je već prošlo.

Najzad smo stigli do autobusa i umorni se vratili kući.

Tatjana JURIĆAN, Varaždin
učenica VIII razreda osnovne škole

Na Pokljuki

Iz Bleda se cesta penje serpentinama na Pokljuku. Između Bleda i doma na Pokljuki je planinarska kuća »Pri Mrzlem studencu«. Odanje nije daleko do raskršća. Tu cesta nastavlja na zapad prema Rudnom polju, a drugi ogrank ide prema jugu i kad stigne na 1250 m, ugledamo Sportski dom.

Citavim nas putem prate šume. Desna je strana strma i ponekad otvara lijep vidik, lijeva je položitija. Omorike u procesijama silaze sa visina. Nekoje zbabaju i na pašnjake i tamo stoje u grupama. Krasne su, pravilno raštene, pravi ukrsi prirode. Nisam vidjela jela, tek nekoliko malenih borova i ariša, a u kiti na stolu našla se bodljikava grančica limbe.

Iz šume vire strmi drveni krovovi. Na sve strane grade se vile ili malene weekend-kućice. Čak su i neke planinske gospodarske zgrade dobile nova vrata i prozore te u njima borave vlasnici od subote do pondjeljka. Izgradnja kuća traži mnogo drveta, ali je ona i garancija da će vlasnici čuvati šumu oko svojih kuća. Ovu divnu šumu kao da nitko ne cijeni. Posvuda leže oguljena debla, izgledaju iz daleka kao čačkalice, ali kad smo povaljenu omoriku izmjerile, imala je 20 metara! Prava šteta za tu lijepu šumu. Osim toga, otpaci iz kuća i šatora odnose se na hrpu u šumu. To nisu otpaci koji mogu istrunuti, nego limenke od konzerva. Leže hrpe uz najljepša stabla.

Šuma je ustupila mjesto skijaškoj žičari. Panjevi su poslagani u hrpe, a staza pod žicom pokazuje znakove erozije. Mlade su omorike ovdje osakaćene, načitoči su im vrhovi stradali. Gdje nije šume, tu su sada nakon košnje pašnjaci. Ujutro kreću kravice u dugoj koloni na pašu, da se uveče opet same vrate. Njihova su zvona ugodna muzika za nas ljude iz grada. Za gradsku djecu krave su prava senzacija.

Na pašnjacima nema posve ravnih površina, posvuda su brežuljci. Tu su nekada rasle omorike. Posjekoše ih, ostao je panj koji svake godine biva sve više obrašten biljem, dok ga ono posve ne sakrije. Tu su naročiti prijatelji starih pašnjeva. Prvi se naseli lišaj, pa onda kupina, jagoda, borovnica, vrijesak, paprat i neke trave. Procvat u tom naselju visoke rumene rvovke i modre vladisavke. Ponegdje se nade ljubičasta scabiosa i malena campanula pusilla.

Za čudo, šuma je nijema. Nisam vidjela mnogo ptica. Uz potoći nekoliko grmuša, a pod krovom doma je niz okruglih lastavičijih gnijezda. Rano ujutro i pred večer izlijeću stare lastavice, a tu i tamo se s njima vježba u letenju i po koje mlado. To su laste pokućarke s bijelim prslukom. Cvruću i mi po njihovom letu nagadamo kakovo će vrijeme biti. Dvije su nam se vjeverice pokazale, a na vrhu skijaškog terena je neki gost našao malog zeku na spavanju. Uzeo ga na ruke i on se nije otimao. Milovali smo ga. Ali čim ga je gost spustio na travu, poskočio je i po svoj prilici potražio svoju mamu. Od kukaca bilo je bumbara na stričku, mnogo mravi i po koji osamljeni leptir. Glavna je sezona cvijeća prošla.

Cesta vodi od Sportskog doma do doma Jelke. Ispod njega je opet golem pašnjak koji svršava šumom. Tu su sela Gorjuše gornje i donje, a kad se popneš na brežuljak, opet zeleni pašnjak leži pod tobom. Vraćajući se istim putem, za vedra dana lijepo vidiš masiv Triglava i kamene stijene njegovih susjeda.

Uz cestu ispod doma Jelke je spomenik palim borcima u ratu. Neobičan spomenik. Na lijevoj strani šljemovi njemački, a na desnoj ratno oružje kojim su naši borci branili. Uz to pozlaćena trnova kruna. Na brijezu više toga mesta pokopano je 79 boraca Prešernove brigade. Počivaju među svečanim omorikama, a natpis tumači:

Tod so se bili
zroč v bodoče dni
da mir imel bi ti, ki hodiš tod.
Zdaj ga imaš — tu gori ti
oni tamo spod.

UZEIR BEŠIROVIĆ, Sarajevo

Stećci

Po obroncima naših planina, upravo na njihovim najljepšim predjelima, srećemo se s kamenim nadgrobnim spomenicima — stećcima. Nazivaju ih još i mašete, kalupi, grčki ili bogumilski grobovi i mramori.

Čudesni, impozantni, ozbiljni spomenici, kojima nema sličnih u svijetu, nalaze se porazbacani diljem Bosne i Hercegovine, po zapadnoj Srbiji, Crnoj Gori i dijelu Dalmacije koji graniči s Hercegovinom.

Raćuna se da u Bosni i Hercegovini ima oko 50.000 stećaka raznih veličina i oblika. Najveći su visoki dva metra, teški do dvanaest tona. Najviše ih ima u Hercegovini i istočnoj Bosni. Mnogi su uništeni ili su utonuli u zemlju. Stećcima

Stećak u Močiocima kod Sarajeva s kukastim križem. Motiv vjerojatno potječe iz Indije, gdje se njime izražava dobra želja (kuke okrenute na lijevu stranu značile bi suprotnu želju)

najviše obiluju podnožja planina Čvrsnice, Vrana, Visočice, Treskavice, Zelen-gore, Kleka, Jahorine, Romanijske, Ozrena i Zvjezde. Tu postoje čitave nekropole.

Svaki stećak ima svoju vlastitu povijest, ali svega oko 300 ima uklesane natpise bosanskim pismom, koji nam donekle otkrivaju njihove tajne. Mnogo češće na stećcima nalazimo ukrase ili uklesane prizore: viteške igre, dvoboje, lov, sunce, mjesec, luk, strijele, ptice, zmije, ratničke likove itd. Većina figura ima kulturno značenje, neke kršćansko, a neke i pretkršćansko. Križevi ukazuju na kršćanstvo, pa zbog toga učenjaci misle da stećci nisu samo bogumilski grobovi. Ipak, nije moguće razlikovati katoličke i pravoslavne, jer su simboli i figure sličnog sadržaja i izrade.

Nauka još uvijek ne zna mnogo o stećcima. Imat će sigurno iz XII i XIII stoljeća, ali je dosta i novijih. Pretpostavlja se da su radeni u obližnjim kamenolomima i dovezeni na mjesto pokapanja. Izradivali su ih majstori klesari.

Rodbina i prijatelji pokojnika koji su podizali stećak imali su svladati znatne teškoće u teškim uvjetima. O tome nam najrječitije govori ovaj natpis s jednog stečka:

— Vukla Marta biljeg na grob svoga brata Marka, vuklo kamen sto volova, pojela moba sto ovnova.

Darovita ruka i mašta nepoznatih umjetnika uklesala je i druge zanimljive natpise, kao što su npr.:

— Molim vas, ne nailazite na me.

— Prokleta ruka koja ovaj kamen prevrnula ili ukinula.

— Ne nagazite na me, jer ja sam bio isto što ste vi sada, a vi ćete biti isto što sam ja sada!

Zagonetni spomenici pored kojih prolazimo na našim planinarskim pohodima izazivaju naše poštovanje i divljenje. Oni stoljećima odoljevaju snijegu, kiši, vjetru, mrazu i suncu. Lišaj i mahovina često su pokrili reljefe i natpise, te ih danas teško odgonetavamo. Oni nam ne mogu pričati o minulim vremenima, ali siva, stoljetna patina uzbudjuje našu maštu i dočarava nam život srednjovjekovnih ljudi i njihov pjetjet prema pokojnicima, kakav mi danas ne poznamo.

DŽIDŽINE STIJENE

U nekim našim planinama postoje osamljene stijene koje su »iznikle« iz mrkih i visokih šuma mimo sva očekivanja. Njihova pojava je suprotna svakoj logici i očekivanju. Samovoljno, ko zna kada, pojavile su se kao osamljeni tanjurasti borovi što čuče na rubu dubokih provalija, kao bespravno sagrađena kuća na periferiji urbaniziranog grada našeg vremena. Ili kao neugledan i zadimljeni han na karavanskom putu iščezlog vremena, doba karavana i kiridžija, carskih i kraljevskih glasnika, kojima služaše za odmor i svratište, kao današnjim turistima motel.

Tako, eto, nastale su Džidžine stijene. Jednostavno, kao veliki brod na mor-skog pučini, one se pojaviše iznad guste šume. Dolje, ispod stijena prostiru se nepregledne šume, crnogorične i bjelogorične. Samo ponegdje su ispresjecane zelenim proplancima i pašnjacima. Strme kamene litice zapljuškujut hitri i brzopleti valovi vječno hučnog i vratalomnog brdskog potoka, kojeg nazываše Džafer potok. Nezna se tačno tko i kada mu je dao to ime. Uska konjska staza nedavno je proširena i ospособljena za motorna vozila. Put je usječen u stijenu sa istočne strane. Pri prolazu ovim putem čovjeka mami pogled uz kamenje i litice, čiji vrhovi režu magle i paraju oblake. Ti visoki kameni tornjevi dominiraju okolnom šumom i nebeskim prostranstvima. Tu u odsječenim stijenama su vječita staništa plaćljivih divokoza, a pećine zimovališta medvjeda i lisica, gnijezda orlova, jastrebova, skloništa i jazbine mnogih ptica i životinja.

Džidžine stijene zahvaljujući svome položaju, veličini i eleganciji, posebno imenu, privlače pažnju i izazivaju znatiželju svih onih koji su bili ili imaju namjeru poći u posjetu Zelengori.

Kako legenda kaže, ime su dobile po jednom divojaru koji je oko vrata imao džidžu (ukras sličan praporu ili zvoncu).

Divojarac je, priča se, uvejk sam izlazio na vrh stijena. Zauzimao izazivačku pozu i stajao je duže vremena nepomičan, osmatrajući prostranstvo oko sebe. Lovci su često gledali to čudnovato životinjsko stvorenje koje se svakodnevno pojavljivalo na istom mjestu i položaju, ali vječito sam, gord i prkosan. Kada bi lovci pokušali da mu bliže priđu, divojarac bi osujetio njihovu namjeru. Na svaki pokušaj lovačkog približavanja nestao bi, tako da ga nisu uspjeli vidjeti niti pronaći. Vješto se krio.

Ipak, nekom bogatom lovcu, uz pomoć dobro plaćenih pomagača, uspjelo je da, nakon više pokušaja, odstrjeli toga divojarca. Tada su mu oko vrata našli obešenu džidžu, pa od tada Džidžine stijene dobile to ime...

Drugo predanje, kaže, da je sa tih stijena lijepa djevojka Džidža izvršila samoubojstvo. Bacila se niz visoke kamene litice, u očaju, jer nije htjela u brak sa nevljenim momkom, kojem su je dali njeni roditelji. Nesrećna Džidža žrtvovala je mlađost i život u ime ljubavi i tuge.

Biokovske putositnice

— Hoćete li i vi, šjor Pjero, s nama na Biokovo? — pita me jednoga dana Vinko. I dok tako govori, naglom gestom glave baca svoju bit-kosu sa čela.

— Neću! — odgovaram u šali i smijem se.

— Astigamande?

Vinko se, vitak i okretan, uvine kao zmija prema Mrvi i reče u svom visokom »falšetu:«

— Mrva, šjor Pjero neće s nama na Biokovo!

Mrva »prešidentski« zažmiri okom i laganim gestom krene usnice u stranu, neznatno pomakne glavu i procijedi ozbiljno:

— Onda neću ni ja.

— Bome, ni ja neću! — uvjeravao je Vinko.

— Ni ja neću na Biokovo, kada nećete vi — dobaci Đoko iz grupice planinara što su se nabilni u zadimljenu prostoriju planinarskog društva »Mosor« u Marmon-tovoj ulici.

I bili bi svi zaredali da se odriču izleta — a svi su znali da će poći na Biokovo za Dan mladosti, pa grmjelo i sjevalo ili kiše pljuštale. I sâm sam znao da je njihovo odricanje simbolično isticanje drugarstva i neke solidarnosti dalmatinske, i da sve spaja i veže i nuka jedna misao: kako će smoći dvadeset dinara za put i još k tomu namaknuti što više provijanta. Ta nitko ne želi biti žedan pod Svetim Jurom niti gladovati po biokovskim vrtcačama i stijenama.

Jer, kada je na Dan mladosti odbilo šest sati na tornju sv. Frane, svi su bili u autobusu i svatko je nastojao da se što udobnije smjesti. Niti je itko pitalo za drugoga, niti je tko nedostajao. Ta znalo se da će svi doći i da su svi uplatili putne karte. Samo se Džeki nervozno muvao oko autobrašta kojim su putovali »splitovci«. On je nekako radije s njima jer... — pst — onim se autobusom vozi trostruka brojka u godinama starosti.

Skoro svaki izlet prati neki početni vakuum koji traje od ulaska u autobus do časa kada se svi smjeste, upoznaju i počnu čavrljati. Ovoga puta glave se i ne okrenu, a tjelesa se uzmigolje u sjedalamama i zapršti glasan smijeh i kreštavo nadvikivanje. Odjednom u megafonu zabruje jutarnje vijesti.

— Gasi! — netko se dere — Danas smo na izletu. Neću ništa službeno!

— Ne! Pali! Neka čujemo meteorološki izvještaj!

— Phi, puno taj vrijedi!

— I bez toga vidi se da je vedro i da će sunce.

Šjor Ante izduži svoj dugi vrat da nadvisi sve ostale, još niže na nos nataknje svoje naočale i proumi:

— Nek, sve se nadam da će prognozirati kišu. Onda smo na konju — bit će izvrstan dan.

Svi se smijemo.

Tja, u svakoj se sredini nađe koji »zlobnik« čiji vječni smiješak titra nad srcem i visi mu na jeziku. U netom nastaloj kraćoj tišini netko zapita:

— Ta tko nas je ovako smjestio?

Svi se obaziremo i ogledavamo.

Tamo se, skoro do šofera, zavalije »u meke duševe« cijenjeni drug tajnik i osoba »nježnoga spola«, a šjor Visko, gorljivi jamar, kao iz rupe izdužio se u svoj svojoj dužini i »preko puta« razgovara s nekom damom, koja baš i ne voli da se ovoga časa utapa u maštanja o Biokovu. Blagajnik Vinko izvrsno se osjeća između dvije »gracije«. Vidi se da je ushićen i u oblacima. Tu je i Nataša. Sjedi s jednim »postarijim gospodinom«, ušapila se kao štap pod šatorom i čvrsto drži svoju »ozbiljnu liniju«. Milu je dopratila žena, sjedi uz njega, dakle — bez komentara. I ostali su se snašli kako su najbolje znali i kako su htjeli.

— Sve me strah da će nas ovaj raspored usitniti u male razgovore — sudi Miki, »čija« je ovoga puta izostala. Onda popoja tanko tankovito i glasno glasnovito: Valencijo...

Svi se od smijeha zaljuljaju u autobusu i gledaju prema glavi u sjedalu gdje su znali da se nalazi bivši tajnik. On se zadubao i zatio u razgovor sa svojom sjetkom i ne čuje, a galerija udre u pjevanju. Miješa se tako pjesma s brujanjem motora, dok se kola pod nama divlje kotrljavu po dobro asfaltiranom putu. Šofer se često uzvrpolji u sjedalu. Vidi se da bi rado zapjevao i stopio se u zajedničku »gužvu«, ali mora držati šofersku distancu radi prometne sigurnosti.

Ruskamen je proletio mimo nas nezapažen. Kada smo se »uspeli« nad Vrulju, Visko je u svojoj nastavničkoj gorljivosti ustao i počeo svoju planinarsko-nastavnu jedinicu: To vam je... (samo je trebalo da se zbuni i rekne »djeco moja«, ali nije!). Zna odlično naš kraj, taj vraški jamar. Pa i ono o buri nije zaboravio da rekne

Vidim, Nataša se ukočila, stisla ruke i šuti. Zapela joj riječ u grlu. Tek sam tada zapazio da svi radije slušaju Viskovo pričanje, a dok smo prolazili mimo Omiša, nije mogao doći do riječi. Čudno! Pod nama polagano protiče duboka strmina i more se na dnu te stravične provaline blago modri i svojim fantastičnim mirom i bojama uzbudjuje u nama nešto što nas pobožnjava i nuka da se poklanjam tom veličanstvu prirode kao i pobožni hadžije, kako to čine pod zidinama svete Meke i Medine.

Vrulju smo prošli, ali tko je čuo da se teški autobus ikada uspinjao uz Biokovske vrleti! Šjor Ante mumlja, vrti glavom i prosiplje rijeći:

— Ove mi se serpentine po Biokovu ništa ne svidaju. Kažu da nam je dobar ovaj šofer?

— Mlad je — odvraćam — ako ne pije...

— Hajdete, ta gdje da se napije po Biokovu, ako nije donio kojega vraga u čuturici ili se gustirna pod Vošcem pretvorila, nedajbože, u vinsko barilo.

Dok smo tako bili u riječi i mislima, upadosmo u Makarsku.

Vinko povije:

— Deset minuta odmora, tek toliko da prohodate, da se sjetite da još imate noge, jer ćemo autobusom sve do pred Svetoga Juru.

Hura! Pa da civilizacija nije blaga mati. Ta motorizacija je divan izum. Što bi gospoda Concini i pater Fortis trljali ruke da im je tko u njihovo doba ponudio autobus, tu vrašku stvarčicu, sigurno bi njihovi biokovski putopisi izgledali nekako kao i ovaj moj; samo bez mosoraša, naravno.

Odmor od deset minuta u Makarskoj pretvorio se u dugo čekanje, jer su neki komotno zajutarkovali, drugi su doslovno shvatili ono Vinkovo »sjetite se da imate još noge«. Kada smo bili uvjereni da je došao čas polaska, navrnuše s puta splitovci. S njima je trebalo proljudikati. Nadoše se dvije uprave i — eto ti društvenih problema kao i puža poslije kiše. Čini mi se da je sve to trebalo i nazdraviti, tako da Mrve i Zvonka nije bilo za ljekariju. Svi smo pitali: gdje su, na kojem su nivou razgovora? A Vinko je tumaćio: pa zna se, riječ po riječ daju roman. A kada su romani bili kratki?

Konačno se i naša korabljina uspuvala, zadrmala, i upali smo u biokovske serpentine. Putovanje se usporilo, jer i vozila su kao i ljudi — ne vole uzbrdice. Samo, naš autobus je uhvatila »štucavica«, što se ljudima pri usponima ne događa. Tu smo savršeniji od tehnike. Naime, pri svakome zaokretu, autobus je pravio »korak naprijed — dva koraka nazad«.

Odjednom me Nataša uhvati za ruku. Vidim sva se uvukla u sebe kao ustravljeni puž. Lagano pomakne glavu pokazujući prema prozoru. Pogledam. Naš je autobus svojim zadnjim dijelom lebdio nad ponorom. Brzo pogledam naprijed. Pred nama bilo je dva metra slobodna prostora do usjeka. Pomislim: divno smo ovo skuhali. Cesta i autobus su u decimetre ravni svojim širinama. I da je tko htio izići van, ne bi mogao: s jedne strane usjek, s druge provalija. I što autobus više grabi ceste, to je visina viša i stravičnost stravičnija. Polako se stišava buka. Jer pola metra u greški — bilo bi nam pojuriti niz strminu od preko pet stotina metara. Možda i više, ako se ne bismo nasukali o koji veći kamen.

Vidim uz put (na zavojima!) cestare. Mjerim njihove poglede. Čitam im na licu zabrinutost. Mislim da su mislili jednaku misao: koji jad ove tjera uz Biokovo s ovakvom prometnom grdosijom?! Kasnije sam potpunije shvatio njihovu zabrinutost. Vidio sam kako se cesta ugiba pod teretom autobusa. Vidio sam i procijenio rubove ceste: skoro kao za pješačku stazu uzidani i skrojeni. Zadnja dionica puta

koja vodi do proplanka, zaista je stravična. Osjećaj alpinista koji je visio satima u navezu nad bezdanom, nije potresniji od osjećaja da sve ovisi o tuđoj volji i ne-nadanu hiru vozila.

Kada smo napokon zašli na bikovski proplanak, osjetili da društvo lakše diše, da se slobodnije nadglasava, da se ne bojim više onih sitnih greškica koje mogu počiniti šoferi i s kojih im je potreban mir i zgusnuta koncentracija. Pred nama prasne kraj kršan i prostran, pun sunca i kamena. Sjetili se Franina članka u jednom od izišlih brojeva Naših planina. Okom tražili Franine šume i riječima počnem glagoljati:

— Frane, gdje su ti te šumetine o kojima naklapaš u bikovskom curriculumu vitae? — smijem se i čekam šta će odgovoriti.

Frane se crveni u licu i smije u obrazima.

— Ne brukajte se, šjor Pjero, još nismo ni zagazili u Biokovo, naići ćemo i na šume.

Čim smo se iskricali (definitivno!) iz autobusa — a morali smo se više puta iskrnavati da bi šofer lakše riješio bikovsko-cestovne jade — Vinko obznani:

— Odmor. Nalazite se pod Vošcem i pored bikovskog doma. Od ovoga časa slobodni ste moga vodstva. Možete po Biokovu kamo i kuda hoćete. Široko vam brdo. Samo da ste mi u tri sata ovdje. Tada krećemo natrag. Koji hoće pješice u Makarsku, neka se javi. U tom slučaju sastanak je u Makarskoj u šest. Jasno?

Vidim, dom je potpuno neupotrebljiv. Voda u bunaru hladna kao led, ali sumnjiva. Nisam ni čekao da se odmorim. Ta odmarao sam se u autobusu. Brzo natovarim na leđa naprtnjaču i krenem prije od svih prema Svetome Juri. I vjerujte mi: po Biokovu su bolje oputine od putova, a kraj je toliko zanimljiv i mozaican da je svaka riječ nemoćna da ga dočara. U duši požalih što sa sobom ne ponesoh kameru.

Što se put više duljio, vrijeme proticalo i uspon bivao strmiji, sve sam više zaostajao. Počeše me stizati koji su kasnije krenuli s Vošća. Tik podnožja Svetoga Jure eto ti Viska i Vinka. Džentlemeni: ne nose sa sobom ništa, tek gole ruke i obuvene noge. Ja punu naprtnjaču. Odmah nanjušili drugovi u mene piće i počeli me salijetati:

— Petre, vidim umorio si se — skrbnički me gleda i govori mi Visko.

U Vinkovu licu vidim da se smiješi i da su se vragoljni o nečem dogovorili. Poče me Vinko uvjeravati:

— Ima pravo šjor Visko. Dajte da vam ponesemo ruksak.

Ali, ne dam se ja:

— Ako ste ožednjeli, pitajte, ali naprtnjaču ne dam.

— Ih, što ste zlobni. Kao da nam je do toga. Htjeli smo vam samo pomoći.

— I da platim pomoći? Onda vas radije pozivam kao goste.

Smijemo se.

— Samo kako ćemo tek tako piti, ako ne založimo nešto?

— Hajte, belaji nijedni, bit će i toga.

Sunce žeže i pali, a mi gledamo prema vrhu. Uza nj migolje desetine planinara, a toranj se releja koči na samome vrhu i zabo je onaj svoj prst u plavetnilo nebesko.

Visko nekako sjetno ustvrdi:

— Nekada je na samome vrhu bila crkvica sv. Jure. Sada je ovaj vis izrovan, izbrazdan i unakažen.

Ne znam koliko smo još tako nijemi stajali pod vrhom bikovskim, a onda smo spontano još jednom pogledali izrovane svetojurjevske padine i vratili se domu.

Kada smo došli u Makarsku, obuze me neka tuga. Zahvati me neki osjećaj prolaznosti koji kao potmula bol guši pod srcem. I da nije opet netko udario u smijeh, bio bih se potpuno predao tom nemilom osjećaju.

Vidim da se Mile buni nečemu i da grupica za stolom nešto komentira. U čemu je bila stvar?

Tek tako, optužiše one koji su se vratili pješice u Makarsku da su to učinili u strahu od prometne nezgode. Mile se branio da nije pri svakom zavodu na cestu izlazio iz straha, već je htio da pomogne šoferu, jer, pravdao se on:

— Imao sam u autobusu dijete. I žena mi je bila tamo.

Ing. SVETOZAR KNEŽEVIĆ, Goražde

Nacionalni park Sutjeska

U Službenom listu NR BiH broj 5/62. od 9. februara 1962. godine objavljen je Zakon o proglašenju područja Sutjeske nacionalnim parkom.

Svrha osnivanja nacionalnog parka Sutjeska data je u članu 1. koji glasi:

»U cilju zaštite brojnih spomenika nastalih u vrijeme historijske bitke na Sutjesci, zaštite prirodnih ljepota i znamenitosti ovoga područja, kao i radi odmora i rekreacije radnih ljudi, naročito omladine, koji bi se tu inspirirali borbenim tradicijama vezanim za ovaj najpresudniji događaj Narodno-oslobodilačkog rata našeg naroda, područje Sutjeske proglašava se Nacionalnim parkom«.

Prema spomenutom Zakonu Nacionalni park Sutjeska obuhvata zaštićeno područje Sutjeska, zaštićeno područje prašumskog rezervata Perućica, dijelove planina Maglić, Volujak i Zelengora, i prostire se na područjima općina Foča i Gacko u ukupnoj površini od 17.250 ha.

Rijeka Sutjeska dobila je ime više Vratara na sastavcima spajanjem Jabučnice i Izgorske rijeke. Sa desne strane prima potoke Suhu i Perućicu a sa lijeve strane Hrčavku u koju se ulijevaju potoci Kotač, Duboki potok i više manjih potoka i Usovički potok.

Rijeka Sutjeska usjekla je sebi korito između veoma kamenitih strana koje mjestimično tek što se ne dodiruju. Dakle, kanjon Sutjeske je naročito od Vratara do Tjentišta klanac, prava sutjeska stijesnjena liticama i platijama. Dakle, ime rijeke odgovara kanjonu kroz koji protiče.

U području Nacionalnog parka Sutjeska nalazi se i nekoliko jezera. U visokim vrhovima Zelengore kao gorske oči zelene se jezera Zelengorsko, Donje bare, Gornje bare, Bijelo i Crno jezero.

Zelengorsko je najveće i najdublje, zatvoreno je visokim planinama — Brećem (2015 m), Kalelijom (1975 m), Orlovcem (1956 m) i Laljenom (1765 m). Jezero se nalazi na visini od 1500 m. Zauzima površinu od oko 2,5 ha (prosječna dužina oko 330 m, širina 74 m), pruža se pravcem istok — zapad, a obale su gole i lako pristupačne. Dno jezera obrasio je podvodnom travom izuzev priobalnog područja zapadne obale. Najveća dubina jezera je 5,1 m.

Crno jezero nalazi se između planinskog pašnjaka Videža i Ljubinog groba. Ovo jezero dobilo je naziv po muljevitom crnom dnu i tamno-zelenom drveću četinarske šume koja se spušta sve do obala i ogleda u jezerskoj vodi. Jajolikog je oblika, pruža se pravcem istok — zapad. Dugo je 150 m, a široko 72 m. Priobalni dio je muljevit i obrastao barskom travom — šašom i trskom. Najveća dubina jezera iznosi 4 m. Voda se ističe bistrinom — providna je do dna. Jezero hrani veći broj manjih potoka koji se pretežno nalaze na nekoliko metara od obale. Crno jezero je jedino na Zelengori koje otiče površinski. Odavde ističe i Vrbnički potok.

Bijelo jezero nalazi se u neposrednoj blizini Crnog jezera. Leži duboko u uvali na sjeveroistočnoj padini planine Orufe. Ovo je najmanje jezero: dugačko je 90 m, a široko 80 m. Posebno je kod ovoga jezera interesantna pojava brojnih izvora koji hrane jezero. Jezero je nepravilnog oblika, a naziv je dobilo zbog izgleda.

Gornje bare nalaze se ispod grebena planine Tovarnice, na sjeveroistočnoj strani, na 1.650 m nadmorske visine. Ima oblik kruške čija je šira osnova okrenuta prema sjeveru. Dužina jezera iznosi 200, a širina 100 m. Maksimalna dubina 3,9 m. Jezero se snabdijeva isključivo atmosferskim padavinama.

Donje bare smještene su u jednoj uvali koja je sa tri strane omeđena bukovom šumom, a sa jedne strane travnatim proplancima. Takoder se nalazi na sjevernom podnožju Tovarnice. Leži na visini od 1.550 m. Ima eliptičan oblik, dužine 200 m, a širine 140 m. Najveća dubina vode iznosi 4,1 m.

Ova jezera su bistre i prijatelje zelenkaste boje. Zelengorska jezera su izvanredno lijepa i predstavljaju posebnu draž ove planine.

Nacionalni park Sutjeska obuhvaća površinu od 17.250 ha, od čega otpada na šume i šumska zemljišta 9.650 ha, a 7.850 ha je pod poljoprivrednim kulturama (livade i pašnjaci).

Prašuma Perućica obuhvaća površinu od 1.434 ha, uključivo i 200 ha kamenjara ispod Maglića. Prašuma Perućica dobila je naziv po istoimenom potoku koji prolazi sredinom prašume. Naime, nekoliko izvora na sjeverozapadnoj strani Maglića (kota 2386, najviši vrh BiH) slivaju se i čine bučni potok Perućica koji do ušća u Sutjesku prima još nekoliko potoka da bi se negdje na polovini puta stropštao niz 70 m visoku vertikalnu stijenu. Zatim, nakon proticanja kroz gudure, uvire u Sutjesku.

Perućica je ustvari uvala omeđena planinom Maglićem, Dragoš-sedlom, Prijevorom i Snježnicom. Dužine je oko 6 km i širine od oko 1–3 km. Uže Perućice u Sutjesku nalazi se na 500 m nadmorske visine, dok je vrh Maglića na 2386 m.

Na ovom prostoru sa velikim visinskim razlikama razvila se bujna, raznolika vegetacija. Na predjelima oko ušća Perućice u Sutjesku nalazi se šuma hrasta i graba, sa hrastom kitnjakom, cerom, bijelim grabom uz primjesu lipe, bukve, trešnje, crnog graba i crnog jasena. Na ovu šumu nadovezuje se brdska bukva sa divnom bukovinom na padinama Tunjemira, sve do 1.200 m nadmorske visine. Ispod Tunjemira, na glavici, a iznad vodopada, u predjelu Dragoš-sedla i vijenca Pogledalo — Snježnica, prostire se šuma crnog bora.

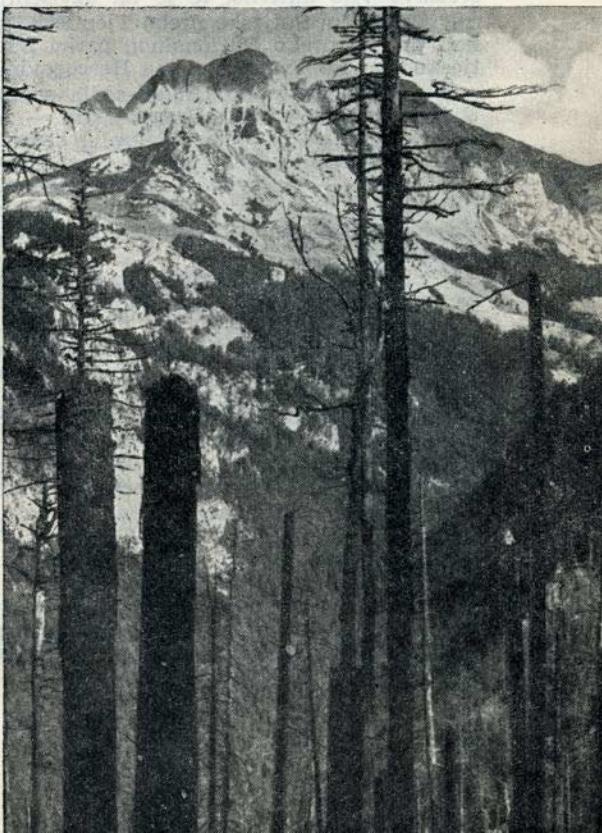
Najprostraniji i najzanimljiviji dio prašume zauzima zajednica jele, bukve i smrče. U ovoj zajednici su najkrupnija i najviša stabla smrče i jele. Drvna masa iznosi 800–130 m³ po ha. Tu se nalaze dobro poznate četiri smrče (promjera 110 cm, 135 cm, 150 cm i 153 cm, visine oko 55 m).

Na najvišim predjelima ispod kamenjara, niže vrha Maglića, nalazi se prizemna šuma bora krivulja na granici vegetacije i služi kao snažna brana protiv erozije.

Ovo rasprostranjenje 13 biljnih zajednica, bez livada i pašnjaka, je vrlo interesantno posebno s toga što se na relativno malom području koje čini jedinstvenu cjelinu nalazi stepenasto poredan niz biljnih zajednica.

Maglić (2387 m), najviši vrh Bosne i Hercegovine. Pogled od opaljene šume pod Vratnicama u Volujaku.

Foto: Dr B. Gušić

Ispod najvišeg vrha Maglića, sa njegove južne strane, pruža se iznad pršume Perućice prevoj Prijevor, zelena zaravan sa koje se pruža prekrasan vidik u pravcu doline Sutjeske, na planinski masiv Volujaka i Zelengore. Na Prijevoru, pod samim Maglićem, bila je Austrougarska karaula prema Crnoj gori. Tu se sada naziru ostaci temelja nekadašnje tvrdave.

Nedaleko od Prijevora je republička granica CG i BiH. Do prvog svjetskog rata na ovom mjestu, i dalje prema Volujaku, bila je državna granica između Austrije i Crne Gore. Na tu granicu i danas podsjećaju piramide kojima je bila obilježena državna granična linija prema Crnoj Gori.

Po svojoj reljefnosti i romantičnosti Nacionalni park Sutjeska obuhvaća jedno od najljepših planinskih predjela. Naročito se ističu vrhovi Maglić (2386 m), Volujak (2223 m), Snježnica (1804 m), Ploče (1591 m), Pleće (1764 m), Velika Siljavica (1720 m), Tisovo brdo (1379 m), Košuta (1871 m) i Treskavac (1645 m). Kad se uzme da Tjentište leži na 550 m nadmorske visine, onda se tek može shvatiti kakva je izraženost reljefa na ovom području.

Klima je oštra planinskog karaktera. Zime su duge i oštре, a ljeta kratka i blaga. Maksimalna godišnja temperatura iznosi $+31^{\circ}\text{C}$, a minimalna -17°C , dok srednja godišnja temperatura iznosi 8°C . Srednja temperatura za vrijeme vegetacije iznosi $15,4^{\circ}\text{C}$. Količina oborina iznosi prosječno godišnje 134 cm od kojih 39,2 otpada na vrijeme tetraterme. Relativna vлага zraka iznosi za Sarajevo i Bjelašnicu $73\%-86\%$ što će po prilici odgovarati i prilikama ovoga područja.

Kako se iz svega vidi, prilike su za šume u ovom području vrlo povoljne, naročito s obzirom na klimatske i edavske prilike.

Osnovno kamenje je sedimentnog porijekla, te se razabiru tri zone formacija: paleozojski škriljci, verfenski škriljci, srednji trijas i krečnjaci. Pored krečnjaka kao glavnog kamena javlja se mjestimično dolomit, kvarcni pješčari i eruptivne stijene.

Korita potoka Hrčavke, Perućice, Suhe, Usovičkog potoka itd. imaju kanjonski oblik radi svojih okomitih i visokih obala.

Kako je glavni kamen sklon jačem raspadanju, to je stvaranje tla i trošivost kamena dosta povoljna. Tlo je većinom pokriveno debljim slojem humusa.

Zbog znatne količine kreča i dobre poroznosti — tlo je kao produktivno sredstvo vrlo aktivno, te je na užvišenijim mjestima tanje, a u uvalama deblje.

Dolinom Sutjeske preko Tjentišta izgrađen je automobilski put Foča — Gacko koji prolazi preko Nacionalnog parka Sutjeska od mosta kod ušća Hrčavke u Sutjesku do više Vratara prema Hercegovini do mjesta Sastavci, na dužini od 10 km.

Od Tjentišta do Dragoš-sedla sagraden je šumski put na dužini od 11 km. U izgradnji su putevi: Dragoš-sedlo — Mrkalj-kладe — Lokva Dernečište — Božurni dolovi — Ždrijelo (8,5 km) i kamionska cesta Lokva Dernečište (Poljana) — Ždrijelo (6,4 km). Osim toga u perspektivi je izgradnja kamionskog puta Tjentište — Krekovi — Hrčavka. Tako će vremenom cijoj kraj biti povezan putevima i otvoren za korišćenje drvne mase. Posebna važnost ovih komunikacija je u tome što će se njihovom izgradnjom omogućiti lakša posjeta historijskim mjestima iz V ofanzive.

Zakonom o proglašenju područja Sutjeske Nacionalnim parkom određeno je da se način uređenja, održavanja i korišćenja područja određuje programom uređenja koga donosi republičko Izvršno vijeće.

Nacionalni park Sutjeska obuhvata uglavnom područje na kojemu se odigrala bitka na Sutjesci. Ova bitka obuhvaća tridesetodnevnu borbu na velikom prostranstvu Crne Gore, sjeveroistočne Hercegovine i jugoistočne Bosne. Međutim, pošto su se presudni dogadaji odigrali u dolini Sutjeske i na Zelengori, opće je prihvaćen naziv bitka na Sutjesci.

Njemačka komanda je ovu ofanzivu nazvala operacijom »Švarc«, a kod nas je poznata i pod imenom V neprijateljske ofanzive.

U bitci na Sutjesci učestvovalo je I., II., III. i VII. Proleterska divizija i jedna grupa od tri brigade, svega: 16 brigada, 67 bataljona, 2 diviziona i 1 baterija artillerije. Ukupno brojno stanje glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV bilo je 19.700 ljudi (sa 4.000 ranjenika).

Protivničke snage sačinjavale su: njemačke, talijanske, bugarske, domobranske i ustaške jedinice i »Nacionalne« crnogorske formacije i četnici, ukupno 117.000 vojnika. Prema tome međusobni brojni odnos bio je 1:7 (ne računajući ranjenike i bolesnike).

Troglav

Dvanaest je sati, i nas troje čekamo na autobusnoj stanici da Božena stigne s posla. Prolaznici gledaju u nas kao u neka čudovišta. Vrućina, a mi u teškim cipelama, s naprtjačama na leđima stojimo i čekamo. Nestrpljivi smo da već jednom krenemo. Napokon je i čekanju došao kraj i nalazimo se na putu prema Vrlici ili, bolje rečeno, prema Troglavu.

Konduktor odjednom najavljuje:

— Koljani!

Malo selo s par kuća. Odatle se penjemo na Pometenik udaljen tri sata hoda. Putem susrećemo Petra Bodružića, našega budućeg domaćina. Odnio je u Sinj vuka kojeg je ubio njegov sin Marko prije nekoliko dana. Evo nas na Pometeniku. Skidamo naprtjače i umorni sjedamo ispred kuće. Gledamo svoj prtljac i čudimo se kako smo uopće mogli takav teret doteчьiti do toga mesta. »Fjaka« nas drži cijeli dan. Raspremili smo se. Večeramo. Miris stoke širi se oko nas i stvara u nama tipičan osjećaj seoskoga ladanja. Rano legnemo jer se sutra mislimo popeti na troglavski vrh te nam je potreban odmor.

Nisam spavao. Jedva sam dočekao jutro. Već oko četiri sata budim društvo. Predbacuju mi što ih tako rano bez osobite potrebe budim, jer pred nama su čitava dva dana, imamo vremena za uspon. Oko sedam sati krećemo prema Gnjatu (1585 m), odakle ugledamo Troglav. Gledam ga. Zaista je veličanstven. Prošle sam nedjelje bio na Svilaji (1509 m) i divio mu se govoreći da je to najljepša planina u ovome kraju. Često stajemo, snimamo, pijemo vodu iz škrapa, opet krećemo i ubrzano dišemo. Nailazimo na prvi snježanik i skližemo se po njemu. Neno nas snima. Opet kaskamo prema vrhu. Sunce neumorno peče.

— Vrh! — vičemo.

— Vrh!

Zaista hodamo po bilu prema trigonometru i gledamo u Mali Troglav. Srce udara od uzbuđenja. Prizor neopisiv.

Na vrhu smo. Jedan drugome čestitamo. Snimamo, naravno. Upalili smo tranzistor, sjeli i navalili na jelo. Nakon toga promatramo okolinu. Zapanjeni smo vidićima: Svilaja, Kamešnica, Cincar, Čvrsnica, dio Biokova i naš lijepi Mosor. Vidik je bio odličan i sve te planine kao na dlanu. Neno i ja spustili smo se zatim u Đavolje Vrtove. Pri spustu kližemo niz strm snježanik, zatim prijećimo travnatom policom i spuštamo se na sipar ispod sjeverne troglavske stijene.

— Divno, odlično... otelo se iz naših grla dok smo promatrali stijenu. Sipari dugački 200 metara, a snježanici u jarugama i kaminima dugi po šezdesetak metara davali su veličanstvenu sliku. Stijene eksponirane, crvenkasto-sive boje, kao Dalmati. Snimivši čitavu barijeru, obišli smo je sa zapadne strane i preko Sljemena se vratili u Pometenik, gdje su nas radosno dočekale Božena i Lile. Pokazali smo im dva runolista što smo ih ubrali pri silazu na travnatoj polici. Bili smo umorni i gladni, a one su kao dobre domaćice pripremile zaista krepak ručak.

Sutradan je padala kiša.

Vratili smo se u Split i još uvijek maštamo o troglavskoj stijeni. Mislimo je ponovno posjetiti, ali s užetima. Jer, »ima nešto između mene i ove planine«, kazala je jednom Ana Marić. To sam po ne znam koji put i sam osjetio. Nešto neodoljivo privlači me Troglavu, njegovoj impozantnoj stijeni, jer je zaista nešto nastalo između mene i te planine.

Velika »fešta«

Svake jeseni — obično jedne nedjelje listopada — održava se na Mosoru »Dan planinara«. Taj dan je za splitske planinare prepun veselja. Bez obzira na vremenske prilike, uviјek se okupi mnoštvo svijeta.

Da bi proslava bila što zanimljivija, odlučeno je da se ovaj put organizira i orijentaciono natjecanje koje bi trebalo postati tradicionalno. Poznato je da Splitčani neobično cijene sve ono što je tradicionalno. Pozvane su i ekipe iz ostalih prijateljskih društava da sudjeluju u natjecanju, ali je nažalost odaziv bio slab. Iduće godine, kad natjecanje postane tradicionalno, prijavit će se sigurno daleko veći broj ekipa. I tako se, umjesto očekivane žestoke međudruštvene konkurenциje, borba pretvorila u nadmetanje dviju najjačih društvenih sekacija, nazovimo ih Sekcija najjačih i Sekcija najmoćnijih — tako se bar osjećaju njihovi članovi. Budući da je borba za prestiž između njih već tradicionalna (možemo je nazvati tradicionalnom jer traje već 18 godina), i jedni i drugi shvatili su predstojeći okršaj vrlo ozbiljno.

Već dan prije natjecanja Sekcija najjačih je u planinarskom domu na Mosoru vršila naporne pripreme, kakve zbilja mogu izdržati samo oni najjači. Ipak je kod toga pokazala najveću izdržljivost domarka, koja je cijeli večer morala velikom brzinom donositi bocu za bocom. Netko je zbog toga predložio da se i domarka primi u članstvo sekcijske, ali formalnosti oko upisa nisu mogle biti obavljene jer drug zadužen za upis novih članova nije bio prisutan (duhom).

U isto vrijeme su članovi Sekcije najmoćnijih organizirali pripreme na čistom zraku. Skupljali su snagu pijući »domaći rum obojen umjetnom bojom«, kako je pisalo na etiketi boce. Kad su se naužili zraka i ruma, ušli su u prepunu blagovaoniku doma i tu priredili spektakularnu izvedbu. Gledaoci su je nazvali popularnim imenom »rigoleto«. I opet je najgore prošla domarka, jer je morala s poda očistiti rezultat priredbe. Time je prvi dio svećanosti bio završen, i svi su otišli na spavanje.

Ujutro oko 7 sati ustali su najprije organizatori natjecanja. Dok su ostali još spavalni, oni su se povukli u posebnu prostoriju. Ovamo je imala pravo ulaza samo jedna osoba, za vezu s ostatim svijetom, koja se prije toga morala zakleti da će konspirativnost zadržati na visini. Na ovaj način je uklonjena mogućnost odavanja službenih tajni ili korumpiranje organizatora od strane pojedinih natjecatelja.

Oko 8 sati osoba koja je održavala vezu između organizatora i natjecatelja pojavila se na vratima blagovaonice i obavijestila sve prisutne da će se natjecanje održati unatoč kiši, magli i nevremenu. Kad su natjecatelji, koji su se već posve otrijeznili, vidjeli kakvo je (ne)vrijeme, počeli su jedan za drugim povlačiti prijave. Organizator se odjednom — 20 minuta prije početka natjecanja — našao u vrlo nezgodnoj situaciji. Od dvanaest prijavljenih ekipa odustalo ih je jedanaest. Da bi spasio čast natjecanja, jedan dosjetljivi član ekipe organizatora ušao je u blagovaonicu prepunu ljudi i upitao:

— Da vidimo, tko je pravi planinar! Tko se želi natjecati? — Iako kiša nije prestajala padati, javilo se tridesetak omladinaca ornih za borbu. Bili su to uglavnom oni omladinci, koji se dan ranije nisu bavili nikakvim ozbiljnijim »pripremama«. Tako je uspjelo sastaviti osam ekipa bez razlike spolne i sekcijske pripadnosti: jedna speleološko-alpinističko-skijaška, zatim jedna muško-ženska itd. Na ovaj način je ujedno izbjegnuta negativna pojava sekcionaške borbe za prestiž između pripadnika Sekcije najjačih i Sekcije najmoćnijih.

Ekipe su startale u razmacima od pet minuta. Omladinci su odmah u početku pokazali junačko srce i veliku želju za pobjedom. To i jest ono glavno. A to što gotovo ni jedan od njih nije poznavao ni osnovne pojmove o orijentaciji — to nije važno. Naučit će to oni do slijedećeg natjecanja, i sve će biti u redu.

U pokušaju da pronadu prvu kontrolnu tačku, četiri ekipe su zalutale, i to, začudo, istim smjerom, i nevjerojatno je kako su se unatoč gustoj magli sastale u istoj vrtači. Zalutali natjecatelji morali su pretrpjeti mnogo muke i straha dok su se ponovno dokopali planinarskog doma.

Jedna je ekipa, »ne bud' luda!«, odredivši na startu azimut, direktno krenula na posljednju kontrolu. Ovaj izum »dovitljive trojke« uvelike je namučio kontrolore.

Dva kontrolora, kojima je bila dodijeljena posljednja kontrolna tačka, laganim su se tempom uputili prema svom »radnom mjestu«, koje je bilo udaljeno od doma svega desetak minuta hoda, pa su sebi dozvolili da putem u jednoj zavjetrini malo popričaju. Tako pričajući, opaze kroz maglu kako pored njih velikom brzinom prolazi »dovitljiva trojka«. Kontrolore oblije hladni znoj. Ekipa će doći na kontrolnu tačku, a tamo neće biti kontrolora. Njih dvojica bit će krivi za neuspjeh natjecanja, obrukat će organizatora. U želji da izbjegnu ovu neugodnost, kontrolori iz petnih žila jurnu prema mjestu kontrole. Na nesreću, »dovitljiva trojka« ih primijeti i odmah se dade u potjeru za njima (sigurno je povjerovala da je na vidiku neka protivnička ekipa). Nastade prava utrka. Zahvaljujući boljem poznavanju terena, kontrolori su ipak stigli prvi i kad je stigla trojka, oni su već zauzeli položaj nadzornog organa. Kontrolori nisu mogli sakriti svoje zaprepaštenje kako je netko mogao takvom brzinom prijeći čitavu stazu. Sve se razjasnilo kad su otkrili da »dovitljiva trojka« u svom kartonu nema još ni jednog potpisa.

Od osam ekipa ipak su tri ekipe pronašle sve kontrole i prošle čitavu stazu. Pošto su se svi natjecatelji odmorili i okrijepili, održana je mala svečanost. Pobjednicima su podijeljene nagrade.

U općoj razdraganosti planinari su se zatim prihvatali pjevanja. Najviše se orila ona stara mosoraška himna:

»Mi smo mi, mi smo mi,

Mi smo s Mosora doma...«

Medutim, drugi dio ove lijepje pjesme:

»Sa našeg Ljuvača mi vodu pijemo...«

raspoložena publika jednostavno je ignorirala.

VALENT HOFER, Rijeka

Planinarski memoari jednog penzionera

— Nastavak —

Evo me u Senju. Odavle ću preko Vratnika na Plitvička jezera. Švrljam po luci i tražim kirijaše, koji sa kopnene strane Velebita voze klade u senjsku luku.

Nađem jednog iz sela Škare, s kojim se pogodom da me usput poveze do svoga sela. Nažalost, pošli smo iz Senja tek pred mrak tako da smo se preko sedla Vratnik vozili vrlo kasno. Bio sam pospan pa mi se nije htjelo sjediti na daski kraj kočijaša, nego se pružim po tvrdim daskama u kolima, glavom unazad, da malo odspavam. Neznam kako dugo smo se tako u kasu vozili, kada me jak udarac u stražnji dio kola trgne iz mog mirovanja. Kraj svoje glave napipam tvrdu, gvožđem okovanu rudu zaprežnih kola, koja su vozila iza nas. Postalo mi je jasno, da sam samo pukim slučajem izmakao smrtnom udarcu, jer je ruda udarila pokraj mene, a ne u moju glavu. Pomiclih, kako smrt na svakom koraku vrebala na čovjeka, i prođe me volja da i dalje u kolima ležim i spavam. Sjednem do kočijaša i zagledam se u zvjezdano nebo. Dodu mi na pamet stihovi Petra Preradovića: »Majko draga, majko mila, da ti vidiš svoga sina!«

Kasno u noć dodemo u selo Škare. Gazda ispregne konje i odvede ih u staju. Meni pokaže sjenik, gdje ću besplatno prespavati, a sam ode u kuću na počinak.

Ujutro dosta kasno uputim se pješke prema selu Vrhovine. Nađem na skupinu žena, koje su kantama kod slabog izvora čekale na vodu. Pozdravim ih i reknem: »Žedan sam! Mogu li dobiti malo vode?« Sve mi prijazno odzdraviše, a jedna djevojka zagrabi varjačom iz svoje kante i dade mi vode da se napijem. Zadovoljan, oprostim se od njih i uputim najbližim kućama. Razmišljaо sam, kako ovaj narod može ovde da živi oskudijevajući vodom.

Pred prvom kućom ugledam baku, kako se vrzma po dvorištu radeći neki posao. Pozdravim je i upitam: »Majko, mogu li kod vas dobiti mlijeka?« — »Sinko, mlijeka nema, ali bit će uskoro varenike«, odgovori ljubazno baka. Ne shvaćajući

odmah, što je na stvari, uđem za bakom u kuhinju i skinem torbu s leđa. Vidim usred kuhinje na podu veliko ognjište, vatra gori, a iznad vatre visi na lancu sa čađave grede manji kotlić sa mlijekom, koje samo što nije zavrelo. Doneće baka austrijsku vojničku porciju i nalije u nju skuhanog mlijeka. Zatim me povede u veliku sobu odmah do kuhinje i stavi mlijeko na manji okrugli stol. Pozove me da sjednem na stolicu, jedinu, koju sam vidio u cijeloj kući. Zaželi mi dobar tek i vrati se opet u kuhinju da pripremi jelo za ostalu čeljad, koja se uskoro trebala vratiti iz polja. Nadrobim u mlijeko kruha i počnem jesti. Gledam oko sebe i sve se više čudim neimaštini i primitivnom načinu života ovih ljudi. U ovoj velikoj sobi, osim stola i stolice, nema nikakvog drugog pokućstva. Dugačke grede omeđuju prostor s jedne i druge strane sobe, na kojem je razastrta slama za spavanje. Između greda je metar široki prolaz, da svaki može doći do svog ležaja. Spopalo me neko čudno čuvstvo, gledajući kako se ovdje živi na početku trećeg decenija 20. vijeka.

Iz svega ovog trgne me baka, ušavši u sobu da vidi, jesam li gotov sa jelom. Ne usudiš se ništa pitati, ali mi ona sama poče pripovijedati, kako joj se vratio sin iz vojske, i da je do konca Prvog svjetskog rata bio feljbaba u austrijskoj vojsci. Ovo me je još više začudilo, jer nisam nikako mogao dovesti u sklad ovaj primitivizam i život austrijskog podoficira, koji je ipak bio neki gospodin.

Od bake sam pred odlazak dobio slijedeće objašnjenje: »Kuhano mlijeko zovemo varenika, a nekuhano, koje ostavljamo da se ukiseli, zovemo mlijeko«. Platim baki vareniku, zahvalim se na gostoljubivom prijemu i onako odmoren i sit podem ubrzanim korakom prema Babinom Potoku. Došavši u to selo, vidim u svakom dvorištu kola sa buretom. Znači, da i tu nema vode i da se kolima mora dovoziti. Usred sela vidim kako se dvije žene sa prozora svojih kuća preko ulice žestoko svadaju i jedna drugoj dovikuje najpogrđnije riječi. Prolazim sa smiješkom i mislim: »Eto, nemaju babe pametnijeg posla, pa se svadaju, da skrate dugo vrijeme«.

Na trećini puta prema Ljeskovcu prestigne me autobus, koji saobraća na putu Vrhovine—Plitvička jezera. Neki putnici u njemu gledaju me sa omalovažavanjem, a neki sa sažaljenjem, videći me s naprtnjačom u oblaku prašine. Meni se barem tako učinilo. Malo kasnije iznenaden zastanem i, šta vidim? Na cesti stoji autobus i u njemu se uzvrpoljili ozlojedeni putnici. Pukla im je osovina na zadnjim kotačima, pa ne mogu dalje. Sa neskrivenim osmijehom zadovoljstva prodem pokraj autobusa i požurim još bržim tempom prema Ljeskovcu.

Pravi je užitak bez brige koračati vijugavom cestom uz obalu jezera. Već i onako dobro raspoloženje kod mene sve raste, te osjećam kao da će dobiti krila i da će poletjeti. No na najvišem stupnju zanosa sve opet naglo splasne, pojavljuje se smirenje i neka tuga. Na pamet mi dolaze slijedeći stihovi:

Srce sve mi hoće u daljinu tamо...
Kad ga pitam: kuda? Nezna reći: kamo!
Samo dalje! veli, dalje, dalj'se nosi!
U tuđinu seli, gdje neznaju tko si!
Gdje te neće pitat, što te srce boli...
Hajdemo se skitat po brdu i doli...!

Sentimentalno raspoložen stignem već dobrano umoran do cestarove kuće i zamolim ga za prenoćište. Tu dobijem za večeru varenike, a za spavanje udoban ležaj na sijenu.

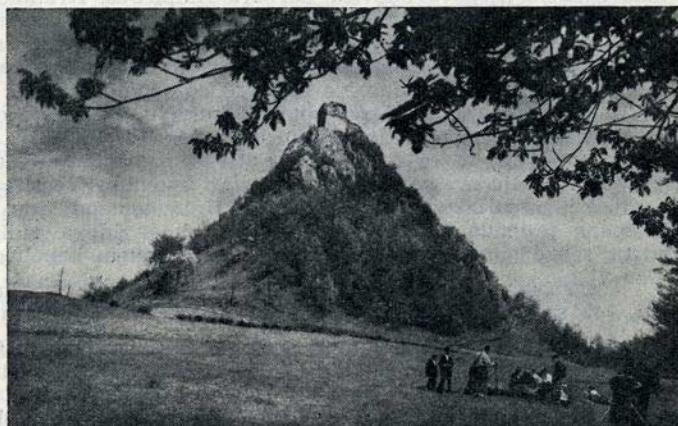
Tako je to bilo prije četiri i pol decenija! A danas? »Kako je danas?« zapitati će netko. Išao sam nedavno opet na Plitvička jezera. Sada, naravno, autobusom. Srećom se nije slomila osovina... U Vrhovinama i Babinom Potoku nema više prašne makadам ceste. Kao sjajna traka pruža se novoizgrađena asfaltna cesta, a uz nju se poredale nove i napredne seljačke kuće. Nema više oskudice u vodi, jer vodovod opskrbuje oba sela zdravom pitkom vodom. Životni standard je toliko porastao, da prilike od prije pet decenija izgledaju kao ružan san. No nema više one bake, koja me je nahranila varenikom, a nema ni one mlade djevojke, što mi je dala vode da ugasim žđ. Izrasla je nova mlađa generacija, od koje se opravdano nadamo sve većoj kulturi i blagostanju.

Da, nema ni onog mладог planinara, koji je u jednom danu olako propješao put od ličkog sela Škare do Plitvice. Ostao je samo sijedi pisac ovih redaka, ali sa mladim srcem, koje još uvijek hoće »u daljinu tamо...«

Okić i Lipovac u Samoborskom gorju

U Samoborskem gorju na samoj trasi popularne Samoborske transverzale, ili kako se službeno zove »Kružni planinarski put kroz Samoborsko gorje«, nalaze se ruševine dvaju srednjovjekovnih gradova: Okića i Lipovca. Budući da mnogo planinara prolazi ovim vrlo interesantnim putem, mislim da neće biti suvišno dati kratke historijske podatke o ovim gradovima. Nije svrha ovoga članka ulaziti u neke detalje ili historijske rasprave, već samo dati kratak historijski prikaz na temelju materijala koji su bili dostupni.

OKIĆ. Ne postoji nikakav zapis o tome kada i tko ga je sagradio no sigurno je da je postao još u vrijeme rimske imperije, jer se u jednom historijskom članku napominje da je u njemu bila smještena jedna jedinica rimske legije. O

Okić

tome, tko ga je posjedovao u vrijeme dolaska Hrvata u ove krajeve, te u vrijeme narodnih vladara, također nema ništa zapisano. Najstariji dokumenat u kojem se spominje ovaj grad potiče iz 1193. godine. To je povelja Kalana, biskupa Pečujskog, kojom daje zagrebačkom biskupu Dominiku i njegovim nasljednicima desetinu vina i žita na području Okića, Podgorja i Krapine. Međutim, ništa se ne navodi tko je bio gospodar Okića u to vrijeme.

Najstariji gospodar koji se spominje je Jaroslav Okićki (1217) te nešto kasnije njegov sin Ivan. Ivana se spominje kao neobično hrabra čovjeka koji se naročito istaknuo u ratu protiv Tatara i češkog kralja Otokara. Vjerojatno da je u tim ratovima Okić nastradao, jer Ivan dobiva 1251. godine od kralja Bele dozvolu da može u cilju bolje zaštite sagraditi grad Lipovac u Samoborskoj gori.

Istovremeno s Ivanom spominje se i ime Dioniza Okićkog koji je bio ugarski palatin, a 1274. hrvatski ban. Vjerojatno da je bio u srodstvu sa spomenutim Ivanom. Umro je nakon godinu dana svoga banovanja, tj. 1275. godine, a poslije njega spominje se Ivan kao jedini gospodar Okića. Godine 1283. prodao je Ivan grad Lipovac knezu Radoslavu Blagaju Baboniću, koji se godine 1293. spominje kao ban Slavonije i gospodar Okića. Nije utvrđeno kako je knez Radoslav došao u posjed Okića, da li kupnjom ili na neki drugi način, jer listine spominju Ivana još 1297. godine, ali ne kao gospodara Okića. Od tog vremena pa sve pod konac XIV stoljeća nema nikakvih podataka o Okiću. Postoji vjerovatnoća da su ga kroz to cijelo vrijeme držali knezovi Blagaji i da su ga 1327. godine izgubili zajedno s većim

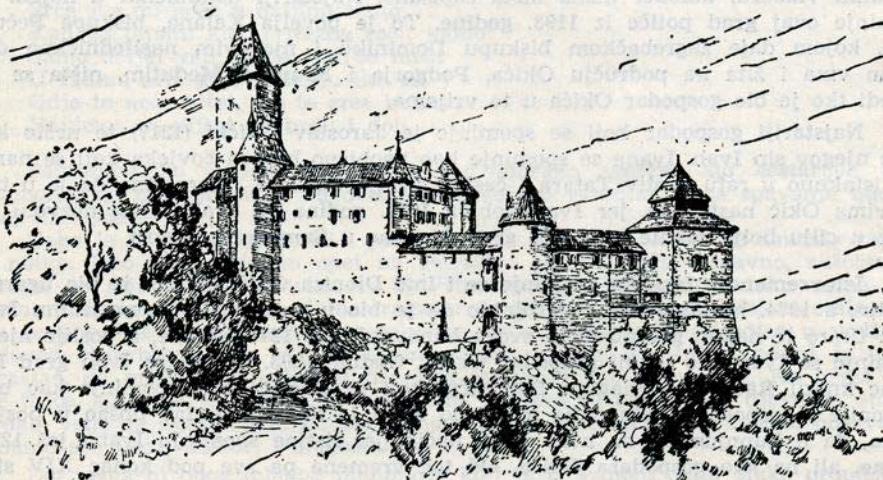
dijelom svojih posjeda u pobuni protiv kralja Karla Roberta. Sigurno je od tada vlasništvo krune, jer ga godine 1393. kralj Sigismund, kojemu je potreban novac za borbu protiv hrvatskog i bosanskog plemstva, prodaje nekom plemiću Tomašu za 10.000 zlatnih forinti.

Od 1416. kupnjom dolaze u posjed Okića knezovi Frankopani. Prvi gospodar Okića iz plemena Frankopana bio je knez Nikola Krčki, koji je umro 1434, a naslijedio ga je njegov sin Martin, koji ženidbom s Jelenom Lipovačkom, dolazi i u posjed Lipovca.

Spominje se da je 1470. godine Martin predao pod određenim uvjetima Okić kralju Matiji Korvinu, no koji su to bili uvjeti nije poznato. Godine 1480. gospodarom Okića je Ivan Horvat, poznat po silnim nasiljima koja je činio u ovom kraju. On je 1493. godine prodao Okić za 6.000 zlatnih forinti biskupu i kraljevskom kancelaru Tomi Bakaču. Bakač je inače što kupnjom što lukavošću došao u posjed mnogih gradova i imanja u Hrvatskoj koja su kasnije držali njegovi nećaci grofovi Erdödy. Tako je i gospodarom Okića postao 1517. Petar Erdödy, a 1557. njegov sin također Petar koji je bio i hrvatski ban. Umro je 1567. godine, a poslije njega vlasti Okićem njegova udovica Barbara Alapićeva. Kronike ju spominju kao nasilnu ženu i veliku tlačiteljicu kmetova od kojih je tražila nesnosne daće. Zbog toga su se 1573. godine za vrijeme seljačke bune podigli gotovo svi kmetovi ovoga kraja. Barbara je bila i gospodarica Cesarsgrada u Hrvatskom zagorju koji je u vrijeme seljačke bune teško stradao, no ništa se ne spominje da li je tom prilikom stradao i Okić. Od 1592. sve su češći upadi Turaka u ove krajeve, te dolazi do oštećenja Okića, a i Zub vremena je učinio svoje tako da je 1619. godine već nemoguće u njemu stanovati, te se Erdödy definitivno povlače u Kerestinec koji su još 1575. izgradili. Kasnije mu se još kao gospodari spominu plemići Palavican i Aurel Türk, no nijedan od njih nije živio u Okiću. Uglavnom od tada je prepušten sam sebi i postepeno propada. Još sada se po ostacima zidova vidi da je bio nepravilnog tlocrta, s kružnom kulom kraj ulaza i romaničkom kapelicom.

Zagrebački i samoborski planinari često ga posjećuju, a naročito mladi alpinisti, jer su stijene ispod njega vrlo prikladne za početničke alpinističke vježbe.

LIPOVAC je, kako je već spomenuto, sagradio u XIII stoljeću Ivan Okićki. Dijelio je istu sudbinu s Okićem, tj. bio je manje više u vlasništvu istih gospodara. Također je nepravilnog tlocrta ali znatno manjeg opsega. Inače svojom nepristupačnošću služio je kao sklonište Erdödyma za vrijeme turskih provala. Kao i Okić, od XVI stoljeća se više ne spominje.

Samobor 1776. godine (po starim nacrtima izradio dr. B. Senoa)

Iz literature

Prof. dr MIHAJLO PRAŽIĆ

Poljakov »Velebit«

Pravu i cijelovitu sliku vrijednosti planinarstva kao društvene djelatnosti u jednoj zemlji ne daje samo broj planinarskih društava i članova u njima, i broj planinarskih domova, nego pored tih dvaju svakako važnih faktora još razina i rasprostranjenost planinarske štampe u toj zemlji.

Mi u našoj zemlji (izuzimam Sloveniju) ni prije ni poslije rata nismo bili jaki ni po broju planinara i planinarskih društava, ni po broju planinarskih domova, a niti s obzirom na planinarsku literaturu. Ostavljam po strani više manje beletričističku planinarsku literaturu u stilu Cvjetića i Hirtza, pa će ukazati na prvi, za svoje vrijeme suvremeni Gušićev vodič po Medvednici, koji je izdan pred više od 4 decenija. Malo kasnije izdao je J. Poljak »Vodič po Velebitu«. Ta i danas vrijedna knjiga je bila jedini vodič za Velebit, i jedina knjiga o Velebitu pored sporadičkih članaka o Velebitu pisanih kasnije u »Hrvatskom planinaru« i u »Našim planinama«. Vrijeme je međutim u znatoj mjeri pridonijelo tome da je »Vodič po Velebitu« zastario, sa odviše mnogo danas drugačijih podataka. To je bio vjerojatno jedan od razloga da se dr Željko Poljak prihvatio zadatka da izda svoju knjigu o Velebitu.

Dr Ž. Poljak je zadatku prišao na drugačiji način i od Gušića i od J. Poljaka. On je ispravno stao na stanovište da o Velebitu, našoj najljepšoj planini, nije dovoljno napisati vodič (što on uostalom znače napraviti i što je pokazao izdavši u okviru »Naših planina« već niz vodiča). Nije se odlučio, vjerojatno pritisnut rokom vezanim uz aktuelnost proslave godine Velebita, ni da realizira reprezentativnu monografiju o Velebitu ili zbornik radova o Velebitu, nego je izabrao srednji put, pa je izdao knjigu koja je i vodič, no i u velikoj mjeri zbornik radova o Velebitu. Onaj dio knjige koji treba obraditi Velebit sa čisto planinarskog stanovišta u smislu vodiča, rezervirao je za sebe, a zbornički dio, u kome on u nizu radova treba prikazati Velebit sa svih aspekata nauke i društvenih djelatnosti, povjerio je nizu stručnjaka, da svaki sa svoga područja dade prilog.

Knjiga o Velebitu dra Željka Poljaka je jedinstven doprinos u našoj ne samo planinarskoj nego općenito publicističkoj djelatnosti i treba mu odati naročito priznanje.

Međutim, upravo zato jer je ta knjiga, ma da sadrži izvanredno mnogo vrijednih podataka, pokazala da o Velebitu još nije rečeno u jednoj knjizi, ovakve namjene, sve što bi se ne samo trebalo nego i moglo kazati, i jer sam uvjeren, da će u skoroj budućnosti trebati misliti na to, da se autor prihvati posla oko izdavanja drugog izdanja svoje knjige, ja će se osvrnuti na neke činjenice i detalje koje bi trebalo za drugo izdanje korigirati, upotpuniti, a možda i drugačije koncipirati.

Nakon lijepoga i sažetog uвода, u Reljefu (ta mi se kovanica ni fonetski, ni po sadržaju na ovome mjestu ne svida), autor u pasusu o Podgorjini navodi da je to područje »dobro nastanjeno«. Podyukao bih, da je to područje do rata bilo dobro nastanjeno, a da je u zadnjih deset godina došlo do raseljavanja najvećeg dijela naselja iz toga područja.

Autor je u zadnjoj alineji toga poglavljaja sažeto rješio važan problem glacijalizacije na Velebitu, koji su uostalom geolozi u svom članku potpuno izostavili.

Branko Sokač i Ivo Velić obradili su geologiju i tektoniku Velebita na način kako bi to oni napisali u publikaciji bilo kojeg stručno naučnog časopisa. Citalac intelektualac, a pogotovo čitalac planinar, iz ovog inače vrijednog i lijepo napisanog članka imat će malo praktične koristi.

Kratki prikaz o rudarstvu Velebita dao je ing. F. Milošević na način kome nema privjednosti.

Ing. S. Božičević dao je 3 priloga i to: Hidrografički vedebitkih tokova; Hidroenergetsko iskorištanje podvelebitskih voda i Speleološke objekte Velebita. I prvi i drugi prilog napisan je sažeto, sa mnogo podataka. Ma da je u članku o hidroenergetskom iskorištanju navedo sve što je do sada izvršeno i što se još planira, možda je ipak, trebao spomenuti, kako je sa hidroenergetskim iskorištanjem bilo prije tri i više decenija. Sve do pred Drugi svjetski rat čitavo područje Like, Gacke i njihovih pritoka, bilo je nanizano mlinovima vitlašima. Zar nije zavrijedilo navesti, da su npr. na samim vedebitskim Oštarijama na Ljubici potoku postojala tri mlina, od kojih se ostaci jednoga još i danas

vide, i da su mljeli gotovo kroz čitavu godinu. Zar nije trebalo barem spomenuti, da je na Mlinštu u srednjem Velebitu postojao jedan mali mlinac vitlaš. Mlinovi ove regije predstavljali su u ono doba važan faktor u strukturi života podvelebitskog područja. Ako je u knjizi bilo mjesta i za nepotrebne slike, zar se nije mogla naći ni jedna slika od tih nestalih milinova? Osim toga, stvaranjem akumulacionog jezera Kruščice i mijenjanjem tokova rijeke, došlo je do temeljnih promjena u opskribi sa pitkom vodom znatnih područja ove regije, pa je o tome i te kako trebalo nešto napisati.

Poglavlju o speleološkim objektima Velebita ing. S. Božićević, naš poznati, stručno kvalificirani i iškusi speleolog, posvetio je cijelu jednu stranicu teksta. Sve što je na toj jednoj stranici napisano je tačno, no završiti tih par redaka sa konstatacijom da Velebit »obiluje velikim brojem pećina, jama, ponora i ledenica, ali da je uz to još uvijek velik dio objekata nedovoljno speleološki istražen« mislim, da se u knjizi o Velebitu ne bi tako trebalo zaključiti.

Članak B. Kirigina o klimatskim karakteristikama Velebita dat je na način, koji zaslužuje puno priznanje.

Prof. dr F. Kušan dao je opširan prikaz biljnog svijeta Velebita. U tom prikazu nazirao je veći dio sistematike biljaka ističući danas već glasovite poneke endeme Velebita. Međutim, pišući u knjizi za planinare, a ne za stručnjake botaničare, možda je ipak trebao u članku pozabaviti se sa dva problema od izvanredne važnosti ne samo za područje Velebita. Jedan od tih problema tiče se pitanja ljekovitog bilja na Velebitu. Prof. Kušan je autor poznate knjige o ljekovitom bilju, pa mi se čini, da se trebao osvrnuti na činjenicu, da je sve do prije par godina za jedno naše farmaceutsko poduzeće desetine i desetine ljudi kroz ljetne mjeseca snosilo sa Velebita doslovno vreće raznog planinskog, pa i onog rijetkog i najrjeđeg bilja. Po neki velebitski endem upravo je na taj način postao još rjedi, a možda je već i nestao. Drugi problem se tiče vegetacijskog pokrova travnatih dijelova Velebita, te mijenjanja njegovog izgleda i sastava u zadnjih 3-4 decenija. Velebitski planinski pašnjaci, njegovi doci, dočići, doline i ruje, dijelom su bili pasišta, a dijelom su ih seljaci kosili. U toku zadnjih tri decenija sva ta područja su ostala i bez stada ovaca i bez kosidbe, te u znatnoj mjeri ne ni tako polagano mijenjaju svoj izgled, jer se sa njih naglo izdižu rakite, smrča, bor itd. pa je npr. već sada nekad divnog Božinog dočića gornjeg praktički nestalo. I konačno, možda je prof. Kušan kao specijalizirani botaničar upravo za ljekovite biljke, trebao čitaočima sa farmakološke i botaničke strane otkriti tajnu Serave i Seravskog sedla u sjevernom Velebitu. Na tom području nalazi se biljka, od koje su u rano ljetu ovce dobivale teške i krvave proljeve, pa su i ugibale, radi čega je onaj kraj i dobio svoje nimalo poetsko ime.

Faunu Velebita obradili su D. Rucner, dr B. Dulić i V. Redenšek, a upotrebljeni su i podaci M. Hirtza. Svi su prilozni dati čisto morfološko sistematski.

Ing. F. Grospić i prof. A. Benković obradili su koncizno i pregledno lov i lovnu divljač Velebita.

Ing. J. Kosović i dr Z. Poljak obradili su problem šumarstva sažeto, sa mnogo podataka, no ja bih ipak stavio neke primjedbe. O eksploataciji šuma na Velebitu u zadnjih dva decenija može se imati razna mišljenja,

no čini mi se, da se barem sa jednom alinejom trebalo osvrnuti na pitanje principijeljnog promašaja izgradnje žičare na Velikom Alanu, koja je dočekana sa općenitim oduševljenjem, o kojoj je ne malo gluposti, pa i na račun velebitskog planinarenja napisano, no koja je zato ipak kao nerentabilna, stara i neuporabiva prije par godina napuštena. Autori tvrde da se zadnja dva desetljeća mnogo brige posvećuju melioraciji, podsadjavanju i podsijavanju jela i smreka na čitavom području Velebita. Koliko je meni poznato, barem u srednjem i sjevernom Velebitu to ne stoji, jer šumska gospodarstva ne raspolažu sredstvima za provođenje takovih mjera.

Poglavlje o privredi ličke padine obradio je A. Rukavina. Autor je ovom složenom pitanju prišao na ponešto pojednostavljeni način, pa će zato staviti neke primjedbe. Već u prvoj alineji autor je u veća nasejalo stavio Krasno, Bužim, Jadovno i Oštarije, a u zaseočku, među ostalima, Kosinj i Pazariste, čime se ja ne bih mogao složiti. Autor uzrok nazadovanju ovčarstva vidi u slaboj ispaši i prehrani stoke, a ne ukazuje na potpuni manjak mladih živilja, koji bi trebao sa stokom izlaziti na ispašu, sa jedne strane, a u općoj konceptiji seljačkih gazdinstava i seljačkog gospodarenja napose. Optimistički dijeljuje da bi dovodenje električne struje u selo i zaseoke moglo popraviti sadašnje stanje, jer se već pokazalo da sama struja nije unijela materijalno poboljšanje u lička sela.

U članku o zaštiti prirode M. Kamenarović i dr Z. Poljak dali su niz vrijednih podataka.

U članku Planinski turizam dr Z. Poljak je iznio historijski razvoj turizma toga područja sve do realizacije Velebitske transverzale. Taj inače vrijedan članak mora dobiti jednu napomenu. Autor trpa u isti koš dioničarsko društvo »Velebno« i njen hotel na Oštarijama, koji je sagraden pod kraj 1940. g. sa djelovanjem Škole narodnog zdravlja u Zagrebu, koja je, znatno ranije, podigla dva, kompletno opremljena dačka doma i to jedan na Baćić kosi, a drugi na Ogradenici. Autor to doduše na drugim mjestima tek usput spominje, no na ovom mjestu je propustio čitauco objasniti, kako se moglo dogoditi, da je Škola narodnog zdravlja, upravo na Velebitu, u ono vrijeme odlučila, da podigne dva dačka doma, a u gotovo isto vrijeme da snimi i danas još u tehničkom i sadržajnom pogledu nedosegnut dokumentarni, cijelovečernji film o Velebitu. To veliko djelo zasluga je danas potpuno zaboravljenog planinara dra Mire Gradišnika, koji je u to vrijeme bio direktor Školske poliklinike i Doma narodnog zdravlja u Gospici u koj je za planinarstvo u razdoblju od desetak godina do Drugog svjetskog rata imao konцепцијe, koje i danas izgledaju više nego moderne. Sve njegove koncepce, pa i oba doma, rat je tako temeljito zbrisao, da ga eto autor u svom članku nije ni spomenuo, pa se nadam, da će u drugom izdanju knjige to biti ispravljeno.

U članku Promet dr Z. Poljak je dao prikaz cesta i saobraćajnica na Velebitu, no i tome članku bih stavio primjedbu. Kada čitalac knjige o Velebitu pročita ovaj članak, steći će dojam da je Velebit doslovno prošaran cestama u svim mogućim pravcima, pa da upravo vapi za tim, da ga planinar uzduž i poprijeko prokrstari sa automobilom, a to ipak nije tako. Autor je morao staviti primjedbu, da su sve ceste na Velebitu, osim magistrale preko Oštarija za Gospic, za obične automobile jedva prohodne, a u radnim danima radi prometa sa kamionima dapače i nepodesne. Razlog tome leži u činjenici, da

su sve ceste na Velebitu eksplotacione ceste, namijenjene izvozu drvne grade sa teškim kamionima. Za te ceste brinu se šumska gospodarstva, no samo tako dugo, dok se uz pojedine ceste vrši eksplotacija drveta. Cim ova prestane, za velebitske ceste se doslovno više nitko ne brine.

Članak dra M. Maleza o paleontološkim i prethistorijskim nalazima u pećinama Velebita lijepo je napisan, pa će ga svaki čitalac sa zanimanjem i interesom pročitati.

Isto vrijedi i za članak prof. P. Rogića o podrijetlu stanovnika velebitskih naselja.

Prije nego se osvrnem na članak prof. P. Rogića o toponomima Velebita, stavit ću jednu primjedbu.

Planinari u nastojanju da upoznaju krajeve i njihove prirodne ljepote, da upoznaju način života živilja u tim krajevima, nastoje što temeljiti upoznati nazivlje svakog pojedinog detalja u krajevima kroz koje prolaze i koje posjećuju, s namjerom, da toponime sačuvaju od zaborava, te ostave stručnjacima i naučnicima za kasniju naučnu obradu. U zadnjih desetak godina, kako stare generacije nestaju a nove napuštaju djedovinu, nastaje u planinskim područjima vakuum, koji može lako dovesti do toga, da se prekine kontinuitet naslijedivanja toponičkog bogatstva. Mi planinari svladjemo, a pogotovo na Velebitu, moramo nastojati da što više narodnih autohtonih toponima eruiramo, sačuvamo, te usvojimo, no nikako ne smijemo u već ustaljeno nazivlje unositi nove, pogrešne toponime. Imam kod toga pred očima slučaj sa planinarskim domom na Vučjaku, koji sada Planinarski savez naziva domom na Zavižanu, a taj naziv prihvata u knjizi i dr Z. Poljak. Kao što je poznato, a kao što uostalom u knjizi dr Poljak i navodi, dom na Vučjaku je podigao dr I. Krajač 1929. g. kao predsjednik Hrvatskog planinarskog društva. Kada je nakon rata dom obnovljen, nije mogao ponovno nositi ime dom na Vučjaku dra Krajača (kako se nazme prije rata službeno taj Dom zvao), nego je dobio drugi naziv. Par godina kasnije, Planinarski savez je, ne konzultirajući ni jednog stručnjaka, okrštio taj dom kao dom na Zavižanu, iako se dom nastoji na Vučjaku, a ne na Zavižanu.

U nastojanju, da se sačuvaju pravi i izvorni narodni toponiči, ne smiju se planinari uviđek i bez rezerve oslanjati ni na naše vojne specijalke, jer u njima ima tehničko-ortografskih grešaka, kao što je to npr. slučaj sa Skorupovcem u srednjem Velebitu, koji je u karti označen kao Skoropovac, pa je takvoga unio i Poljak u svoju kartu, pa i na par mjeseta u tekst. Ako znamo što taj topomin znači i zašto ga je narod baš onom mjestu nadjeo, onda je jasno da nagrđena riječ Skoropovac nema smisla, nego da mora biti Skorupovac.

Toponomastika je naučna djelatnost, koja daje važne podatke o porijeklu stanovništva na pojedinim područjima. Podsjetim bih da je H. Tuma dao slovenskoj nauci i planinarstvu sa svojom toponomastičkom Alpa i slovenskih planina naučni prilog naročite vrijednosti. U nas izvan Slovenije toponomastičkih studija dostupnih široj javnosti i nema, osim fragmentarnih materijala D. S. Krivokapića o Sar-planini. Velebit sa svojom bogatom, no i nejasnom toponomastičkom, nedirnuto je blago koje doslovno pred našim očima nestaje, jer nestaje starijeg i starog življa koji je toponime poznavao, njima se služio i mlađim generacijama predavao.

Knjiga o Velebitu bila je prilika, da se u opširnijem poglavljiju dade barem okvir stu-

dija toponomastike Velebita i da se zauzme kritičan stav prema dosadašnjoj fragmentarnoj obradi ove tematike. Autor je u svom članku dao samo uvod u toponomastiku, nabavajući na osnovu niza toponima principi i zakone po kojima je narod nadjevaо pojedinim lokalitetima toponime. Autor se ipak trebao osvrnuti na Tumino tumačenje toponima Kuk kao i na niz nekih drugih njegovih tumačenja, a sa time u vezi trebao je pokušati objasniti razliku između Ružanskog (a ne Rožanskog) kuka i Rožanskih kukova. Isto tako trebao se malo pozabaviti problemom Crikvene i Crikvina itd. Ukratko prof. P. Rogić dao je uvod u toponomastiku, pa se nadam, da će u drugom izdanju njegov članak biti opsežniji.

Dr Z. Poljak je u članku »Istraživači Velebita« dao koncizno i pregledno bogat materijal, no u nizanju svih onih koji su se bavili studijem i upoznavanjem Velebita, ispaо je dr Miro Gradišnik, kako sam to ranije spomenuo. Sto se tiče dra I. Krajača, moram upozoriti, da on nije umro 1943., nego 1945. godine. Osim toga autoru su se na dva mesta potkrali greške o razdoblju njegovog predsjednikovanja u hrvatskom planinarskom društvu, na što ću se kasnije vratiti.

Lijepi članak prof. B. Gušića o naseljenju oko Velebita do Turaka, najbolji je primjer kako se u ovoj knjizi o Velebitu, heterogenoj po saradnicima, a namijenjenoj planinarama, može pružiti naučna materija na visoko stručan način, a da čitalac ipak taj rad čita s interesom. Cini mi se, međutim, da bi za taj članak u naslovu umjesto »Naseljenje« trebalo staviti »Naseljavanje«, jer autor opisuje raspon od skoro dva milenija, a ne prezentno stanje.

Citav putopisni dio, a on zaprema polovicu knjige, dr Z. Poljak je obradio na način koji zavreduje najviše priznanja. Sasvim je naravno da se u tako velikoj materiji mora u radu potkrasti poneki podatak koji bi trebalo zamijeniti sa boljim, drugim, pa i ko-rektnijim. Upravo zato, jer vjerujem da će uskoro doći do potrebe izdavanja drugoga izdanja ove vrijedne knjige, ja ću neke od tih grešaka navesti, kako bi ih autor mogao korigirati. Moram priznati da se ne mogu pomiriti sa njegovim radnim naslovom »Putopisni dio«. U nas je u literaturi odviše jasno ustavljen termin »putopisni« i taj termin ne bi trebalo stavljati na njegov opus. Ja bih radije stavio naslov »Vodič« koji je u nas i ubožićan.

Na strani 154. nižući vrhove zavižanske grupe navodi da Pivčevac ima 1676 metara. To ne stoji i treba staviti 1590 metara.

Na strani 157. opisujući Starigrad Gornji kod Senja, navodi da je to selo sa Starigradom na moru povezano četiri kilometra dugom cestom. Ja ću dodati da je cestu trasirao i izveo 1929. godine ing. A. Premužić.

Na 158. strani u alineji Otočac–Krasno–Jezera–Zavižan, navodi u rasponu od samo 5 redaka da je Krasno udaljeno od Otočca jednom 22 km, a drugi puta 21 km. Jedno od toga svakako nije tačno.

Na istoj strani iznosi toponim »Nadak«; što je pogrešno, jer treba biti »Nadžak«.

Na 163. strani, opisujući put Zavižan–Rosijsjeva kuća, navodi markirani put iz Lomske duljine, no ne navodi da taj put neposredno pripada, nego što izbija na Premužićevu stazu prolazi kroz lijepo Skrbine doline, koje ni u kartu nije unio. Malo dalje, opisujući Premužićevu stazu podno Pasarićeva kuka, na-

vodi »strahovitu krašku vrtaču«. Ta vrtača ima svoje ime i zove se »Jerkovića duliba«.

Na strani 166. opisujući put Oltari-Zavizan-Lom-Mrkvište, spominje Vukušić snježnicu (što je pogrešno, jer narod to zove »Snižnicu«, pa treba poštovati likavske relikte u toponimima), koje, iako je važna za planinara u tom bezvodnom prostoru, nema u karti. Autor malo dalje spominje Veliki i Mali Križ, kojih također nema u karti.

Na strani 167. ima podataka, koje svakako treba izmijeniti. Autor piše da je dom na Vučjaku podiglo Hrvatsko planinarsko društvo 1927. g. i nazvalo ga po tadašnjem predsjedniku Krajačevim domom na Vučjaku. Međutim, na strani 192. autor navodi da je dr. I. Krajač bio predsjednik Hrvatskog planinarskog društva od 1921.-1925. g. Očito je, da jedan od ta dva podatka ne može biti tačan. Autor u istom kontekstu priznaje da je dom sagraden na Vučjaku, no odmah zatim tvrdi, da ga »planinari nazivaju« domom na Zavizanu. Podvlačim, da je naziv »Dom na Zavizanu« narinut planinarama, a prihvatali su ga samo oni, koji nisu znali i koji još uvijek ne znaju pravu istinu.

Na strani 168. u poglavljiju o Vučjaku ima podatak, da se s njega vidi i Žumberačka gora i Medvednica. Bez obzira na to, sa Slijemena se ne vidi Velebit, pa se prema tome ni sa Vučjaka ne može vidjeti Medvednica.

Na strani 176. u zadnjem retku autor ispravno navodi »skupina Krajačev kuk«. Ja sam već nekoliko puta upozoravao, da se skupina Krajačeva kuka sastoji od 4 kuka, pa bi trebalo odlučiti, koji od ta 4 kuka treba nazivati Krajačevim kukom, ili, da se čitavu skupinu prozove Krajačevim kukovima, što se meni, bar za sada, čini najpodesnije.

Na strani 180. nalazi se podatak o velebitskoj žičari, koji je samo dijelomice tačan i potpuno zastario. Žičara je kao neuporabiva i nerentabilna napuštena, pa se o njoj može pisati samo kao o pothvatu, koji je progutao više novaca, nego što je dobiveno izvozom drvene grade pomoći te žičare.

Na strani 181. je za Seravski vrh (koga na ovom mjestu za čudo ispravno piše) stavio kotu 1629, što je pogrešno, pa umjesto te kote treba da stoji 1663 m. Na 184. strani i na još nekim drugim mjestima navodi »Serovski vrh« što je pogrešno, jer bi trebalo da stoji »Seravski vrh«. Citavu Seravu i Seravsko sedlo, ma da su upravo ta područja najljepši travnati dijelovi sjevernog Velebita, autor uopće ne navodi, a nije ih ni u kartu unio.

U drugoj alineji na toj istoj strani, opisujući veoma oskudno Crikvene, navodi da se pod njima prostire »lijepa bukovna šuma«. Taj se prostor zove »Crikvine« i šteta je, da o tome toponimu nije napisao nekoliko riječi, iako je za to u našoj planinarskoj literaturi imao podataka.

Isto tako nije spomenuta i Alančića Ruja ispred Alančića, a nema je niti u karti. Autor zatim samo usput spominje Rožanski vrh (ma da se on zove Ružanski kuk), a ne navodi da je taj Kuk sa svojom jedinstvenom kamenom gromadom u najmanju ruku tolliko lijep i impozantan kao Bačićev kuk, pa je šteta da ga planinari češće ne posjećuju, a ovako će ga još manje posjećivati.

Na strani 185. opisuje Rossijevo kolibu, pa bilo na taj naziv stavio primjedbu. Nas narod nadjeva zdanjima termin »koliba« samo ako je zdanje napravljeno od drvila ili pletera i ako je maleno. Međutim, kuća koja je građena od kamena, koja ima dobar krov, štednjak, cisternu, te željezna vrata, nije i ne može biti koliba i nju treba zvati kućom,

odnosno skloništem. U opisu Rossijeve kuće ima opasan i pogrešan podatak, koji treba korigirati. Kuća ima otvorenu cisternu napajanu sa krova. Ta cisterna je sagradena 1929. g. i odonda nikada nije očišćena, što znači, da je voda u njoj zagadena i prema tome opasna za piće. Navod autorov da vodu treba prije uporabe »prokuhati« je još opasniji, jer obično prokuhanje ne sterilizira vodu. Zato treba odmah u Rossijevoj kući iznad cisterne staviti veliku tablu s natpisom da je voda opasna za piće, a što prije bi trebalo pristupiti ne malom pothvatu, da se cisterna očisti, zazida i na taj način osigura od zagadenja.

Na strani 186. opisuje »golemu, divlju vrtaču« ispod Jerkovića dolca i Novotnjeva kuka. Ja sam već ranije naveo, da se ta vrtača zove Jerkovića duliba.

Na strani 190. opisuje kompleks Varnjača, kod čega je, izvanredno škrt, ma da je upravo ovaj kompleks najljepši, a po mnogočemu jedinstven, najdiviljniji, pa i na mjestima direktno stravičan. Mislim da će u sljedećem izdanju morati opisati detaljno čitav cirk Vratarskih kukova, Novotnjeva kuka, pogledalo sa Premužićevom oknom, koje, uostalom, i ne spominje, ma da je jedinstveno u Velebitu. Autor ne spominje, a ni u kartu nije unio Ružne doline između Krajačevih kukova i Golog vrha, ma su i lijepe i sa mnogo razloga zavrijedile, da budu barem spomenute.

U poglavljiju o srednjem Velebitu za V. Alan navedena je kota 1412. To će biti pogrešno, jer je za V. Alan izmjerena jedino kota od 1300 m.

Autor je na 105. strani, opisujući silaz preko Jadovna u Gospić, posvetio Jadovnu cigli jedan redak. Bez obzira na to, da u cijeloj knjizi nije spomenuto, kako je živalj proveo vrijeme rata, nije trebalo Jadovno apsolvirati sa jednim jedinim i to putpuno beznačajnim retkom.

U alineji, u kojoj autor opisuje dionicu V. Alan-Mlinište, piše: »Staza počinje 500 metara iznad lugarnice na mjestu, gdje se cesta Jablanac-Stirovača ukrišta s Premužićevom stazom...« To mjesto se zove Kosica, sa komtom 1379 m.

Malo dalje kaže: »Stižemo preko livada u branjevinu Grabarje, lijevu ogradištu bukovu šumu.« Ta šuma je miješana bjelogorična šuma, u kojoj prevladava grab, pa se predio zato i zove Grabarje.

Na strani 196. piše: »Desetak minuta iza prevoja stižemo do mjesta, gdje se lijevo uzbrdo odvaja staza na Satorinu i u Stirovaču, gradena istovremeno i na isti način kao i Premužićeva staza.« Tu stazu projektirao je i izgradio Ing. A. Premužić.

Dvije rečenice dalje autor nastavlja: »preko pogledala na izvor Gornje korito iznad Mliništa, jedinu živu vodu na čitavom putu kroz srednji Velebit. To nije tačno, jer se blizu Bačić kuka, odmah iznad Premužićeve staze nalazi Kapljuh (a ne Kapljuv, kako ga autor navodi).

Na 201. strani opisujući Bačić kuk završava: »pogled na jedan impozantni kameni obelisk, koji posve odvojeno od skupine strši u visinu od oko 100 metara.« Taj lijepi kameni masiv se zove Kukaline.

Na strani 204. opisujući selo Pazarište, navodi da to selo ima 5.000 stanovnika. Ja nisam siguran da ima i 500 stanovnika.

Na strani 206. kaže: »desno se odvaja turistička staza, gradena istovremeno sa Premužićevom stazom.« Ja ču tu rečenicu nadopuniti, da je stazu izgradio Ing. A. Premužić.

Na 216. strani piše: »a od prilaznih putova iznijeti onaj, iz Lukovoga Sugarja, jer je građen specijalno u turističke svrhe«. Da se ne zaboravi, taj je put 1932. g. izgradio ing. A. Premužić.

Na strani 220, opisujući Sugarsku dulibu, navodi da je lugarnica razvaljena 1918. g., no da je ostala čitava cisterna sa slobodnim otvormom, u kojoj ima pitke vode, pa autor preporuča ovdje i kampiranje. Tko je ikada vodu iz te otvorene cisterne pregledao i ustavio, da je pitka? Ja smatram da ta voda nije pitka, jer ne može biti pitka, pošto je otvorena, pošto ne otiče, što znači, da mora biti i zagadivana. Prema tome, ta voda nije za piće preporučljiva.

Na strani 224. opisuje stari Gojanov dom, koji je »1940. g. do temelja izgorio. Taj dom nije mogao do temelja izgoriti, jer je bio građen od kamena.

Knjigu o Velebitu Poljak je ukrasio sa 162 slike u tekstu i sa 24 slikama u prilogu, što predstavlja impozantan broj reprodukcija. Međutim, ako slike kritičnije promatramo, one se raspadaju u dvije grupe i to u grupu slike, koje su dobro reproducirane, a to su od reda stare predratne slike reproducirane iz starih klišea, te na one koje su po reprodukciji izrazito slabe, što ne pada u grijeh autoru, nego ovisi isključivo o materijalnim okolnostima pod kojima je knjiga štampana. Autor se dobrano služio sa predratnim slikama, a od recentnijih slika znatan dio dao je on sam.

Kod niza slika došlo je možda i nehotice do grešaka u tekstu. Na strani 71. pod slikom Stirovača trebalo bi da stoji »Sumski centar Stirovača prije 40 godina«. Danas naime Stirovača izgleda sasvim drugačije. Taj isti prijevor vrijedi i za slike na stranama 73, 79, 80, 109, 111 i 269. Na strani 191. pod slikom je pogrešan tekst i treba da glasi »Premužićev kuk sa južne strane.«

Autor je dao izraditi originalnu kartu cijelog Velebita, razdijelivši je u 3 sekcije. Kartu je namijenio planinarama i nastojao je opteretiti sa što manje toponima, u čemu je na žalost bio i previše rigorozan. Znatan nedostatak karte za planinare je u činjenici, da u kartu nije unešeno ni jedno vrelo, što je za planinarenje po bezvodnom prostranstvu Velebita svakako nedostatak. Ostatav ěu sitnije nedostatke po strani i upozoriti samo na grešku kod Gornjeg Zavižana. Za njega je unesena kota 1368 m, a mora biti 1638 metara.

Završavam ovaj prikaz konstatacijom, da knjiga dra Z. Poljaka o Velebitu predstavlja novi datum u našoj planinarskoj literaturi, datum, koji ukazuje da je njegova knjiga početak stvaranja suvremene i moderne planinarske literature visokoga dometa i ja ponovo podsjećam planinare, da je sada pogotovo došlo vrijeme da se razmisli o izdavanju knjige o Medvednici, na razini ove uspjele knjige o Velebitu.

BOGDANOVIĆ:

»Na Sljeme«

Idilski ep u pet pjevova. Spjevano koncem mjeseca lipnja 1894. Do sada neobjavljeni pjesnički prvijenac dra Milana Bogdanovića. Objavio i predgovorom popratio dr Adalbert Georgijević u Samoboru 1969. Stranica 33, naklada 800 primjeraka.

Književnik i publicista dr Milan Bogdanović (Dobranec u Turopolju 23. XI 1876 — Samobor 31. XII 1942), po zanimanju pravnik, gradski činovnik i senator grada Zagreba, poznat je u našoj književnosti ponajviše kao prevodilac kazališnih djela. Bogdanović je imao dva hobija: kazalište i planine. Planinarenjem se intenzivno počeo baviti za vrijeme Prvog svjetskog rata, ali je već kao gimnazijalac ponekad zašao u planine. Tako je polovinom lipnja 1894. sa šestoricom svojih dačkih drugova krenuo preko Sljemena u Stubicu, upravo nakon završenog sedmog razreda klasične gimnazije. Ovaj izlet opisao je u šaljivom epu spjevanom u klasičnom heksametu, očito po klasičnim školskim uzorima. Nazvao ga je idilskim epom i dao mu naslov »Na Sljeme«. U njemu se budući književnik predstavio kao duhoviti i marljivi gimnazijalac, koji doduše u ono vrijeme još nije imao razvijeni smisao za planinarstvo i ljepotu prirode, pa je npr. Hrvatsko zagorje ocijenio negativno, ali je to djelce ilustracija provincijskih prilika grada Zagreba koji je u to vrijeme imao jedva 40.000 stanovnika. Rukopis ovog »idilskog epa u pet pjevova« oteo je zaboravu samoborski planinar dr Adalbert Georgijević i objavio ga u posebnoj brošuri s opširnim predgovorom u kojem je prikazao ne samo ličnost dra Bogdanovića, nego iznio i svoj stav prema planinarstvu kao etičko-estetskoj kategoriji ljudske djelatnosti. Vjerojatno je dru Georgijeviću taj ep, koji sam autor nije smatrao vrijednim objavljivanja, poslužio samo kao prilika da publicira svoje nazore o planinarstvu. I na kraju jedna primjedba. Greškom izdavača naslovna stranica omota brošure je tako složena, da je kao autor epa označen dr Georgijević umjesto dra Bogdanovića.

Dr Željko Poljak

Planine u pjesmama Ivana Česmičkog

Malo je planinara koji ne bi znali za djelo »Planine« Petra Zoranića, Zadranina, čiji je život uglavnom nepoznat, ali je dobro poznat po tom svom posthumnom objavljenom djelu koje smatraju prvim hrvatskim romanom. »Planine« su ujedno prvo djelo koje — na hrvatskom jeziku — opisuje naše krajeve i planine. U tom pogledu ono je preteča planinarske literature.

No vjerojatno je malo planinara koji znaju da se pola stoljeća prije Zoranića na sjeveru Hrvatske javio pisac u čijim pjesmama ima opisa planina, ne doduše iscrpnih, ali takvih koji pokazuju da ih nije samo gledao »odozdo«, nego da se i znao penjati po njima, o čemu svjedoče i neki stihovi. Pod izrazom »penjati« ne smijemo, dakako, stvar shvaćati u modernom planinarskom smislu, ali ipak u nekim stihovima tog autora ima zanimljivih detalja koji govore da je planine dobro poznao.

Riječ je o humanistu Ivanu Česmičkom (Janus Pannonius), piscu latinskih oda i epigrama, Slavoncu Hrvatu na biskupskom položaju u Pečuhu, čovjeku koji je igrom sudsbine i umro u gorama: na zagrebačkom Medvedgradu. Rođen je 1434, smatrano se u Česmici, gradu kod Čazme, no on sam veli da se rodio blizu utoka Drave u Dunav. Bilo kako bilo, prezime mu dolazi od Česmice, pa ako se on i nije ondje rodio, odande mu potječe loza.

Kako je u ono vrijeme bilo normalno, pjevalo je na latinskom, ali osim općih mesta vezanih za planine, opisivalo je i konkretnе, naše gore. U djelu »Elegiarum liber« (I. Česmički: »Pjesme i epigrami«, JAZU, Hrvatski latinisti, knjiga 2) na više mesta pjeva o gorama. Spominje i Olimp i Parnas (ali ne u prenesenom značenju, nego baš kao gore), nadalje Etu, vulkan Etnu, te Alpe, ali njih samo u ukrasnoj frazi (»Prije će Pad skrenuti tokove prema Alpama hladnim«, svi stihovi

Znatno je zanimljivija pjesma »Pozdrav izvoru Feronije« koja pokazuje da se Česmički ne samo znao penjati, nego da se i penjao »kao poklonik« planina, dakle s ljubavlju prema njima. Evo tih stihova:

»Stog za trud mi je nagrada bila, da sam se tada
Ko poklonik, strmim puteljkom na vrhove penjao, čio«

(Str. 3)

Cesmički je i planinski esteta (što nije nimalo čudno za jednog pjesnika humanističke škole), on uživa u pogledu na vrhove:

»Kako je divno promatrati svud naokolo gore,
Na koje bistro nebo svježinu silnu lije.«

(Ista pjesma, str. 5)

Kraćih opisa gorske prirode ili samo njenih detalja može se naći i u drugim pjesmama, no spomenut ćemo još dio jedne koja je zanimljiva i kao opis dijela Bosne. Pritom se valja podsjetiti da je Česmički s kraljem Matijom Korvinom u jesen 1463. sudjelovao u pohodu na Jajce, da je dakle prešao dobar dio Bosne, pa je njegov put našao odraza i u pjesmi. Zapravo je to pjesma uzvratnica talijanskog pjesniku Konstanciju iz koje, evo, odabrana odlomka što govori o brdima Bosne.

»Bijaše dio Ilirije, koji sad Bosna se zove,
Divlja zemљa, ali bogata srebrnom rudom.
Tu se dugom brazdom nisu prostrana pružala polja,
Ni njive, koje su obilnom radošću žetvom,
Nego surove gore, nego sure, nebottične stijene...«

(»Matija kralj ugarski govori Antunu Konstanciju, pjesniku Italском«, str. 37)

Miroslav Rotschild

1916-1969

Dana 24. srpnja planinarska organizacija u Hrvatskoj izgubila je jednog od svojih najistaknutijih članova. Točna dana dogodila se na padinama najvišeg vrha Evrope Mont Blanca teška tragedija u kojoj je smrtno nastradao Miroslav Rotschild, član Izvršnog odbora Planinarskog saveza Hrvatske, iskusni alpinist i uspješni osvajač egzotičnih vrhova Afrike. Zagrebački planinari, u čijem društvu se Miro toga dana uspeo na vrh Mont Blanca, pričaju da je on na povratku iz posve nepoznatih razloga odjednom počeo padati niz snježni kuloar. Kako je u tom momentu od svojih drugova bio udaljen oko 30 metara, nitko mu nije mogao priteći u pomoć i tako se survao u dubinu od 800 metara i ostao na mjestu mrtav. Njegovi ostaci najprije su prenešeni u Chamonix, odakle su prevezeni u Zagreb. Dana 29. srpnja skupili su se brojni planinari i pokojnikovi prijatelji na Mirogoju da odaju posljednju počast svom nezaboravnom planinarskom drugu. Prigodom sprovoda oprostio se od pokojnika među ostalima i predsjednik Planinarskog društva »Zagreb — Matica« Branislav Čelap slijedećim riječima:

Planinarska organizacija izgubila je svog aktivnog planinarskog radnika, člana Izvršnog odbora Planinarskog saveza Hrvatske, nosioca zlatne značke PSJ i PSH, a mi planinari prijatelji i druga. Sa strukom runolista — simbolom planinarstva — a s tugom u srcu opraštam se od posmrtnih ostataka Miroslava Rotschilda. Satrla ga je planina koju je volio još od svoje rane mladosti. Planine su mu bila životna potreba. Sjetimo se njegovih riječi koje je objavio u jednom svom planinarskom putopisu:

Osjećao sam se svjež, pun snage, i upravo sam gorio od želje da započнем svoj posljednji uspon. Tačno u pola noći dižem se i otvaram vrata kolibe. Vani je divna zvjezdana noć sa kristalno čistim zrakom. Vlada gluha, a opet toliko uzbudljiva tišina, da osjećam strahopoštovanje pred ovom ljepotom. Na čas se zaneseš mislima u prošlost, kad sam kao dječak od 13 godina prvi put stupio na najviši vrh Jugoslavije — Triglav i od tada zavolio planine. One su mi uvijek bile drage i bliske, bilo da ih miluju sunčani zraci ili biju vjetrovi i snježna bura. Uvijek me uzbuduju i daju mi podstrek, snage i radosti za nove životne planove.

Od tada je Miro doživio mnoge radosti na vrhovima planina Jugoslavije, Evrope i Afrike. Najznačajnije planinarske uspjehe doživio je prije desetak godina za vrijeme službenog boravka u Africi. Nije žalio ni truda ni izdataka, u vlastitoj režiji organizirao je uspone na najviši vrh Afrike Kilimandžaro, najviši vrh Etiopije Ras Degen i na nepristupačni kolos Ruwenzori. U toj dalekoj zemlji, s nepristupačnim prilazima, poduzimao je penjačke uspone od kojih je osobito značajan uspon po sjevero-zapadnom grebenu Ambo Tokvile u Eritreji. Nikad nije zaboravljao svoju domovinu i kao dobar patriota s ponosom je na daleke vrhove zabadao našu troboj-

nicu. Bio je svestrani sportaš, pasionirani skijaš, još prije rata kao dugoprugaš uspješno je nastupao u jugoslavenskoj reprezentaciji društva »Makabi«. Uz sve svoje uspjehe ostao je skroman, tih, povučen, nemametljiv, uzoran drug-sportaš-planinar i nadasve čovjek. Rado se odazivao svakom pozivu i nikad mu npr. nije bilo teško održati planinarsko predavanje ili povesti planinare u planinu. Nastojao je planine približiti što većem broju ljudi i naučiti ih kako u njima treba uživati. Kao iskusni planinar nikad nije zaboravljao mjerne sigurnosti, ali — kako izgleda — nakon doživljene sreće na vrhu Mont Blanca ipak je načinio fatalni korak u ništa, koji ga je odnio u nepovrat.

Za planinare si živio i u okrutnom zagrljaju planine završio si svoj život. Naš nezaboravni planinarski družel! Svi mi planinari žalimo za Tobom i opraštamo se od Tebe s ovim strukom runolista, simbolom tvoje minule sreće.

Miroslav Rotschild rodio se 19. ožujka 1916. godine u Gospicu. Planine je zavolio već u najranijoj mладости. Nije gotovo bilo nedjelje da nije bio u njihovu okrilju. Prije rata naročito se bavio skijanjem. Posjetio je gotovo sve planine svoje uže domovine, Hrvatske. Naročito je volio Gorski kotar i Hrvatsko zagorje. Godine 1954. bio je službeno premješten u Etiopiju i otada počinju njegovi usponi na afričke planine. Godine 1956. uspinje se na Kilimandžaro, 1958. na Ras Degen, 1960. na Ruwenzori. Svoje uspone opisao je na vrlo živahan način u našem časopisu (1956, 188; 1958, 98; 1961, 43 i 178). Njegovu biografiju donijele su Naše planine 1961. godine (u broju 1—2). Na Kilimandžaru partner mu je bio Englez, a u Eritreji, Etiopiji i na Ruwenzoriju bili su to Talijani, članovi CAI. Po povratku u Zagreb zaposlio se kao komercijalni savjetnik i postao stalni posjetilac Alpa i bližih planina. Unatoč tijoj naravi i skromnom, neupadljivom držanju, svi smo uvijek duboko osjećali njegovu prisutnost. Zapamtili smo ga kao neobično simpatičnu pojавu iz koje je stalno zračila dobra volja i ljudska toplina.

Dr Željko Poljak

IZ NAŠE PROŠLOSTI

BOTANIČKA ISTRAŽIVANJA NA VELEBITU

Na »Obzoru« vjest od 8. o. mj. pod gornjim naslovom nadovezujemo da je g. Ljudevit Rossi, domobranski satnik u Karlovcu, netom dovršio svoje treće istraživanje Velebita u botaničkom pogledu. Isti je dne 21. lipnja t. g. odputovao iz Karlovca na kolima preko Kapela u Senj, a odavde parobrodom u Jablanac. Tu je od 25.—27. lipnja pretražio jablanačku dragu, okolicu Jablanca i Stinice. Dne 28. lipnja odputovao na Oštarije povrh Karlobaga zadržavši se do 11. srpnja. Pretraži okolicu Oštarija i Konjskog, pohodi Velinac 1023 m, gdje raste toli zanimiva Sibirea crotatica Degen, a koje rod nam je inače jedino iz sjeverne Azije poznat. Nadalje pretraži Budakovo brdo 1318, Bačić Kuk 1306, Soline 1267, Copin vrh 1186, Rusovo 1333, Badanj 1165, Veliku Basaču 1091 i Konjevaču 1381.

S Oštarije vratiti se dne 11. srpnja opet u Jablanac, gdje ponovo sabiraše biline oko Jablanca, Stinice i Krajkove drage.

Na 18. srpnja pode kolima na toli žudjeni Alan povrh Jablanca. Došavši tamu ne nađe skrovišta, jer su тамо stanovi samo pastira, te moraše provesti čitavih 15 dana u šatoru. Okolica Alana, Mrkišta i Stirovače te Mali Rajinac 1899 (najviši brijež sjevernog Velebita), Lubenovačka vrata 1474, Kozjak 1620, Alančić 1612, Visibaba 1454 napuniše njegovu botaničku mapu obiljem zanimivih rastinja tako da je zadovoljan nastupio povratak kući istim pravcem, te je čil i zdrav prispolio dne 7. o. mj. u Karlovac.

Godine 1896. poduzeo on prvo putovanje na Velebit preko Slunja, Plitvičkih jezera na Krasno. Povrh Krasna pretraži okolicu Jezera zvanog, te se pope na velenbitsku Plieševicu 1653 i Snježnjaku 1610, a kasnije na Metlu 1287, Ljubičko brdo 1337, Alaginac 1234, Kizu 1128, Sladovaču 1286, Sveto brdo 1753 i Crnopac 1404. Još pohodi Rudilisac 1611, Ozebin 1657, Kremen 591, i Poštak 1425 u Plieševičkom gorju.

Na drugom putovanju godine 1901 i to preko Slunja, Korenice, Udbine, Gračaca i Zrmanje prispješe u Medak, odkuda je pošao na Banavačko polje i tu nočio od 20.—23. srpnja. Sklop Svetog brda 1746 i 1658, te Malovan 1708 i Segestin 1700 pretraži od tuda potanko. Na 25. srpnja pope na Struge, gdje nočivaše 4 noći i tom sgodom pope se na Badanj 1639, Višerujnu 1623, Malovan 1738 i Golič 735 i 1637. Napokon pohodi 1. kolovoza Visotiću 1619. Povrh toga bio je na Kuku 1172 i Brusnicu 1373 povrh Udbine u Krkavli.

Da napomenemo ostala putovanja koja je pomenuti častnik u Hrvatskoj, južno od Save, preduzeo, daleko bi nas vodilo, pa stoga neka je ovo dostatno.

Na svim ovim putovanjima je dotičnik sa-brao mnogo biljevnog gradiva, pa je dupli-kate razasla među razne strane botaničare.

»Glasonoša« broj 34.
Karlovac, 18. VIII 1907.

70 godina planinarstva u Zadru

Interes za planinarstvo u Dalmaciji počeo se širiti u drugoj polovici prošlog stoljeća. Zadarska sredina prva ukazuje na put u radu na tom području, te organizira naše prvo planinarsko društvo pod imenom Planinarsko i turističko društvo »Liburnija«.

Ovo je društvo održalo prvu skupštinu 24. srpnja 1899. i na njoj izabralo upravu te odredilo sadržaj svog rada, koji je obuhvatio ne samo okolicu Zadra, nego i cijelu Dalmaciju. Prvi predsjednik bio je zadarski grof Alfons Borelli.

Društvo je u svom radu okupilo mnoge ozbiljne kulturne radnike u Zadru, a posebno ga je u svoje vrijeme pomagao tadašnji namjesnik Nikola Nardelli i vojni zapovjednik Varešanin.

Pod talijanskom okupacijom društvo je onemogućen svaki rad, pa se seli u Split, gdje se sjedinjuje s poljičkim planinarskim društvom »Mosorom« u novo društvo »Dinara«.

Ideja za ponovno oživljavanje planinarstva u Zadru javlja se tek nakon oslobođenja. Tu ideju dao je dr Roman Jelić. On je osnovao inicijativni odbor koji je već 3. ožujka 1952. održao i osnivačku skupštinu.

Ubrzo zatim društvo je otpočelo s radom. Već u samom početku u društvo su se učlanila 172 člana među kojima je bio i veći broj djece od kojih je formirana pionirska sekacija. Istovremeno formirana je i izletnička sekacija, a za ostale (alpinističku, skijašku, fotografsku i dr.), dogovoren je da će se formirati, po potrebi, kasnije. U to vrijeme izvedeno je više grupnih izleta u bližu okolicu i na najviše vrhove obližnjih otoka (Vrana, Dugi otok, Ugljan i Iž), a samo četiri na Velebit. 1953. i 1954. društvo učestvuje u planinarskoj štafeti na rođendan maršala Tita, a čija je polazna tačka bila u Zadru.

Međutim, u svom radu društvo ima sve više poteškoća; uzete su mu društvene prostorije koje je dobilo 1952. u Domu kulture, nema svog prevoznog sredstva, na javnim prevoznim sredstvima nije moglo dobiti popust, nije moglo izgraditi svoj planinarski objekt, veze sa Velebitom, Dinarom i drugim obližnjim planinama bile su slabe itd. Sve te okolnosti uvjetovale su da je rad društva potpuno zamro.

Suočeni s totalnom pasivnošću, prestankom rada i postojanja društva, planinarski aktivisti kojima je sve to teško palo, a na inicijativu dra Ljudevita Lapene, 1959. godine još jedanput pokreću problem oživljavanja planinarske aktivnosti u Zadru. Odlučili su, da kao najznačajniji uvjet razvoja te aktivnosti, izgrade planinarski dom.

U tom cilju obratili su se upravi Nacionalnog parka »Paklenica« da im ova u Velikoj Paklenici dozvoli izgradnju planinarskog doma na ruševinama bivše lugarnice. Ova im je to uz posredovanje dra Rendulića, tadašnjeg potpredsjednika Planinarskog saveza Hrvatske, i odobrila.

Nakon provedenih priprema 1960. godine počela je izgradnja doma. Početna sredstva za gradnju doma, u iznosu od 800.000 dinara dobivena su posredstvom dra Rendulića iz saveznih fondova, uz 25% učešća kotara Zadar. Kotar Zadar daje i dalnjih 690.000, Zavod za socijalno osiguranje Zadar, uz puno zalaganje direktora Jere Troskota i savjetnika dra Maljkovića 600.000, općina Zadar 100.000, »Jugotanker«, uz podršku direktora Ivana Paše i posredovanje ondašnjeg saveznog poslanika Jovice Jokića 500.000 dinara. Pomoći su dala i poduzeća »Grada«, »Alan«, »Kemboja«, PD »Vrana«, OPZ »Nova zora« iz Filip Jakova, »Zanatsko privredno poduzeće«, »Putnik« Zadar i dr. Drvenu gradu dala je uprava Nacionalnog parka »Paklenica«. Akciju izgradnje doma vodio je također dr Ljudevit Lapena uz pomoć i ing. Svetozara Jurišića, Vladimira Šrama, ing. Milana Nevečeralu i dra Rendulića, a u akciji konačnog dovršenja i kompletiranja inventara u njemu sudjelovali su drugovci Bogoslav Medić, Živko Vodopija, Jere Belamarić, Dinko Kačić, Šime Friganović i Mirko Radešić, koji su iskoristili po 15 dana svog godišnjeg odmora radeći dobrovoljno na ličenju doma. Svestran doprinos dali su i Milan Žerijal i Đuro Bosnić, te pripadnici armije. Svečano otvaranje doma bilo je 28. travnja 1963. godine.

U međuvremenu je ponovo porastao interes za planinarstvo i njegove aktivnosti u Zadru, pa je 21. aprila 1961. godine na inicijativu organizatora gradnje planinarskog doma održana konstituirajuća skupština. Na skupštini je ponovno

službeno osnovano planinarsko društvo. Donesen je i zaključak da se promijeni ime planinarskog društva u PD »Paklenica«, umjesto ranijeg naziva »Liburnija«. Tada je izabrana i nova uprava, s predsjednikom Vladimirom Šramom, potpredsjednikom drom Ljudevitom Lapenom, tajnikom Milivojem Franićem i blagajnicom Verom Perićić. Međutim, uslijed bolesti Franića, dužnost tajnika preuzeo je dr Lapena.

U izmijenjenim uvjetima rada društvo se vrlo brzo omasovljjava. Već 1963. godine ono broji 327 članova, te po broju članstva od 67 društava u Hrvatskoj zauzima 20 mjesto.

Ubrzo zatim, tj. 17. ožujka 1963. godine održana je i prva godišnja skupština društva. Na njoj je izabrana nova uprava u koju su ušli: Živko Vodopija kao predsjednik, dr Ljudevit Lapena kao potpredsjednik, Vladimir Šram kao tajnik, Ankica Piasevoli kao blagajnik, te članovi Ćedo Alfirević, Jerko Belamarić, Milan Žerijal, Milovan Borojević, Vladimir Jelovac, Svetozar Jurišić, Desa, Ortika, Bogoslav Medić i Mile Filipi. Do 1969. godine društvo je održalo još šest takvih skupština.

U 70 godina svog postojanja društvo je u posljednjih 10 godina postiglo najznačajnije rezultate.

1963. godine završen je dom i nabavljene su društvene prostorije u gradu. Te iste godine društvo učeštuje u nošenju štafete u povodu 20-godišnjice AVNOJ-a. U pogledu omasovljenja bilježi stalni porast, tako da je dosezalo cifru i od oko 700 članova. Izvedeno je nekoliko stotina manjih i većih izleta, ne samo u bližu okolicu i na Velebit, nego i širom zemlje. Planinari Zadra sretali su se po svim planinama Jugoslavije: Julijskim i Kamniškim Alpama, Sar-planinama, Vlašiću, Trebeviću, Jahorini, Gorskom kotaru, Petrovoj gori, Pohorju, Kozjaku, Dinari, Mosoru, Biokovu, na Titovim stazama od Užičke Požege do Stolica u dužini 200 km itd. Za ovo vrijeme društvo je otvorilo mnoge nove i obnovilo mnoge stare planinarske puteve, razvilo gotovo sve vrste planinarske aktivnosti: speleološku, propagandnu, fotografsku i druge, a u planu je da se u skoroj budućnosti razvije i alpinistička, pa i gorska služba spasavanja. Otkriveno je nekoliko speleoloških objekata (jama i ponora) od kojih su 15 registrirani po svim speleološkim kriterijima, izrađena je društvena značka, amblemi društva i doma, dvije vrste zastavica, karta Paklenice, više vrsta razglednica, prikladni suveniri i dr. Istovremeno izrađene su brojne fotografije, a u zadnje vrijeme prikazuju se i dia-filmovi.

Posebna pažnja posvećena je radu s omladinom. Članovi omladinske sekcije upućivani su na tečajeve vodiča, speleološke tečajeve, tečajeve za markiranje planinarskih puteva i dr, a u vlastitoj organizaciji održali su jedan kraći kurs prve pomoći.

Preko ekonomске, tehničke i sekcije za održavanje doma, dom je tokom cijelog vremena uredno snabdijevan neophodnim artiklima hrane pića i opreme, te pregradivan kako bi bio što funkcionalniji, a 1966. godine čak je i dograđen, tako da mu se udvostručio kapacitet, tj. od 20 dobio je 44 stalna ležaja i 10 pomocičnih. Dobio je i drugu blagovaonicu, proširenu kuhinju, sanitарne uređaje i vodu, a u planu je da se uvede struja, obnovi stari i konačno dovrši novi dio doma.

Članovi su na dogradnji doma dali oko 3.000 dobrovoljnih radnih sati. U radu su se naročito istakli Dinko Kačić, Živko Vodopija, Pavle Rudan, Mirko Kordić, Danilo Aralica, Branko Škoti, Ćedo Alfirević, Milisav Mihajlović, Milan Žerijal, Lovre Kokić, Vale Gregov, Ante Lončar, Boris Škoti, Josip Leto, Boško Grdović, Ivica Gregov, Davor Hofman, Drago Vrhovac, Blagoje Ristić, Ivica Valčić, Pavle Polak i dr. Svestranu pomoći dali su i pripadnici armije.

U povodu početka radova na drugom dijelu doma, 23. oktobra 1966. godine održana je svečanost u Velikoj Paklenici. Tom prilikom dom je dobio ime Borisov dom po vrsnom predratnom planinaru i zasluznom revolucionaru iz NOR-a i socijalističke revolucije naših naroda, pravniku Borisu Anzuloviću iz Novigrada. U povodu imenovanja doma izvršen je marš tragovima odreda »Plavi Jadran« i smotra preživjelih učesnika tog odreda.

O postignutim rezultatima u posljednjih 10 godina, jasno govori i činjenica da je društvo u međuvremenu dobilo »Nagradu grada Zadra« i »Plaketu sa zlatnim znakom« Planinarskog saveza Hrvatske, kao najbolje društvo u Hrvatskoj, te da su njegov dugogodišnji predsjednik Živko Vodopija i knjigovoda Ankica Piasevoli odlikovani zlatnom značkom, Dino Kačić zlatnom i srebrnom, a Ćedo Alfirević, Milisav Mihajlović, Branko Škoti, dr Ljudevit Lapena, Lovre Kokić i Milan Žerijal srebrnom značkom.

Kultura ponašanja u planini

Ovog sam ljeta bio s drugovima u »Francuskim rudnicima« na Medvednici, koji su izgledali kao davno zaboravljeni kutak, koji nitko ne posjećuje, i za koji nikoga nije briga. Staza do njih je bila puna trulog drveća, grana i kamenja, a ulazi su bili zapušteni i oronuli, tako da je pogled na njih izazivao prije sažaljenje nego ushit zbog toga što se odjednom u šumi pokazao otvor zaboravljenog rudnika, koji je nekoč bio eksplotiran i mnogim zagorskim seljacima osiguravao egzistenciju. Vidjelo se, da već godinama nije ovamo nitko stupio, a ako i jeste, tada se nije potrudio da nešto i počisti. Kasnije sam pričao mnogim svojim poznatim planinarama o tome, i kod mnogih — čast izuzecima — naišao na podsmijeh.

Zašto?

Lijepo je, i omladinu više privlači, neko orientaciono natjecanje, neki natjecateljski spust, otkriće neke nove spilje, penjanje nekog novog smjera, ili zabave na planinarskim domovima. Lijepo je to i pozitivno i, da se razumijemo, nisam protiv toga.

Ali, nikako se ne smije zaboravljati na već otkrivene stvari, ne smije se prepuštati objekte propadanju. Zar, recimo, čišćenje spilje, planinarske staze, ponora, rudnika, čišćenje šume od konzerva i otpadaka, nije također planinarska aktivnost? Zar se naša kultura ponašanja u prirodi ne očituje i u uređivanju prirode i očuvanju prirodnih ljepota? Zar se »smetlari« (čuo sam jednom prilikom i taj izraz) moraju smatrati nekim manje vrednjim članovima planinarske organizacije? Zar oni zaslužuju podsmijeh i prezir ako čiste i uređuju ono, što su drugi planinari propustili, zaboravili ili im se nije dalo? Zar je teško, ili možda sramotno, ako se hodajući planinarskim putem, nogom ili rukom, odbace i sklone grane s puta? Zar je sramotno urediti neki objekt, očistiti ga, omogućiti i ostalim planinarama da ga posjete uredenog, a ne da se zaprepaste nad šikarom razbacanih konzervi, ostacima ognjišta, papirima i ostalim »posjetnicama« našeg boravka u prirodi?

Kako se mi ponašamo u prirodi? Čast izuzecima, ali jesmo li svjesni onoga što činimo, ili je poznato »bašmebriga« i ovdje uzelo maha?

Nedavno sam video nekog planinara kako baca prazne vrećice, konzerve i ostale ostatke svog planinarskog ručka na travu, i mirne savjesti odlazi dalje. Na upućeni prijekor reakcija je bila — psovka. Kome upućena? Drugom planinaru, ili vlastitoj nekulturi??

Sudeći po svemu, danas nekultura u prirodi zauzima sve više maha. Za izletnicima, a mnogi od njih su planinari, ostaju šume i proplanci puni otpadaka, čikovi razbacani po šumi, ognjišta složena na najprimitivniji način, bez obaziranja na mogućnost požara; izletnici se vraćaju s izleta puni cvijeća, a nije rijetkost da se trga i uništava flora samo zato da se nešto uništi, da se na neki način olakša višak energije u tijelu.

Jednom prilikom je na Plitvičkim jezerima nekog čuvara upravo prestrašila vijest da su došli planinari iz Zagreba. Na pitanje zašto, jedva je procijedio, da su tu bili neki mladi planinari, koji su uništili ono što stotine planinara i izletnika prije njih nisu uspjeli uništiti godinama. A to sve u roku od jednog dana.

Niz činjenica, niz otvorenih pitanja bez odgovora ukazuje da planinari, i opet čast izuzecima, ne brinu više toliko za prirodu, kao što su nekada brinuli. Rješenje sigurno nije u nekim zakonskim zahvatima, oštrim kaznama ili patetičnim apelima. Rješenje leži u čitavom našem odnosu prema kulturi, prema ljepotama na kojima bi nam mnoge druge zemlje mogle pozavodjeti.

I kada se promijeni taj odnos, tada neće više biti podsmijeha na račun »smetlara«, onih koji na izletima misle i na druge, čiste i uređuju za druge posjetioce, nesebično svoje slobodno vrijeme daju za prirodu, koja to uvijek mnogostruko vraća.

Jer, kao što su nam potrebni alpinisti, spiljari, skijaši i ostali specijalizirani članovi planinarske organizacije, tako su nam potrebni i oni, čija se djela ne odlikuju nekim rekordima i novim otkrićima, već radom u tišini, a za koji ne dobivaju nagradu i za koji su često izvrgnuti podsmijehu i preziru.

Pitanja i diskusiјe

VALENT HOFER, Rijeka

Još o krizi planinarstva

Već duže vrijeme govori se i piše o krizi planinarstva kod nas. Analizira se postojeće stanje u planinarskim društvima, ali ne daju dovoljno konkretni prijedlozi za oticanje krize.

Drug Tomislav Jagačić veli u jednom članku: »Imamo dovoljno mlađih planinara u svakom mjestu, ali nemamo dovoljno starijih planinara, koji bi se brinuli oko planinarske omladine«, pa zaključuje: »Naša omladina u planinarskoj organizaciji traži akcije!«

Neka mi bude dopušteno, da i ja kao bivši prosvjetni radnik, nešto kažem o tim akcijama, koje omladina traži. Neću govoriti o sletovima, jer je o njima lijepo i iscrpljeno govorio drug Jagačić. Neću govoriti niti o natjecanju u planinarstvu, jer smatram da to u planinarstvu ne spada.

Drug Ismet Baljić kaže u jednom svom članku: »Terensko skijanje, kao jedan oblik kretanja terenom, disciplina je, koja je našla svoje mjesto u planinarstvu...« Akceptiram, ali uz slijedeći ogradi: Izuzimaju se oni skijaši koji se voze samo oko skiliftova!

Znam slučaj, kada je poznati planinar iz Beograda tražio da ga netko od skijaša-omladinaca na Platku prati prigodom uspona na Snježnik. Citiram njegove riječi: »Nitko nije ni pomiclao da iz onog ambijenta vesele skijaške bezbrižnosti i vožnjanja oko doma krene u neizvjesnu maglu na vrh...« Znači, biti skijaš ne znači biti i planinar!

Slažem se sa drugom Baljićem, kada na kraju veli: »Odbaciti sve akcije dječatost, koja nema izrazito planinarski karakter...«

Prof. Josip Baugut kaže: »Glavna oznaka planinarenja je svaladavanje jednog povećanog napora... po svojoj vlastitoj volji!« Dakle nikako pod moraš ili za volju kakvog probitka ili nagrade, na primjer kod natjecanja!

Prof. dr Mihajlo Pražić tačno konstatira: »Najveći dio omladine ostaje nezainteresiran, jer joj se ne pruža stručni materijal o planinama, kako bi na njima znala i mogla vidjeti i doživjeti sve lijepo i zanimljivo.«

Sve naprijed iznešeno jesu činjenice, o kojima bi se moglo mnogo diskutirati na sastancima, ali omladini je dosta sastanaka i praznih diskusija. Treba joj prići s konkretnim prijedlozima i akcijama!

Prigodom jednog mog uspona na Golicu u Karavankama sreću sam kolegu, Slovence, koji je vodio dvadesetak učenika osmog razreda na taj Jugoslavenski Rigi. Divio sam se disciplini ovih daka, koji su u koloni po jedan slijedili svog vodu i pazili na svaki korak, da se ne skotrljaju niz strminu brijege...

Ispod planinarske kuće na Kamniškom sedlu gledao sam kasnije omladince, koji pored svoje naprtnjače nose i po jednu cjepanicu za kuhinju doma. To je svijest!

Kad mogu Slovenci, zašto ne bismo mogli i mi?

No pustimo to i priđimo na konkretni prijedlog. Na školskim ekskurzijama obišao sam sa svojim đacima mnoge krajeve Jugoslavije, osobito one uz more i u planinama. Naravno, treba ih organizirati i voditi! Prije odlaska na put treba sa učenicima proučiti literaturu o kraju, koji kanimo obići i sve to potražiti na karti, pa će daci zainteresirani raznim podacima pokazati mnogo volje za organiziranje ekskurzije i neće im to biti put u nepozнато. Unaprijed će tako doznati o flori, fauni, o klimatskim prilikama i o životu ljudi dotičnog kraja. Neće biti na odmet da ih se prije odlaska na put upozna i sa orijentiranjem na terenu pomoću busole i eventualno mjerjenjem za određivanje nadmorske visine pomoću aneroida. Na roditeljskom sastanku treba tražiti ovlaštenje za poduzimanje potrebnih mjera za održavanje discipline na putu, jer bez discipline nema nigdje uspjeha, pa niti u planinarenju. Na tom sastanku ustanovit će se pravac i vrijeme trajanja puta. Voda ekskurzije osigurat će blagovremeno prenoćišta na pojedinim sektorima puta.

Prva ovakva tura treba da ide u kraj lako pristupačan, sa planinarskim kućama u blizini i bez nekih opasnosti i poteškoća, jer se mlađi ljudi moraju postepeno privikavati na poteškoće, koje ih čekaju pri planinaranju. Na ekskurziju u planine ne smijemo voditi cijeli razred, nego samo one, koji pokazuju volju i intrees za posjet određene planine. Kasnije, kada se ti odabrani češćim kretanjem u planinama osamostale, odvažit će se, stekavši potrebno iskustvo, sami u manjim grupicama na lakše ture.

U trećoj dekadi mjeseca lipnja, pod kraj jedne školske godine, pošao sam sa dvanaest članova omladinske sekcije na put u Sloveniju.

Bez poteškoća i neprilika uspeli smo se na Vršić i prošetali bližom okolicom, tako da smo se u Kranjsku Goru vratili pješice. Na putu smo proveli desetak divnih dana, jer smo imali sunčano vrijeme i dobar vidik na okolišne planine. Zato se nije čuditi, što su svi sudionici bili kao ošamućeni od svega onog što su vidjeli i doživjeli. Rezultat svega bio je očigledan: svi su postali oduševljeni planinari i najbolji propagatori planinarske ideje. Kada smo mjesec dana kasnije gledali projicirane dijapositive, javljali su se i drugi daci (sudionike da i ne spominjem): »Kada će se opet ići u planine?« Nagovijestio sam im, da pod kraj kolovoza idemo u Gorski kotar.

Evo, drugovi planinari, to je moj recept za sticanje podmlatka u planinarskim društvinama. Tko zna bolje — rodilo mu polje!

Da zaključim! Svako planinarsko društvo mora najtešnje suradivati sa školom u svom mjestu. Voda puta ne mora uvijek biti nastavnik škole. Još jedno: on ne smije za sebe tražiti privilegirani položaj kod noćenja i u hrani, ali se na terenu mora uvijek prvi izlagati poteškoćama. Tako će steći autoritet i poštovanje povjerene omladine.

Kasnije će se možda neki od tih mladih planinara opredijeliti za alpinizam ili speleologiju i time povećati ugled planinarskog društva u svom mjestu.

No bit će i onih, koji će se oženiti ili kupiti auto, i tada napustiti planinarske redove. Treba se pomiriti s time, da su motorizacija i planinarstvo vrlo često dva posve oprečna tabora, da skijanje uz korištenje skiliftova, i odlazak na planinu žičarom samo potpomažu inerciju, što je u suprotnosti sa zadatom i ciljem planinarstva.

Speleologija

SREĆKO BOŽIČEVIĆ, Zagreb

Speleologija u »Našim planinama«

(Bibliografski prikaz)

Pojavom planinarskog časopisa »Naše planine« godine 1949. između brojnih članaka planinarskog karaktera pojavljuju se i prvi članci koji opisuju ljepote i izuzetnosti podzemnog svijeta. Svet pećina — svijet podzemlja našeg krša — postaje te iste godine i subjekt osnivanja prve planinarske speleološke sekcije u Jugoslaviji. Formiranjem te grupe i pojavom sve organiziranih istraživanja pojmovanje o nepoznanici našeg krša postaje sve bogatije. Nova saznanja i rezultati istraživanja pojavili su se između ostalog i na stranicama »Naših planina«.

U proteklom razdoblju od 20 godina iz pera nekoliko desetaka autora speleologa i ostalih ljubitelja prirode objavljeni su niže navedeni članci i vijesti s područja speleoloških istraživanja.

Želja mi je da prvenstveno mlađim članovima naših speleoloških odsjeka kao i svima zainteresiranim prezentiram bibliografski pregled speleološkog publicističkog rada na stranicama »Naših planina«.

Ovaj pregled samo je dopuna historijata speleologije u okviru planinarske organizacije na teritoriju Hrvatske, koji će izaći naredne godine na stranicama ovog časopisa.

Bibliografski pregled iznijet je kronološkim redom iz čisto historiografskog razloga, dok će pregled po obrađenim objektima biti naknadno objavljen.

Objavljene vijesti razlikuju se od članaka ili važnijih prikaza dodatnim znakom* radi bolje preglednosti. Prva brojka u zagradama označava svezak u godištu, a druga stranicu na kojoj članak počinje.

1949

- Macanović H.: Titova pećina u Boroviku na otoku Visu (2,33)
 Dworski A.: Skočjanska jama (7,196)
 Markulin M.: Homoljske planine (12,344)

1950

- Redenšek V.: Koja nam korist od istraživanja špilja ili pećina (1,3)
 Grimani A.: Vranjača i Biševi — biseri prirodnih ljepota (1,6)
 Marjanac S.: Speleološka sekacija (1,29)*
 Horvat V.: »400« stuba na Medvednici (4,127)
 Malez M.: Špilja Vindija (6/7, 181)
 Redenšek V.: Nova špilja »Vrelo« kod Fužina (10/11, 305)

1951

- Gjivoje M.: Kako se fotografски snimaju spilje (2,42)
 Redenšek V.: Naše špiljarske sekcije (3,95)*
 Malez M.: Mačkova špilja u Velikoj Sutinskoj (4/5,118)
 Redenšek V.: Zaštita prirode (4/5,132)
 Đumišić R.: Put na Vilijske jame (4/5,137)
 Sabolek I.: Rad PD »Željezničar« iz Zagreba (4/5,142)*
 Gjivoje M.: Špilja Rača na otoku Lastovu (6,154)

1952

- Matz V.: Godišnje skupštine stručnih sekacija PD »Zagreb« (1,41)*
 Redenšek V.: Rad PD »Željezničar« u Zagrebu (1,42)*
 Redenšek V.: Naše špiljarske sekcije (5/6,141)
 Gjivoje M.: U podzemnom svijetu otoka Korčule (9/10,255)
 R. D. i S. V.: U potrazi za »Vražjom pećinom« (9/10,286)
 Redenšek V.: Teška tragedija francuskog speleologa (9/10,295)*
 Poljak Z.: Iz rada nekoliko planinarskih društava Zagreba (11/12,353)*

1953

- Redenšek V.: Spilje Plitvičkih jezera (1/2,23)
 Mužina V.: Naš krš u okolini Generalskog Stola (6/7, 186)
 Malez M.: Strašna peć na Dugom otoku (10/12,309)

1954

- Redenšek V.: Špilje u ratu (1,20)
 Redenšek V.: Prvi jugoslavenski speleološki kongres (2,77)
 Zubović Z.: Vijesti iz PD »Željezničar« Zagreb (2,91)*
 Redenšek V.: Krš i krški fenomeni (5,208)
 Sakač K.: Osnovano je Hrvatsko speleološko društvo (6/7,291)
 Redenšek V.: Krš i krški fenomeni (8/9,333)
 Anonimus: Najveća evropska špilja (8/9,372)*
 Božičević S.: Neki ponori i pećine okoline Studenaca (12,488)
 Redenšek V.: Stvaranje siga (12,521)
 Anonimus: Ledena špilja Säntis u brdu Orli u Švicarskoj (12,552)*

1955

- Malez M.: Hajdova hiža (1,10)
 Zubović Z.: Izložba PD »Željezničar« Zagreb (1,63)
 Milkulić B.: Put u podzemlje (2,106)
 Božičević S.: Norbert Casteret i speleologija u Francuskoj (2,136)
 Božičević S.: Ledeno podzemlje (3,182)
 Sironić V.: Izlet u Limski kanal (3,204)
 Redenšek V.: Mjerjenje dubine ponora (3,218)
 Božičević S.: Pećine i ponori na zagorskoj strani Medvednice (4,264)

1956

- B. L.: Održana je godišnja skupština špiljarske sekcije Plan. društva »Zagreb« (1,54)*
 Anonimus: Istraživanje Krizme Jame (2,184)*
 Poljak Z.: Izdavačka djelatnost — »Speleolog« (2,166)*
 Božičević S.: Nova otkrića u Hajdovoj hiži (3,197)
 Božičević S.: Planinari u Hrvatskoj i speleologija (4,300)

1957

- Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (3/5,125)
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (6/7,176)
 Anonimus: Speleološki tečaj PSH (6/7,196)*
 Anonimus: Čudinka — najveći speleološki pot hvat u Hrvatskoj (8/12,291)*
 Anonimus: II internacionalni speleološki Kongres 1958. (8/12,291)*

1958

- Anonimus: I. plenum Komisije za speleologiju PSH (1,59)*
 Dulčić V.: Jedna dačka speleološka sekcija (2,115)
 Božičević S.: Deset dana u Paklenici (speleološko istraživanje) (3,131)
 Tartaglia S.: Sa jednog speleološkog istraživanja (3,184)
 Božičević S.: II jugoslavenski speleološki kongres (Split) (3,197)*
 Horvat V.: 500 stuba i njihova okolina (4,210)
 Markulin M.: Gornja Hajdova hiža (4,271)

1959

- Poljak Z.: Kazalo za »Hrvatski planinar« i »Naše planine« 1898—1958. III Prirodne nake. 4. Speleologija (1/2,39)
 Marković M.: Prof. dr Josip Poljak (5/6,111)
 Cingerli Lj.: Speleološki odsjek PD Dubovac u Karlovcu (5/6,145)*
 Redenšek V.: Popis spilja i ponora u Hrvatskoj (7/8,179)
 Anonimus: Špiljarstvo u Sloveniji (9/10,189)*
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (9/10,229)
 Grimani A.: 20-godišnjica smrti prof. Giromette (9/10,236)*
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (11/12,276)

1960

- Božičević S.: Doživljaji iz podzemlja (1/2,23)
 Redenšek V.: »Naše jame« (1/2,39)
 Dulčić V.: Osnovan speleološki odsjek u Klisu (1/2,44)*
 Anonimus: O radu speleološkog odsjeka PD »Dubovac« (1/2,44)*
 Postrožnik D.: Prešli smo Malu Paklenicu (5/6,126)
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (5/6,137)
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (7/8,187)
 Božičević S.: Spilje svijeta u jednoj knjizi (7/8,185)*
 Anonimus: 50 godina istraživanja špilja u Sloveniji (7/8,189)*
 Anonimus: Koncert u špilji Vranjača (7/8,191)*
 Anonimus: Novi speleološki odsjek (7/8,191)*
 Dulić B.: Mededa jama (Plitvička jezera) (9/10,203)
 Božičević S.: U skrovištu hajduka (Novakova pećina) (9/10,206)
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (9/10,236)
 Anonimus: 70 novih špilja u masivu Triglava (11/12,271)*

1961

- Božičević S.: Pećina Veternica nekada, sada i u budućnosti (3/4,74)
 Anonimus: III speleološki tečaj PSH (3/4,104)*
 Anonimus: Sastanak komisije za speleologiju PSH (3/4,104)*
 Horvat V.: »Speleolog« 1957—1958 (5/6,121)*
 Huljev M.: Zaštita speleoloških objekata u NR Hrvatskoj (5/6,125)
 Redenšek V.: Popis špilja i ponora u Hrvatskoj (5/6,147)
 Božičević S.: Titove pećine (7/8,151)
 Božičević S.: Život posvećen planinama — Uz 70-godišnjicu života Vladimira Horvata (7/8,158)
 Marković M.: Osvrt na izložbu planinarske fotografije Vladimira Horvata (7/8,165)
 Anonimus: Hrvatski speleolozi u 1960. godini (Vijesti iz speleol. odsjeka) (7/8,189)*
 Anonimus: Skupština Plan. saveza Hrvatske — Speleologija (11/12,290)

1962

- Pajalić T.: Istraživanje Triglavskog brezna (1/2,27)
 Poljak Z.: »Osnovna znanja iz speleologije« (1/2,37)*
 Poljak Z.: »Speleolog« 1957—1961 (1/2,38)*
 Anonimus: Radavačka špilja na podnožju Prokletijeta (1/2,44)*
 Dulčić V.: Jama Polovica na Hvaru (3/4,94)*
 Božić V.: Jama Sniežna u Poljskoj (5/6,106)
 Anonimus: Elektrificirana špilja Lokvarka
 Anonimus: Kongres speleologa u Sarajevu (5/6,140)*
 (7/8,190)*
 Božičević S.: Profesor Poljak kao speleolog (9/10,196)
 Marković M.: Bibliografija radova prof. Poljaka (9/10,200)
 Pajalić T.: Saranova jama (9/10,209)
 Božičević S.: III jugoslavenski speleološki kongres (9/10,235)*
 Anonimus: Speleološka akcija prilepskih planinara (9/10,237)*
 Anonimus: Istraživanje jame Puhaljke u južnom Velebitu (11/12,281)*

1963

- Malinar H.: Špilja Javorница kod Bizeka (1/2,11)
 Miralem Dž.: Špilja Banja Stijena (1/2,33)
 Anonimus: Speleološki odsjek u Rijeci (1/2,44)*
 Božić V.: Zarobljenici podzemlja (3/4,59)
 Božičević S.: Fotografiranje u podzemlju (5/6,105)
 Malez M.: Naučni značaj i važnost Velike pećine na Ravnoj Gori (7/8,176)
 Vuković S.: Hrvatsko zagorje u prehistoriji (9/10,225)
 Božičević S.: Otkrivena spomen ploča Vladimиру Horvatu (11/12,249)*

1964

- Čepelak V.: Zaštitimo Veternicu (1/2,37)
 Malinar H.: Zelena pećina u Krbaškom polju (3/4,85)
 Pražić M.: Hidro-speleološki problemi na području Krbaškog polja (5/6,128)
 Poljak Z.: »Speleolog« 1962—1963 (5/6,140)*
 Puhačić B.: Po osnutku speleološke sekcije u Rijeci (5/6,144)*

1965

- Malinar H.: Na dnu jame Puhaljke na Velebitu (1/2,21)
 Puhačić B.: Istražuje se istarsko podzemlje (3/4,95)*
 Lipovčak I.: Jubilej speleologa Hrvatske (5/6,139)*
 Lipovčak I.: Pročistit će se špilja Vrlovka (7/8,189)*
 Lipovčak I.: Planinari pioniri istražuju podzemlje svog kraja (7/8,190)*
 Čepelak R.: Bariceva pećina (9/10,199)
 D. P.: Cvojetić ribica u Lici (9/10,235)*
 Poljak Z.: Godovska pećina (11/12,245)
 Malinar H.: Pokušaj tumačenja jednog paradosa u jami Puhaljki na Velebitu (11/12,259)
 Anonimus: Planinarska speleologija u Hrvatskoj 1963—65 (Vijesti iz speleol. odsjeka) (11/12,279)*
 Smolec S.: Moj prvi dodir sa speleologijom (11/12,282)
 Puhačić B.: Riječki speleolozi na Modrijanovom pohodu (11/12,284)*
 Blažković V.: IV Međunarodni speleološki kongres (na otomotu 11/12)*

1966

- Filipčić I.: Život na speleološki način (1/2,27)
 Božić V.: Opet Veternica (1/2,35)
 Pavličević D.: Jama Vrtlina na Velebitu (3/4,61)
 Posaric J.: Prvi puta u podzemlju (5/6,132)
 Božić V.: »Jamarški priročnik« (5/6,138)*
 Segre V.: Bilten jamarske sekcije PD »Zeljeničar« u Ljubljani (5/6,138)*
 Puhačić B.: Riječki speleolozi napreduju (7/8,190)*
 Pražić M.: »Svijetla pod zemljom« (pričak izložbe) (9/10,209)
 Tabak P.: Jamarska pustolovina (9/10,220)
 Ržehak V.: Speleološki objekti u Bosni i Hercegovini (9/10,233)
 Vučinić M.: Proučavanje crnogorskog podzemlja (11/12,244)
 Semiz M.: Špilja Klokočnica (11/12,256)

1967

- Malinar H.: Na obali podzemne rijeke (jama Rokin bezdan) (1/2,10)
 Anonimus: Da li nova Balinka? (1/2,46)*
 Malinar H.: U Grginom bunaru (3/4,85)
 Spoljarić B.: Istraživanje Maslinove jame (3/4,87)*
 Anonimus: Speleolozi »Velebita« u 1966. godini (3/4,87)*
 Anonimus: Neki podaci o modrim špiljama Capri i Biševu (3/4,94)*
 Puhačić B.: Stalna aktivnost riječkih speleologa (3/4,95)*
 Spoljarić B.: Istraživanje Mijatove jame (5/6,139)*
 Spoljarić B.: Godišnja konferencija Komisije za alpinizam i speleologiju PSJ (5/6,140)*
 Spoljarić B.: Speleološko istraživanje Korane (9/10,232)*
 Spoljarić B.: Speleološki logor PSH 1967 (9/10,232)*
 Lipovčak I.: Razdvojena je Komisija PS Jugoslavije za alpinizam i speleologiju (9/10,232)*
 Spoljarić B.: Istražena špilja Vrelo kod Jasenka (11/12,284)*

1968

- Truhelka A.: »Tajne i čudesa u podzemnom svijetu« Pričak knjige N. Castereta (1/2,37)
 Miličević M.: Istraživanje špilje na Visojevcu kod Sarajeva (1/2,44)*

Cepelak M.: Horvatova špilja (1/2,44)*
 Penović D.: Akcija u jami Maslinki (1/2,44)*
 Spoljarić B.: Istražena špilja Novokračina iznad Rijeke dugačka 700 metara (1/2,44)*
 Cepelak R.: Kronika speleološkog odsjeka »Velebit« (3/4,89)*
 Spoljarić B.: Speleolozi »Velebita« u 1967 godini (3/4,90)*
 Cepelak R.: Otkriven još jedan kanal u špilji Veternici (3/4,90)*
 Matišić D.: Cudnovata galerija (5/6,128)
 Dulčić V.: Petar Novak (7/8,179)
 Dulčić V.: Novakova špilja (7/8,180)
 Spoljarić B.: Speleološka istraživanja na Hvaru (7/8,181)*
 Stojkov M.: Aktivnost zadarskih speleologa (7/8,181)*
 Posarić J.: Prebrodena kriza u SO PD »Zeljničar« (7/8,182)*
 Penović D.: Paukova jama (7/8,181)
 Anonim: Speleološko istraživanje u Maloj Paklenici (7/8,181)*
 Modrić B.: Vrh Budima i njegova pećina (9/10,199)
 Korjenić A. i Škaljic N.: Na dubini od 207 metara (Jama Bezdan kraj Sarajeva) (9/10,203)
 Kovačić M.: Istraživanje Paukove jame (9/10,239)*
 Spoljarić B.: Novosti iz Veternice (11/12,231)*

1969

Božić V.: Jama kod Novokračina (1/2,24)
 Kovačević M.: Pojačana aktivnost SO PDS »Velebit« (1/2,45)*
 Anonim: IV speleološki tečaj (1/2,45)*
 Penović D.: Seminar za speleo-ispitivače (1/2,45)*
 Spoljarić B.: Speleološki odsjek PDS »Velebit« u 1968 (3/4,85)*
 Truhelka A.: Minville »Osvajanje podzemlja« (3/4,86)
 Božić V.: Tko ima pravo zvati se speleolog? (5/6,135)
 Jakšić D.: Da li je naziv »speleolog« ispravan? (5/6,136)
 Cepelak M.: O istraživanju Paklenog kanala u Veternici (5/6,139)*
 Penović D.: Trenutak (7/8,151)
 Penović D.: Vlak (7/8,151)
 Penović D.: Predstava (7/8,152)
 Cepelak M.: Istraživanje (7/8,152)
 Kovačić M.: Blato, mrak i mi (7/8,153)
 Penović-Kovačić: Osam dana 10 špilja (7/8,154)
 Anonim: Održani prvi ispiti za speleologe planinare u Jugoslaviji (7/8,186)*
 Lipovščak I.: Veternica je konačno zatvorena (7/8,186)*
 Krivokapić S. D.: Zapisi s Rtnja (Rtanjska ledenica) (9/10,197)
 Božić V.: Mamet u južnom Velebitu (9/10,201)
 Božićević S.: 20 godina planinarske speleologije (bibliografija) (11/12,)

PREGLED AUTORA SPELEOLOŠKIH RADOVA

Prvi broj iza imena autora označuje godinu časopisa, a drugi broj stranicu na kojoj počinje speleološki članak ili drugi prilog.

Blašković V. — 1965, omot broja 11/12	Miličević M. — 1968,44
Božić V. — 1962,106 — 1963,59 — 1966,35,138 — 1969,136,201	Mikulić B. — 1955,106
Božićević S. — 1954,488 — 1955,136,182,246 — 1956,197,300 — 1958,131,197 — 1960,23,185,206 — 1961,74,151,158 — 1962,196,235 — 1963,105,249 — 1959	Miralem Dž. — 1963,33
Cingerli Lj. — 1959,145	Modrić B. — 1968,199
Cepelak M. — 1968,44 — 1969,139,152	Mužina V. — 1953,186
Cepelak R. — 1964,37 — 1965,199 — 1968,89,90	Pajalić T. — 1962,27,209
Dulčić V. — 1958,115 — 1960,44 — 1962,94 — 1968, 179,180	Pavličević D. — 1966,61
Dworski A. — 1949,196	Penović D. — 1968,44,181 — 1969,45,151,151,152,154
Dulčić B. — 1960,203	Poljak Ž. — 1952,353 — 1956,166 — 1959,39 — 1962, 37 — 1964,140 — 1965,245
Dumišić R. — 1951,137	Posarić J. — 1966,132 — 1968,181
Filipčić I. — 1966,27	Postružnik D. — 1960,126
Gjivoje M. — 1951,42,154 — 1952,255	Puharić B. — 1964,144 — 1965,95,284 — 1967,95
Grimani A. — 1950,6 — 1959,236	Pražić M. — 1964,128 — 1966,209
Horvat V. — 1950,127 — 1958,210 — 1961,121	Redenšek V. — 1950,3,305 — 1951,95,132 — 1952, 42,161,295 — 1953,23 — 1954,20,77,208,333,521 — 1955,218 — 1957,152,176 — 1959,179,229,276 — 1960,39,137,187,236 — 1961,148
Jakšić D. — 1969,136	Ržehak V. — 1966,233
Korjenić E. — 1968,203	Sabolek I. — 1951,142
Kovačić M. — 1968,239 — 1969,45,153,154	Sakač K. — 1954,291
Krivokapić S. D. — 1969,197	Segre V. — 1966,138
Lipovščak I. — 1965,139,189,190 — 1967,232 — 1969, 189	Semiz M. — 1966,256
Macanović H. — 1949,33	Sironić V. — 1955,204
Malez M. — 1950,181 — 1951,118 — 1953,309 — 1955,10 — 1963,176	Smolec S. — 1965,282
Malinar H. — 1963,11 — 1964,85 — 1965,21,259 — 1967,10,85	Stojkov M. — 1968,181
Marjanac S. — 1950,29	Škaljic N. — 1968,203
Marković M. — 1959,111 — 1961,165 — 1962,200	Spoljarić B. — 1967,87,140,232,232,284 — 1968,44, 90,181,281 — 1969,85
Markulin M. — 1949,344 — 1958,271	Tabak P. — 1966,220
Matišić D. — 1968,128	Tartaglia S. — 1958,184
Matz V. — 1952,41	Truhelka A. — 1968,37 — 1969,86
	Vučinić M. — 1966,256
	Vuković S. — 1963,225
	Zubović Z. — 1954,91 — 1955,10

IX ORIENTACIONO NATJECANJE PSH NA ZAVIŽANU 12—14. IX 1969.

U orientacionom natjecanju najviše uspješna imali su članovi PD »Sljeme« čije momčadi su osvojile prvo, četvrtu i peto mjesto od 12 prijavljenih momčadi. Prvo mjesto osvojila je momčad u sastavu: Marijan Zunić, Josip Puljko i Franjo Horvat u vremenu od 3 sata, 4 minute i 12 sekunda. Drugo mjesto osvojila je momčad »Zagreb-Matica« u sastavu: ing. Zlatko Smerke, Stanko Horvat i Cedo Gross u vremenu od 3,10,10. Voda te momčadi ing. Smerke ozlijedio je nogu i na cilj su ga doņijeli članovi njegove momčadi Horvat i Gross. Treće mjesto osvojila je momčad »Petehovac« iz Delnica koja je trebala 3,12,21: Nikola Sigfried, Boro Kezele i Miro Kalić, četvrtu druga momčad PD »Sljeme« u sastavu: Srđan Cop, Vlado Leniček i Janko Vukobrat u vremenu 3,25,19 i peto mjesto treća momčad PD »Sljeme« u sastavu: Ante Kulaš, Živko Blažević i Vlado Kolonić u vremenu 4,48,30. Ostale momčadi nisu pronašle sve određene tačke. Stazu su trasirali Nikola Aleksić, tajnik PSH, Ivan Čeak iz PD »Sljeme« Zagreb i Nedjeljko Jakić iz PD »Velebit«. Pobjednici su dobili prelazni pokal PSH, a drugo i treće plasirani pokale i knjigu »Velebit«. Ovo natjecanje bilo je predzadnje u ovoj godini za »Ligu Hrvatske«. Nakon natjecanja »Trofej Platak 69« završava se ova liga i tri prvoplasirane ekipi kvalificiraju se za prvenstvo Jugoslavije. Najbolje plasirana ekipa lige dobiva naslov »Prvak Hrvatske za 1969. godinu«. Do sada je najviše uspješna imala momčad »Zagreb-Matica« koja vodi sa 10 bodova ispred drugoplasirane momčadi PD »Sljeme« Zagreb. Prema tome, posljednje natjecanje u ovoj godini, »Trofej Platak 69«, daje konačni redoslijed u tom veoma interesantnom natjecanju.

Ivan Plavec

»TROFEJ TORPEDO« NA LISINI

Na terenima Lisine (Čišćarija) održano je 22. VI 1969. godine orientaciono natjecanje »Trofej Torpedo« u organizaciji PD »Torpedo« Rijeka. Natjecanje se bodovalo za LON.

Organizator je uložio dosta truda da se natjecanje održi što bolje, no, usprkos toga, povjila se stara bolest — loš natjecatelske karte. Natjecalo se sa specijalkama 1 : 50000 koje su se pokazale dosta netračne. To je bio razlog, da se kontrolne tačke predočene kartom nisu podudarale sa stvarnom situacijom na terenu (primjer KT-3, 4 i 5). Ako organizator nije bio u stanju nabaviti bolje karte, trebao je za KT birati najmarkantnije reljefne oblike (vrhovi, grebeni i sl.), a ne oblike koji nisu dovoljno definirani kartom. Tako bi se izbjeglo nesporazume i lutanje ekipa, kao što je ovaj puta bio slučaj. Na ovom natjecanju samo su tri ekipi pronašle sve KT; utrošile u prosjeku 3 sata. Natjecalo se ukupno 14 ekipa u kategoriji članova i 4 ekipa u kategoriji omladinaca.

Tehnički podaci: Start i cilj na planinarskom domu Lisina; broj KT 5; dužina staze (zračna linija) 11 km; visinska razlika 900 m; karta specijalna 1 : 50000.

Plasman u kategoriji članova (brojke označavaju vrijeme i broj bodova):

1. Zunić Marijan »Sljeme«, Zagreb	4,14	30
2. Čepelak Radovan »Velebit«, Zagreb	6,00	20
3. Banko Marijan »Torpedo«, Rijeka	8,25	15
4. Kulaš Ante »Sljeme«, Zagreb	5,30	12
5. Smerke Zlatko »Zagreb« V, Zagreb	5,44	10
6. Pintarić Mladen »Zagreb« VI, Zagreb	6,20	8
7. Mesić Jurica »Zagreb« II, Zagreb	7,19	6
8. Cop Srđan »Sljeme« V, Zagreb	5,24	3
9. Tasić Fahr VP 3550, Rijeka	6,35	2
10. Antonić Lucijan, Izviđači, Lukavac	3,40	1

Kategorija omladinaca:

1. Prijović Milorad »Tuhobić« II, Rijeka	5,19	30
2. Perkić Mato »Tuhobić« III, Rijeka	5,28	20

Zlatko Smerke

DRUGO POJEDINAČNO ORIJENTACIONO NATJECANJE ZA CLANOVE

U nedjelju 29. VI 1969. g. održano je pojedinačno orientaciono natjecanje za članove koje se bodouje za LPON (Liga pojedinačnih orientacionih natjecanja).

Za razliku od prijašnjih natjecanja, ovo godišnje natjecanje bilo je dobro organizirano. Staza je tačno i dobro postavljena u organizaciji PD »Zagreb-matica«. Stazu su postavili: Stanko Horvat i Mladen Pintarić na terenu G. Vrapče-Ponikve-Bizek-G. Vrapče. Sudjelovalo je 13 takmičara iz triju zagrebačkih društava (»Zagreb«, »Velebit«, »Sljeme«) te PD »Tuhobić« iz Rijeke.

Kao i na svim dosadašnjim natjecanjima, problem su bile karte. Organizator je morao precrtavati karte sa druge u mjerilu 1 : 20000. Bile su bez puteva i naziva. Nažalost, tačne karte su organizatoru za sada još uvek najveći problem. Vjerujemo da ćemo naći na razumijevanje Armije i da će se ubuduće i taj problem riješiti.

Zračna duljina staze bila je 11.760 m, a ukupni uspon 780 m. Staza je bila kondicionirana i orientaciono teška, s obzirom da je karta bez ucrtanih puteva zahtijevala iskustvo i budno praćenje okolnog terena. Pod takvim okolnostima 8 takmičara je prošlo cijelu stazu i našlo svih 6 KT. Plasman prvih deset pojedinačica je slijedeći (brojke označuju vrijeme u minutama i broj bodova):

1. Miro Zunić »Sljeme«	193'	30
2. Marijan Zunić »Sljeme«	209'	20
3. Ana Kulaš »Sljeme«	233'	15
4. Braco Pečkaj »Zagreb«	249'	12
5. Mladen Garašić »Velebit«	308'	8
7. Ivica Mesić »Zagreb«	314'	6
8. Stipica Mesić »Zagreb«	324'	3
9. Josip Puljko »Sljeme«	358'	2
10. Srđan Cop »Sljeme«	209'	1

Plasman društava: PD »Sljeme« — 300, PD »Zagreb« — 130 i PD »Velebit« — 100 bodova.

Prosječna brzina pobjednika bila je 5,1 km na sat.

Marijan Zunić

OSNUTAK »VIHORA« U ZAGREBU

U Zagrebu je 23. IX o. g. osnovano novo planinarsko društvo koje je dobilo ime »Vihor«.

Plan rada iznesen na osnivačkoj skupštini predviđa podjelu članstva na tri grupe. U grupu A ušli bi aktivni članovi čija će članarina mjesечно iznositi 10 dinara. Bila bi to neka vrst prisilne štednje. Tako bi se naime, namakla sredstva za život društva. U grupi B djevojaci bi članovi bez određenih aktivnosti, dok bi u grupi C bili počasni članovi i članovi drugih planinarskih društava koji će sudjelovati u akcijama »Vihora«.

Član grupe A treba ispunjavati odredene norme. Tako ovi članovi moraju tokom godine izvršiti najmanje pet uspona na vrhove iznad 2.000 metara od kojih jedan uspon mora biti pod zimskim uvjetima. Zatim trebaju sudjelovati u jednoj zimskoj turi, na barem jednom orientacionom natjecanju, trebaju obići jednu planinarsku transverzalnu. U roku od dvije godine obavezan je prolaz Velebit-skim planinarskim putem. Članovi grupe A zatim moraju biti preplatnici časopisa »Naše planine«, godišnje za časopis napisati jedan članak, održati po jedno planinarsko predavanje, sudjelovati u radnim akcijama kao što su markiranje puteva, nastojati ispuniti uvjete akcije PD Kamenjak 100.000 metara, te svaki član treba upotpuniti svoju osobnu planinarsku opremu. Među predviđenim akcijama ističe se obilazak Velebita pod zimskim uvjetima, zimsko orientaciono noćno natjecanje početkom 1970., zatim sudjelovanje na memorijal smrznutih partizana u Mrkoplju, uređenje zimskih markacija na Velebitu, održavanje velebitske transverzale i prikupljanje filmske arhive o Velebitu. Predloženo je takoder društveno natjecanje u osvajanju najviših planina u pojedinih republicama pod nazivom »Najviši vrhovi Jugoslavije«.

U razgovoru s članovima novog društva saznali smo da je među njima jedan član s naslovom alpinista i četiri pripravnika, pa prema tome postoji realna mogućnost da u dogledno vrijeme bude osnovan alpinistički odsjek. Tu je i jedna ekipa za orientaciona natjecanja, koja je dosada postigla dobre rezultate, u Hrvatskoj zauzima četvrtu mjesto.

U pojedine sektore aktivnosti PD »Vihor« mogu se uključivati i članovi drugih društava kod kojih pojedini oblici rada ne postoje (npr. orientaciona natjecanja itd.).

U upravni odbor izabrani su Ivica Marković, Ivica Mesić, Krešo Krauthacker, Fred Židan, te Marijan Radić. U nadzorni odbor izabrani su Stanko Kršnik, Josip Brešovac i Milovan Dlouhy, dok je u sudu časti Đoko Sindelić, Nikola Aleksić i Stella Židan.

Branimir Spoljarić

PIK OGPU

Na Pamiru u SSSR, a u gorskom lancu Marksia i Engelsa, nalazi se vrh OGPU — Vrh političkog vodstva države — visok 6050 m. Do 1966. nikomu nije uspjelo da ga osvoji jer je sa svih strana teško pristupačan. Konačno ga je osvojio Ukrajinac Kustovskiy svaljavši 1850 m visoku sjevernu stijenu. Uspon je započeo iz logora na 3600 m nadmorske visine.

Logor se nalazio podno vrha Kozmonauta, do kojeg je mjesta ekspedicija stigla helikopterom.

I. L.

NOVI PLANINARSKI OBJEKT KOD CABRA

U zaseoku Frbežari u općini Cabar PD »Kamenjak« iz Rijeke preuređuje nabavljenu stariju zgradu za planinarske potrebe. Obnavlja se krov na zgradi, preuređuje potkovljje i prostorije prizemlja, pa će se u tom objektu moći smjestiti oko 50 planinara na noćenje. U tom dijelu Gorskog kotara osjećao se nedostatak ovakvog planinarskog objekta. On će biti opskrblijen hranom i pićem.

I. L.

ZAGREBAČKI PLANINARI NA NAJVISEM VRHU IRANA

Iz Irana (Perzije) vratili su se zagrebački planinari Branislav Celap, inž. Lota Arh, dr Nedra Köhler-Kubelka i dr Borivoj Kubelka, koji su se 20. lipnja 1969. g. popeli na najviši vrh Irana, vječnim snijegom pokriveni ugasi vulkan Demavand, visok 5.671 m, u gorskem masivu Elburs. Uspon je trajao dva i pol dana u kojem vremenu je trebalo svladati visinsku razliku od 2.500 m relativne visine. Ishodišna tačka bilo je naselje Raineh na visini od 2.100 m odakle su se planinari prvi put popeli do aluminijskog bivaka na visini od 4.200 m. Od bivaka trebalo je 7 sati da se stigne na vrh te impozantne planine. Uspon nije zadavao velike tehničke teškoće jer su se planinari koristili dugačkim snježištima, dok su na eksponiranim strminama koristili kameni greben. Najveću poteškoću predstavljalo je otežano disanje uslijed razrjeđenog zraka. Za silaz do bivaka utrošeno je 4 sata, a trećeg dana spustili su se u dolinu.

Naši su planinari u Teheranu posjetili dom Iranske planinarske federacije gdje su naišli na izvanredno srdaćan prijem i primili spomen-značke kao uspomenu za taj planinarski pothvat.

I. L.

400 DAKA NA PLATKU

U nedjelju 8. lipnja o. g. PD »Kamenjak« u Rijeci povelo je na Platak 400 daka osmogodišnje škole »Kozala« u Rijeci od kojih se oko stotinu popelo i na vrh Snježnika. Vidik s vrha na more i planine bio je prekrasan, pa su đaci pokrenuli misao da u svojoj školi osnuju planinarski aktiv u suradnji i pod vodstvom PD »Kamenjak«.

SA SLETA PLANINARA ZELJEZNICARA NA RADANU

Na planini Radan u Srbiji, udaljenoj 40 km od Leskovca, održan je od 4. do 6. srpnja 1969. g. IX. slet planinarskih društava željeznica Jugoslavije. Od 9 planinarskih društava sletu je prisustvovalo oko 400 članova, no kako se istovremeno na Radanu održavao i slet planinara Srbije, to se na sletisu našlo

oko 1700 planinara. Slet je održan na dijelu planine poznatom pod imenom Petrova gora na nadmorskoj visini od 970 m. Najviši vrh Radana je Sapot (1409 m). Planina je poznata iz NOB-e. Slijedeći slet 1970. g. organizirat će novoosnovano društvo željezničara iz Skoplja.

ZELJEZNICARI JUGOSLAVIJE KAO PLANINARI

U Jugoslaviji postoji devet planinarskih društava željezničara po svim republikama izuzev Crne Gore. Najviše društava radi u NR Srbiji i to po jedno u Beogradu, Vršcu, Novom Sadu i Nišu. Za programiranje zajedničkog planinarskog programa postoje koordinacioni odbor kojem je sjelo u Zagrebu. Ovaj odbor izdaje povremeni bilten o radu, uspjesima i teškoćama pojedinih društava.

PD »Željezničar« iz Sarajeva preudesio je i preuredio svoju planinarsku kuću na Trebeviću, koja je sada kao planinarski dom osposobljena i za korištenje godišnjih odmora.

I. L.

JOS JEDAN JUGOSLAVEN NA KILIMANDARU

Na Kilimandžaro, najviši vrh Afrike (5895 m) popeo se krajem srpnja Marko Pavlić, član PD »Kamenjak« u Rijeci. PS Hrvatske u znak priznanja odasao je Marku Pavliću naročitu čestitku.

NAŠI ALPINISTI U SKOLI U MOSERBODENU

Desetorka alpinista iz Hrvatske boravili su u poznatoj alpinističkoj školi Fritza Moravetza u Moserbodenu i to u majstorskem razredu trojica, a ostali u naprednom tečaju. Uz teoretsku nastavu alpinisti penjali su u kombiniranoj tehniči, posebno u stjeni a posebno na ledu.

ALPINISTIČKI LOGOR U JULIJSKIM ALPAMA

U Vratima podno Triglava boravilo je u logoru 12 alpinista i pripravnika iz Zagreba i pokrajine 10 dana u kojem vremenu su izvršili 33 uspona u raznim smjerovima. Značajno je da je prvi ženski navez iz Hrvatske, Ruščikovac i Klasinc, sveladao »Dugi njemački smjer« (1500 metara, težine IV+). Logor je održan početkom kolovoza.

I. L.

NOVI »TRANSVERZALCI« I POHODI PD »JANKOVAC«

Tokom ovog ljeta članovi PD »Jankovac« iz Osijeka upriličili su više planinarskih pohoda, a na nekim su i brojni članovi stekli nove transverzalne značke. Početkom ljeta prireden je pohod na Prenj, gdje je sudjelovalo osam članova sa dvoje gostiju planinara iz CSSR. Nešto kasnije Osječani su sudjelovali na svečanostima na Velebitu, a tri člana su prešla i Velebitski planinarski put osvojivši kao prvi Osječani i Slavonci značke tog puta.

U kolovozu Osječani su priredili zajednički pohod s Našičanima, članovima PD »Krdija«. Šest Osječana i četiri Našičana prešli su Našički planinarski put. Nekako u isto vrijeme

četiri Našičana prešla su i drugi dio Slovenske planinarske transverzale i time kao prvi članovi PD »Krdija« u potpunosti svladali najveću transverzalu u Jugoslaviji. Četvero omladinaca PD »Jankovac« počelo je krajem kolovoza istu transverzalu, ali ih je loše vrijeme sprječilo da ostvare pun cilj: od Maribora stigli su samo do Slovengradeca umjesto do Rogovilca. Ipak je pohod značajan po tome, što je to prvi isključivo omladinski pohod Osječana na Slovensku planinarsku transverzalu i što su sudionici nagrađeni od društva tim putem za rad na dobrovoljnim akcijama na Jankovcu.

I. S.

X JUBILARNI SASTANAK PLANINARA — PTT RADNIKA SR HRVATSKE

Marijivi i aglini članovi Planinarskog društva PTT »Sljeme« iz Zagreba organizirali su veoma uspјeli X Sastanak planinara ptt radnika iz Hrvatske kao i IX Orientaciono natjecanje PS Hrvatske na Zavižanu od 12. do 14. rujna 1969.

Ovo mjesto izabrano je u okviru »Godine Velebita« u kojoj je otvoren i »Velebitski planinarski put« (4. srpnja 1969). Tim planinarskim akcijama PD »Sljeme« iz Zagreba dalo je svoj prilog popularizaciji ove naše najljepše planine u Hrvatskoj. Već u toku mjeseca lipnja i srpnja o. g. ovo je društvo priredilo izlete na Velebit sa silazom u Veliku Paklenicu. Na taj način mnogo je članova društva kao i jedan broj gostiju iz drugih planinarskih društava upoznao ljepote ove karakteristične i osebujne planine.

Oko 150 učesnika ovog sastanka i orientacionog natjecanja koji su stigli na Velebit autobusima iz skoro cijele Jugoslavije (među ostalima i predstavnici društava iz Sarajeva, Tuzle, Beograda, Maribora, Skoplja, Varaždina, Križevaca, Delnica i Novog Marofa) imali su sreću da po veoma lijepom i sunčanom vremenu posjete neke predjele tog dijela Velebita. Izleti do Rossijeve kolibe po Premužičevoj stazi, zatim do Alana i Pivčevca bili su veoma interesantni i dali su prilike učesnicima da uživaju u lijepim pogledima na more i otoke kao i na najviše vrhove u kontinentalnom dijelu Velebita.

Dom na Zavižanu bio je premalen da prima sve učesnike pa je JNA uz posredstvo PSH posudila dva velika šatora za smještaj (prvenstveno za omladince). U okviru toga sastanka održana je svečana sjednica predstavnika planinarskih društava ptt radnika iz SR Hrvatske na kojoj su podneseni kratki izvještaji o radu društava kao i problemi koji su se pojavili u toku godine. U nastavku sjednice određen je organizator slijedećeg XI sastanka i to PD »Učka« iz Rijeke. Mjesto i datum odredit će se naknadno nakon konzultacija svih društava. U okviru sastanka održano je i natjecanje u gadanju zračnom puškom u kojem je pobijedio predstavnik Planinarskog društva PTT iz Maribora Fras, dok su drugo mjesto podijelili sa jednakim brojem bodova Rade Jerbić iz ogranka Varaždin i Sonja Ančić iz PD »Sljeme«. Treće mjesto osvojio je član PD »Zagreb-Matica« Cedo Gross.

Ivan Plavec

REPUBLIČKO ORIJENTACIONO NATJECANJE CRNE GORE

U subotu i nedjelju 30. i 31. augusta održano je republičko orijentaciono natjecanje crnogorskih planinara. Na startu ispred planinarskog doma na Kosanici (na cesti Pljev-

lja—Zabljak) našlo se 20 ekipa iz 10 planinarskih društava. Staza je bila duga 19,5 km. Već na prvoj kontrolnoj tački bilo je jasno da najviše šansa ima ekipa Steve Vujičića iz PD »Javorak« u Nikšiću. Dok su ostale ekipе većinom izgubile mnogo vremena u traženju prve KT, Vujičić je išao tačno i prolazio kontrole bez traženja, po unaprijed predviđenom smjeru. Ipak su vodeće ekipе bile prilično izjednačene, pa je u plasmanu bila odlučujuća fizička kondicija. Više se ne dogadaju, kao ranije, greške u rješavanju orientacionih zadataka. Organizacija ovogodišnjeg natjecanja bila je bezprijeckorna. Prvaci Crne Gore za 1969. godine su Stevo Vujičić, Miodrag Vučković i Milovan Vučurović. Tri prvoplascirane ekipе dobiti su pehare i nagrade pokrovitelja, općinske skupštine iz Pljevlja, i stekle pravo zastupanja Crne Gore na prvenstvu Jugoslavije. Redoslijed ekipa:

1. PD »Javorak« Nikšić, voda Stevo Vujičić
2. PD »Javorak« Nikšić, voda Zdravko Vujičić i
3. PD »Mladost« Pljevlja, voda Danilo Knežević.

Milan Radović, Pljevlja

NADENI POSLIJE SEDAM GODINA

22. rujna 1962. nestala su dva njemačka alpinista pri usponu na Mont Blanc. Bili su to Rainer Hannig i Heinrich Meyer. Sve potrage ostale su bez rezultata. Stotine alpinista prošle su nakon njih istim smjerom preko stijena i ledenjaka, mnogi su pri tom izgubili i živote (u prosjeku svake godine oko 30). Brojne ekipе gorske službe spasavanja pretražile su teren, ali tijela nestalih nisu nadena. Tek je koncem prošlog ljeta vodić Bertone, koji se s jednim početnikom uspinjao istim smjerom, pronašao jedan leš na ledenjaku. Znajući da ni jedan alpinist ne polazi sam u stijenu, tražio je dalje i našao drugi leš. Dokumenti su još bili čitljivi. Bertone je alarmirao ekipu, koja je izvukla tijela poginulih alpinista iz leda i prenijela ih do mjesta na koje se spustio helikopter. Pokopani su u seocetu na podnožju planine koju su htjeli osvojiti. Mont Blanc skriva još mnoga drugih žrtava. U proljeće 1966. razbio se o planinu avion sa 117 putnika, ali usprkos intenzivnom traganju nadeno je samo šest leševa.

PLANINARSKI KURSEVI NA KOŽUFU U MAKEDONIJI

Planinarski savez Makedonije održao je od 25. VII do 8. VIII 1969. na padinama planine

Kožuf u Makedoniji dva planinarska kursa. Prvi je bio kurs za vodiče ljetnih pohoda. Na njemu je bilo 13 učesnika iz ovih gradskih planinarskih društava: »Kožuf« Gevgelija, »Ponikva« Kočani, »Kozjak« Kumanovo, »Mukos« Prilep i studentsko PD »Tehnolog« Skopje. Kurs je završilo 12 planinara.

Dруги kurs bio je za planinare spasavaoce u ljetnim uvjetima. Pohadalo ga je 9 planinara iz slijedećih društava: »Ponikva« Kočani, »Kozjak« Prilep i »Pelister« Bitola. Svi tečajci završili su kurs.

Kursevi su održani pod vodstvom ekipе koju su sačinjavali Pančo Leov, sekretar PS Makedonije, Ljiljana Linina, liječnica i instruktor Kiro Ruanoski. Tečajci su bili smješteni u planinarskom domu »Visoka Čuka« (1244 m), koji je sagraden 1953. godine na visoravni koja obiluje izvorskom vodom i šumom (bor, bukva, dub itd.). Od doma pruža se dobar vidik na valandovsку i gevgelijušku polju a također i na Dojransko jezero. Do doma se može stići dobrim planinskim putem, koji je osposobljen i za terenska vozila.

Theoretski dio nastave obavljen je u prostorijama doma, a praktični na padinama planine Kožuf. Kursevi su završili provjerom znanja, najprije pismenim zadacima, zatim na terenu (orientacija, vezivanje čvorova, spuštanje marinera i gramingera vitom sa 90 m visoke stijene) i na kraju ispitom iz teoretskog dijela iz oba kursa.

Vladimir Baboski, Prilep

RAD PD »DUBOVAC« U KARLOVCU

Ekipa mađarskih planinara u sastavu László Achatz, dr Tibor Angyal i dr László Thanyi prošla je karlovačku transverzalu Tragom XIII proleterske brigade u društvu zagađačkih planinara drugarice Zore Stefanac i Mladena Grubanovića, članova PD »Sljemenc».

U nedjelju 28. IX 1969. priredili su karlovački planinari za svoje članove i prijatelje izlet na planinarski dom Vodice u Zumberku. Izletnici su od doma napravili više lijepih izleta: na Ples (881 m), na kotu 1002, Vrata i Blaževo brdo.

Na takmičenje za trofej »Platak« Karlovčani su poslali dvije ekipе. Voda takmičara bio je drug dipl. ecc. Rudo Starčić.

U nedjelju 5. X 1969. god. izvršena je podjela transverzalskih značaka desetorici članova PD »Zanatlija« Zagreb. Značke je transverzalcima predao drug Ott, jedan od osnivača karlovačke transverzale.

ISPRAVAK

U članku ing. Marije Kostanjšek »S Prenja na Čvrsnicu« (broj 1—2, str. 21) treba da стоји у 3. rečku iza uvoda »za Kantarom zapadno...« umjesto »za Kantarom istočno...«

Na zahtjev istog autora objavljujemo da je redaktor na tri mesta u članku ime Diva Grabovica, kao što стоји u rukopisu, preinačio u Divja Grabovica. Autor se ne slaže s obrazloženjem da narod ne pozna naziv »diva« ni kao imenicu ni kao žensko ime, nego da se tu radi o dijalektalnom obliku pridjeva »divlja« (divja), o čemu svjedoči i činjenica da narod kaže u lokativu »u Divjoj (ili divoj) Grabovici«, a ne »u Divi Grabovici«. Usporedi o tome članak dra Mihajla Pražića »Planinarstvo i toponomastika« (Hrvatski planinar 1941, br. 3, str. 57) gdje je to pitanje stručno obradeno.

UREDNIK

KAZALO ZA XXI GODIŠTE

I. ČLANCI

Bačić Josip: Preko planina od Busovače do Bradine	209
Batinic Tomislav: Spriječimo i liječimo krizu planinarstva!	219
Behrem Bećir: Frvi put na Dinari	68
Behrem Bećir: Izlet na snježnu tvrdavu Hercegovine	226
Beširović Uzeir: »Oj, I g m a n e, ti planino stara...«	113
Beširović Uzeir: Planinski susreti	171
Beširović Uzeir: Kanjon Pive — susret starog i novog	213
Beširović Uzeir: Dojmovi s Velebita	241
Beširović Uzeir: Stećci	253
Beširović Uzeir: Džidžine stijene	254
Blašković prof. dr Vladimir: In memoriam dvojici hrvatskih planinara	174
Blašković prof. dr. Vladimir: Aktivnost planinarskog seniorata	123
Božičević ing. Srećko: Do Pece i natrag	166
Božičević ing. Srećko: Speleologija u »Našim planinama «1949—1969.	279
Božić ing. Vlado: Jama kod Novokračina	24
Božić ing. Vlado: Tko ima pravo zvati se speleolog?	135
Božić ing. Vlado: Mamet u južnom Velebitu	201
Božinović ing. Miodrag: Opet na Bjeliču	17
Caušević H.: Planinarski i sociološki aspekti jedne lamentacije	121
Derrosi Julije: Velebit u hrvatskoj književnosti	49
Dilber Ilija: Sjećanje na jedan uspon	60
Donadini Frano: Velika »fešta«	262
Gilić Stanislav: Anića kuk i Čuk u Velebitu	39
Gušić prof. dr Branimir: Plitvička jezera i njihova zaštita	79
Gušić prof. dr Branimir: Opet o Plitvičkim jezerima i njihovoј zaštiti	223
Hadžalić Šefko: Meditacija o jednom liku	53
Hofer Valent: Iz planinarskih memoara jednog penzionera	35, 62 ,118 i 263
Hofer Valent: Ka menjak	157
Hofer Valent: Još o krizi planinarstva	278
Horvat D.: »Bratski planinarski put«	76
Horvatin Dunja: Na Sljemenu i natrag	69
Jakčin Dražen: Da li je naziv »speleolog« ispravan?	136
Jakčin Dražen: Kultura ponašanja u planini	277
Jovanović Vlastimir: Kako sam doživio slet na Radanu	247
Kapor Ivica: Troglav, Troglav...	261
Knežević ing. Svetozar: Nacionalni park Sutjeska	258
Kopić Jakob: Okić i Lipovac u Samoborskom gorju	265
Korjenić Ešref: Šezdeset godina drugovanja s planinom	73
Korjenić Ešref: Planinari, dodite nam opet!	99
Korjenić Ešref: Dnevnik planinarske transverzale »Sutjeska«	13
Kostanjšek ing. Marija: Sa Prenja na Čvrsnicu	21
Kotlajić Branko: Željenim putem	31
Kovačević Radivoj: Jugoslavenska planinarska transverzala	281
Kovačić Miron: Oluja	65
Krivokapić S. Dušan: Osrt na članak o Gori i Opolu	182
Krivokapić S. Dušan: Zapisi s Rtnja	197
Kušan Fran: Botanički vrt na Velebitu	71
Malinar Hrvoje: Zasnježenim bespućima Velebita	57
Oštrić Vlado: Kistovi na Velebitu	101
Oštrić Vlado: Planinarske marginalije	126 i 177
Oštrić Vlado: Na najvišem ratištu Drugog svjetskog rata	205
Pavšić Eduard: Transverzalci u Hrvatskoj	169
Penović Dubravko, Marijan Čepelak i Miron Kovačić: Speleološke priče	151
Perić Đuro: Sedamdeset godina planinarstva u Zadru	275

Perković Ante: Concinius uspon na Biokovo	29
Petravić prof. Mirko: Zapisi o Vugrovcu	215
Poljak dr Željko: Planinarstvo u Dalmaciji i Umberto Girometta	107
Poljak dr Željko: Kako doći na najviši vrh Rumunjske	161
Pražić prof. dr Mihajlo: Planinarsko i neplaninarsko pisanje	129
Radaković Milan: Transverzala Boška Buhe	133
Regner Boris: U Toplici i na Jastrepcu	149
Ribarov Trajko: Bistra planina — neiskorišteno bogatstvo	243
Simović Živomir: Gora s Opojem — »krov« Metohije	55
Slaviček Ivo: U posjetu slavonskim gradinama	3
Slaviček Ivo: Planine u pjesmama Ivana Česmičkog	272
Stanišić Velibor: Naše »male Alpe«	7
Stanišić Velibor: Oblik (Sićevački)	131
Stanišić Velibor: Susret	155
Svoboda dr Ljubica: Slavonske planine	245
Šehić Mehmed: Još o slovenskim transverzalama	33
Šehić Mehmed: Još dvije nove transverzale u Sloveniji	221
Špoljarić Branimir: »Gasi, spavanje!«	9
Špoljarić Branimir: Velebit — to je doživljaj	97
Tabak Petar: Zapisi o Marjanu	145
Tabak Petar: Biokovske putosvitnice	255
Truhelka Agata: Iz planinarskih uspomena	178
Truhelka Agata: Na Pokljuki	252
Veronek dr Ivo: Još jedno razmatranje o planinarstvu	183
Zlobicki Branislav: Iz planinarskog dnevnika	193

II. IZ LITERATURE

Planine na dnu Atlantika (Agata Truhelka)	38
Potočnikovi »Susreti s planinom« (prof. dr Branimir Gušić)	77
Minville: »Osvajanje podzemlja« (Agata Truhelka)	86
»Šar-planina« D. S. Krivokapića (dr Ivo Lipovšćak)	186
»Velebit« dra Željka Poljaka i suradnika (dr S. Forenbacher)	227
Krivokapićeva »Šar-planina« prof. dr Mihajlo Pražić)	229
»Velebit« dra Pajića i suradnika (prof. dr Mihajlo Pražić)	267
Bogdanović: »Na Sljeme« (dr Željko Poljak)	271

III. IN MEMORIAM

Živorad M. Jevremović (dr Željko Poljak)	75
Dalibor Rosić (Ante Griman)	143
Dr Ante Cividini (prof. dr Vladimir Blašković)	176
Dr Milan Dečak (prof. dr Vladimir Blašković)	175
Jozo Klepica (Uzeir Beširović)	231
Rudolf Rajter (Drago Karažinec)	232
Miroslav Rotschild (dr Željko Poljak)	273

IV. RAZNO

Godina Velebita	27, 49, 57, 71, 97, 101, 186, 201 i 233
Prvenstveni penjački usponi	8, 39, 91, 131 i 236
Za alpiniste	41, 89, 139, 185 i 235
Orijentacioni sport	43, 93, 187 i 283
Speleologija	24, 45, 85, 130, 135, 151, 186, 201 i 279
Zaštita prirode	79, 83, 179, 223 i 258
Vijesti	46, 94, 140, 189, 239 i 284
Iz pera mladih	66, 67 i 251